

UNIVERZITET U NOVOM SADU
FILOZOFSKI FAKULTET
JEZIK I KNJIŽEVNOST, MODUL JEZIK

**ENGLNESKI MODALI U PRAVNIM
DOKUMENTIMA EVROPSKE UNIJE
I NJIHOVI SRPSKI EKVIVALENTI**

DOKTORSKA DISERTACIJA

Mentor: Prof. dr Predrag Novakov

Kandidat: mr Radmila Radonjić

Novi Sad, 2017. godine

UNIVERZITET U NOVOM SADU

FILOZOFSKI FAKULTET

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

Redni broj: RBR	
Identifikacioni broj: IBR	
Tip dokumentacije: TD	Monografska dokumentacija
Tip zapisa: TZ	Tekstualni štampani materijal
Vrsta rada (dipl., mag., dokt.): VR	Doktorska disertacija
Ime i prezime autora: AU	mr Radmila Radonjić
Mentor (titula, ime, prezime, zvanje): MN	Prof. dr Predrag Novakov, redovni profesor
Naslov rada: NR	Engleski modali u pravnim dokumentima Evropske unije i njihovi srpski ekvivalenti
Jezik publikacije: JP	Srpski (latinica)
Jezik izvoda: JI	Srpski/engleski
Zemlja publikovanja:	Srbija

ZP	
Uže geografsko područje: UGP	Vojvodina
Godina: GO	2017.
Izdavač: IZ	autorski reprint
Mesto i adresa: MA	Novi Sad, dr Zorana Đinđića 2

Fizički opis rada: FO	(5 poglavlja / 214 stranica / 15 slika /14 tabela / 178 referenci)
Naučna oblast: NO	Kontrastivna lingvistika
Naučna disciplina: ND	Morfosintaksa/Semantika
Predmetna odrednica, ključne reči: PO	Modalni glagoli, deontička modalnost, ekvivalenti, teorija prevođenja, semantika, sintaksa, propozicija, govorni činovi.
UDK	811.163.41:811.111]’367
Čuva se: ČU	FILOZOFSKI FAKULTET, Centralna Biblioteka
Važna napomena: VN	
Izvod: IZ	Str. 6.

Datum prihvatanja teme od strane NN veća: DP	21. 4. 2017.
Datum odbrane: DO	
Članovi komisije: (ime i prezime / titula / zvanje / naziv organizacije / status) KO	predsednik: član: član:

University of Novi Sad

Key word documentation

Accession number: ANO	
Identification number: INO	
Document type: DT	Monograph documentation
Type of record: TR	Textual printed material
Contents code: CC	PhD thesis
Author: AU	ma Radmila Radonjić
Mentor: MN	Dr Predrag Novakov, professor
Title: TI	English Modals in Legal Documents of the European Union and their Serbian Equivalents
Language of text: LT	Serbian
Language of abstract: LA	Serbian/English
Country of publication: CP	Serbia
Locality of publication: LP	Vojvodina
Publication year: PY	2017
Publisher:	Author reprint

PU	
Publication place: PP	Novi Sad, dr Zorana Đinđića 2

Physical description: PD	(5 chapters / 214 pages / 15 graphs /14 tables / 178 references)
Scientific field SF	Contrastive Linguistics
Scientific discipline SD	Morphosyntax/Semantics
Subject, Key words SKW	Modal verbs, deontic modality, equivalentes, translation studies, semantics, syntax, proposition, speech acts.
UC	811.163.41:811.111]'367
Holding data: HD	The Library of the Faculty of Philosophy, University of Novi Sad
Note: N	
Abstract: AB	Page 8.
Accepted on Scientific Board on: AS	21. April 2017
Defended: DE	
Thesis Defend Board: DB	

Engleski modali u pravnim dokumentima Evropske unije i njihovi srpski ekvivalenti

Apstrakt

Ova disertacija predstavlja ispitivanje modalnih glagola i kategorije modalnosti u okviru pravnog funkcionalnog stila i teorije prevođenja. Naime, engleski modali proučavaju se na korpusu pravnih dokumenata Evropske unije sa akcentom na prevodne ekvivalente u srpskom jeziku. Modali se proučavaju prvenstveno kao eksponentni deontičke modalnosti u okviru koje se pripisuju značenja obaveze, naredbe, zabrane, dozvole, zahtjeva i slično, što je u skladu sa semantikom pravnog diskursa koji je podložan modalizaciji.

Modali se proučavaju na korpusu dokumenata Evropske unije, s jedne strane zbog činjenice da su pravne zakonitosti institucionalizovane u okviru Evropske unije nešto drugačije normirane od uobičajenog pravnog registra anglosaksonskog pravnog sistema, a s druge strane zbog aktuelne situacije u pogledu evrointegracija i potrebe usklađivanja domaćeg zakonodavstva sa zakonodavstvom Evropske unije, a samim tim i prevođenja velikog broja dokumenata sa engleskog na srpski jezik i obrnuto. Interesovanje za proučavanje modalnih glagola u okviru pravnog funkcionalnog stila javilo se zbog kompleksnosti upotrebe modalnih glagola u savremenom engleskom jeziku, ali i zbog niza pravila koja ih prate u okviru jezičke politike Evropske unije i niza problema sa kojima se prevodioci suočavaju prilikom prevođenja pravnih dokumenata. Pravni tekstovi podliježu značajnim ograničenjima zbog specifične terminologije i odgovarajućih sintaksičkih struktura, a budući da prevodioci najčešće nijesu pravnici neophodno je istaći sve specifičnosti prevođenja pravnih propisa sa akcentom na modalnim glagolima.

Modalnost je semantičko-gramatička kategorija koja se izražava na različite načine u različitim jezicima, a budući da je riječ o kontrastivnom istraživanju, cilj rada je i da se kontrastivnom metodom utvrdi šta engleski i srpski jezik imaju zajedničko kod upotrebe modalnih glagola u pravnom registru, kao i koje se razlike javljaju među njima. To znači da primarni cilj istraživanja predstavlja popisivanje svih modalnih glagola u korpusu, potom njihovu analizu sa aspekta semantike, a zatim utvrđivanje na koji način su prevedeni na srpski jezik, koje se zakonitosti javljaju u procesu prevođenja, koje tekstualne zakonitosti i ograničenja postoje s obzirom na specifičnosti kontrastiranih jezika. Budući da se u fokusu rada nalazi jedna semantički i sintaksički veoma složena kategorija u radu je primijenjen lingvističko- semantički pristup. Teorijski okvir i interpretacija značenja zasnivaju se na

tradicionalnoj i savremenoj literaturi o modalnosti i modalnim glagolima u ispitivanim jezicima.

Disertacija se posebno bavi sljedećim pitanjima: koliko različiti žanrovi, odnosno tipovi diskursa utiču na modalnost; koja vrsta modalnosti se najčešće javlja u pravnim tekstovima; koje su sličnosti i razlike između engleskog i srpskog jezika s obzirom na ovaj koncept; da li bi bilo moguće sačiniti skalu poklapanja i nepoklapanja između engleskog i srpskog na kontrastivnoj osnovi sa posebnim osvrtom na prevođenje modalnih glagola u pravnim tekstovima; kako se tipovi modalnosti prevode s jednog na drugi jezik kad su u pitanju pravni tekstovi; u kom jeziku se više upotrebljavaju modalni glagoli u diskursu prava, engleskom ili srpskom; koja morfosintaksička sredstva se koriste više ili manje često za izražavanje modalnosti; kako se svaki konkretni modalni glagol prevodi, da li se najčešće zamjenjuje najbližim ekvivalentom u drugom jeziku. Osnovni metodološki pristup primijenjen u istraživanju je deskriptivni, s tim što je analiza i kvalitativnog i kvantitativnog karaktera.

Ključne riječi: modalni glagoli, deontička modalnost, ekvivalenti, teorija prevođenja, semantika, sintaksa, propozicija, govorni činovi.

Naučna oblast: Kontrastivna lingvistika

Uža naučna oblast: Morfosintaksa/Semantika

UDK broj

English Modals in Legal Documents of the European Union and their Serbian Equivalents

Abstract

This thesis is an investigation of modal verbs and category of modality, within legal functional style and translation studies. English modal verbs are studied in the corpus of legal documents of the European Union with emphasis on translation equivalents in the Serbian language. Modal verbs are primarily studied as exponents of deontic modality, related to the meanings of an obligation, command, prohibition, permission, requirement, etc., which is in accordance with the semantics of legal discourse that is subject to modalization.

Modal verbs are studied in the corpus of EU documents, due to the fact that legal principles within the European Union are somewhat different from the usual legal registry of the Anglo-Saxon legal system, as well as due to the current domestic situation regarding eurointegration and the need to harmonize domestic legislation with the legislation of the European Union, and therefore the translation of a large number of documents from English into Serbian and vice versa. The interest in studying modal verbs within the legal functional style began because of the complex use of modal verbs in modern English, but also because of the set of rules that follow them in the language policy of the European Union and a number of problems that translators face when translating legal documents. Legal texts are subject to significant limitations due to specific terminology and syntax structures, and since interpreters are often not lawyers, it is necessary to highlight all the specificities of translating legal regulations with emphasis on modal verbs.

Modality is a semantic-grammatical category that is expressed in different ways in different languages, and since this is a contrastive study, the aim of the paper is also to determine what English and Serbian language have in common regarding the use of modal verbs in the legal register and which differences occur among them. This means that the primary aim of the research is to list all modal verbs in the corpus, then analyze them from the aspect of semantics, and after that determine how they are translated into Serbian, which rules arise in the translation process, which textual regularities and constraints exist regarding specificities of contrasted languages. The theoretical framework and interpretation of meanings are based on traditional and contemporary literature on modality and modal verbs in the examined languages.

The dissertation discusses the following questions: how much different genres or types of discourse affect modality; which type of modality is most commonly found in legal texts; what are the similarities and differences between English and Serbian language with respect to this concept; if it would be possible to make a scale of consistencies and inconsistencies between English and Serbian on contrasting basis, with particular reference to the translation of modal verbs into legal texts; how modal verbs are translated from one language to another in legal texts; in which language modal verbs are more frequently used in the discourse of law; which morphosyntactic categories are used more or less often to express modality; how each particular modal verb is translated, if it is usually replaced with the closest equivalent in the other language. The basic methodological approach applied in the paper is descriptive, with qualitative and quantitative analysis.

Key words: modal verbs, deontic modality, equivalents, translation studies, semantics, syntax, proposition, speech acts.

Field of study: Contrastive Linguistics

Specific field of study: Morphosyntax/ Semantics

UDC

Sadržaj

1. Uvod.....	13
1.1. Predmet istraživanja i teorijski okvir rada.....	13
1.2. Metode i ciljevi istraživanja.....	15
1.3. Organizacija daljeg izlaganja.....	19
1.4. Interpretacija rezultata dobijenih kontrastivnom analizom.....	20
2. Modalnost: koncept, definicija i tipovi.....	21
2.1. Pokušaji definisanja modalnosti.....	21
2.2. Modalnost i faktivnost.....	23
2.3. Subjektivnost i modalnost.....	25
2.4. Performativnost.....	27
2.5. Opšta distinkcija modalnosti realnosti i irealnosti.....	29
2.6. Modalnost i govorni činovi.....	31
2.7. Tipovi modalnosti.....	33
2.7.1. Deontička modalnost.....	36
2.8. Opšte karakteristike modalnih glagola u engleskom jeziku.....	41
2.8.1. Jačina modalnih glagola (<i>modal strength</i>).....	44
2.8.2. Stepen modalnosti.....	45
2.9. Modalni glagoli u engleskom jeziku.....	46
2.9.1. Can/ could.....	46
2.9.2. May/Might.....	49
2.9.3. Can/may : Razlika.....	50
2.9.4. Must.....	50
2.9.5. Have to.....	52
2.9.6. Shall.....	53
2.9.7. Should.....	56
2.9.8. Ought to.....	58
2.9.9. Will/Would.....	59
2.9.10. Need.....	60
2.9.11. Dare.....	61
2.10. Modalni glagoli u srpskom jeziku.....	63
2.10.1. Morati.....	68
2.10.2. Moći.....	69

2.10.3.	Trebati	70
2.10.4.	Smjeti	72
3.	Pojam i sadržina komunitarnog prava	74
3.1.	Pojam	74
3.2.	Sadržina	75
3.3.	Pravni sistem i regulatorni postupci u Evropskoj uniji	75
3.3.1.	Opšta načela pravnog sistema Evropske unije	76
3.4.	Pravni akti institucija Evropske unije	78
3.4.1.	Izvori prava Evropske unije	78
3.5.	Postupak donošenja pravnih akata EU	83
3.6.	Jezička politika Evropske unije	85
3.7.	Prevođenje pravnih propisa EU	87
3.7.1.	Osnovna pravila za osiguranje kvaliteta prevoda	89
3.7.2.	Uputstva za prevođenje pravnih akata EU na srpski jezik	95
3.7.2.1.	Značaj terminologije u prevođenju pravnih akata Evropske unije na srpski jezik	99
4.	Osobnosti pravnog dikursa	102
4.1.	Specifičnosti jezika prava u engleskom i srpskom jeziku	102
4.2.	Leksičke karakteristike	104
4.3.	Prevođenje pravnih tekstova	107
4.3.1.	Funkcionalni ekvivalenti	108
4.3.2.	Stepen prevodne ekvivalencije	109
4.3.3.	Teorije i strategije prevođenja pravnih tekstova	111
4.4.	Pravne norme	112
4.4.1.	Struktura pravne norme	113
4.4.1.1.	Pretpostavka dispozicije	114
4.4.1.2.	Dispozicija	114
4.4.1.3.	Pretpostavka sankcije	115
4.4.1.4.	Sankcija	115
4.4.2.	Pravne norme i modalni glagoli	116
4.4.2.1.	Odredbe koje naređuju (<i>commands</i>)	116
4.4.2.2.	Odredbe koje zabranjuju (<i>prohibitions</i>)	119
4.4.2.3.	Odredbe koje dopuštaju i ovlašćuju (<i>permissions, authorizations</i>)	121
4.4.2.4.	Deklarativne (intepretativne) odredbe (<i>definitions</i>)	122
4.4.2.5.	Odredbe koje objašnjavaju, opisuju ili konstatuju	122
5.	Kontrastivna analiza engleskog i srpskog korpusa	124
5.1.	Analiza engleskih modalnih glagola sa osvrtom na prevodnu ekvivalenciju	126

5.1.1.	Modalni glagol <i>shall</i>	126
5.1.2.	Modalni glagol <i>should</i>	134
5.1.3.	Modalni glagol <i>ought to</i>	142
5.1.4.	Modalni glagol <i>must</i>	144
5.1.5.	Modalni izraz <i>have to</i>	149
5.1.6.	Modalni glagol <i>can</i>	150
5.1.7.	Modalni glagol <i>could</i>	157
5.1.8.	Modalni glagol <i>may</i>	161
5.1.8.1.	<i>May</i> naspram <i>can</i>	166
5.1.9.	Modalni glagol <i>might</i>	168
5.1.10.	Modalni glagol <i>will</i>	170
5.1.11.	Modalni glagol <i>would</i>	175
5.1.12.	Modalni glagol <i>need</i>	178
5.2.	Analiza srpskih modalnih glagola u korpusu kao prevodnih ekvivalenata	179
5.2.1.	Modalni glagol <i>morati</i>	181
5.2.2.	Modalni glagol <i>moći</i>	185
5.2.3.	Modalni glagol <i>trebati</i>	193
5.2.4.	Modalni glagol <i>smjeti</i>	197
5.3.	Ilokucionni potencijal modalnih glagola u korpusu i prevodna ekvivalencija	200
6.	Zaključak	206
	Literatura	213

1. Uvod

Tema rada obuhvata modalne glagole u pravnom diskursu i njihove srpske ekvivalente. Naročito je neophodno naglasiti da je riječ o pravnim dokumentima Evropske unije, jer su zakonitosti pravnog funkcionalnog stila u okviru ove institucije nešto drugačije normirane od uobičajenog pravnog registra anglosaksonskog pravnog sistema. Interesovanje za modalne glagole u okviru teorije prevođenja i kategorije modalnosti javilo se zbog kompleksnosti upotrebe modalnih glagola u savremenom engleskom jeziku, ali i niza problema sa kojima se prevodioci suočavaju prilikom prevođenja pravnih dokumenata sa engleskog jezika na srpski i obrnuto. Izboru teme je naročito doprinijela aktuelna situacija u pogledu evrointegracija i potrebe prevođenja velikog broja dokumenata radi usklađivanja domaćeg zakonodavstva sa zakonodavstvom Evropske unije. Pravni tekstovi podliježu značajnim ograničenjima zbog specifične terminologije i specifičnih sintaksičkih struktura, a budući da prevodioci najčešće nijesu pravnici neophodno je istaći sve specifičnosti prevođenja pravnih propisa sa akcentom na modalnim glagolima.

1.1. Predmet istraživanja i teorijski okvir rada

Osnovni predmet istraživanja je pitanje modalnih glagola u pravnom engleskom jeziku i način na koji se oni prevode na srpski jezik. Proces pristupanja Evropskoj uniji (Skraćeno EU) podrazumijeva, između ostalog, usklađivanje domaćeg zakonodavstva sa zakonodavstvom EU, što znači da je neophodno prevođenje velikog broja dokumenata sa engleskog jezika na srpski i obrnuto. Takođe, unutar EU obezbijedena je jednakost i pravna valjanost svih službenih jezika, pa se sva dokumenta Evropske unije prevode na sve službene jezike.

Prevođenje pravne tekovine EU spada u prevođenje pravnih tekstova i kao takvo mora se povinovati nizu posebnih pravila i ograničenja. Prevodilac ima izvjesnu slobodu u prevođenju, jer se odustalo od pristupa da se pravna preciznost može postići samo doslovnim prevodom izvornog teksta. Međutim, postupak prevođenja pravnih akata je normiran od strane Evropske unije, pa je tako propisana struktura akata, koja mora biti ista u svakom jeziku, te sintagme i rečenice koje izražavaju određene pravne radnje i koje takođe moraju biti normirane u svim jezicima. Propisan je i način pisanja mjernih i novčanih jedinica, datuma,

vremena, način navođenja određenih akata i sl. Sa aspekta forme, prevodilac ne smije da mijenja osnovnu strukturu originala, raspored poglavlja, članova, stavova, itd.

Da bi prevođenje bilo uspješno i u skladu sa propisima, neophodno je da prevodilac vlada pojmovima koji se tiču pravne tekovine EU, šta čini *acquis communautaire*, kakav je pravni sistem EU i koji su izvori prava EU.

EU počiva na tri stuba: prvi stub čine evropske zajednice, drugi stub je saradnja u oblasti spoljne i bezbjednosne politike, treći stub čine policijska i pravosudna saradnja u krivičnim stvarima. Sveukupno evropsko pravo najčešće se naziva *acquis communautaire* i predstavlja širok pojam koji obuhvata:

- načela i političke ciljeve ugovora o osnivanju
- zakonodavstvo koje je donijeto radi primjene ugovora i praksu Suda pravde
- deklaracije i rezolucije EU
- mjere koje se odnose na zajedničku spoljnu i bezbjednosnu politiku
- mjere koje se odnose na pravosuđe i unutrašnje poslove
- međunarodne sporazume u nadležnosti EU koje su zaključile Zajednica i države članice.

Pravni sistem EU razlikuje se od nacionalnog i međunarodnog prava i označava se kao pravni sistem *sui generis*. Pravo EU čini skup propisa koji se dijeli u dvije grupe: primarne i sekundarne. Primarne izvore stvaraju države članice EU prilikom uređivanja međusobnih odnosa i sama EU zaključivanjem sporazuma sa trećim državama i međunarodnim organizacijama. Primarne izvore prava čine: osnivački ugovori (kojima se uređuju osnovna pitanja nastanka i rada evropskih zajednica), opšta pravna načela (koriste se prilikom primjene prava EU u popunjavanju pravnih praznina) i međunarodni sporazumi. Sekundarni izvori prava EU dijele se na obavezujuće (regulative, direktive i odluke) i neobavezujuće (preporuka i mišljenje).

Istaknuto je da prevođenje pravnih akata ne mora da bude doslovno (tzv. *word for word translation*), već je slobodno onoliko koliko je to moguće s obzirom na osobenosti pravnog jezika. Poznavanje predmeta o kojem se govori prevodiocu je neophodno u svim fazama prevođenja, od faze razumijevanja teksta originala, preko traženja odgovarajućih stručnih izraza i termina u jeziku prevoda, do faze uobličavanja prevoda u tekst koji je smisaono i stilski adekvatan originalu. Zadatak prevodioca je da što vjernije prenese značenje iz

originalnog teksta (*source language*) u prevodni ekvivalent (*target language*), poštujući pri tome morfosintaksičke i leksičke zakone jezika na koji se prevodi.

Predmet disertacije je sistematična analiza jedne bitne komponente u prevođenju stručne literature iz oblasti prava, analiza modalnih glagola u pravnom registru Evropske unije i njihovih srpskih ekvivalenata. Kategorija modalnih glagola u oba jezika predstavlja veoma značajan element u procesu prevođenja kako bi se ostvarili visoki prevodilački standardi. Ovaj rad predstavlja opsežnu studiju prevođenja modalnih glagola koji se javljaju u engleskim pravnim tekstovima na srpski jezik.

1.2. Metode i ciljevi istraživanja

Teorijska razmatranja u radu povezana su konkretnim jezičkim materijalom. Za potrebe ovog rada sačinjen je paralelni korpus primjera engleskog i srpskog jezika. Korpus rada čini 2671 primjer upotrebe modalnih glagola koji su preuzeti iz sljedećih pravnih dokumenata koji su sa engleskog jezika prevedeni na srpski jezik:

- COUNCIL REGULATION on the protection of geographical indications and designations of origin for agricultural products and foodstuffs 86/200/EEC: Commission Decision of 12 May 1986 establishing an Advisory Committee on the Dissemination of Agricultural Information
- Commission Regulation (EU) No 461/2010 of 27 May 2010 on the application of Article 101(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union to categories of vertical agreements and concerted practices in the motor vehicle sector (Text with EEA relevance)
- Commission Regulation (EC) No 2273/2003 of 22 December 2003 implementing Directive 2003/6/EV of the European Parliament and of the Council as regards exemptions for buy-back programmes and stabilisation of financial instruments
- Commission Regulation (EC) No 1291/2003 of 18 July 2003 supplementing the Annex to Regulation (EC) No 2400/96 on the entry of certain names in the "Register of protected designation of origin and protected geographical indications" provided for in Council Regulation (EEC) No 2081/92 on the protection of geographical indications and designations of origin for agricultural products and foodstuffs (Pane di Altamura)
- Directive 2008/22/EC of the European Parliament and of the Council of 11 March 2008 amending Directive 2004/109/EC on the harmonisation of transparency requirements in relation to information about issuers whose securities are admitted

to trading on a regulated market, as regards the implementing powers conferred on the Commission

- Commission Regulation (EC) No 802/2004 of 7 April 2004 implementing Council Regulation (EC) No 139/2004 on the control of concentrations between undertakings (Text with EEA relevance)
- Council Regulation (EC) No 139/2004 of 20 January 2004 on the control of concentrations between undertakings (the EC Merger Regulation) (Text with EEA relevance)
- Commission Decision 89/501/EEC of 18 July 1989 laying down the criteria for approval and supervision of breeders' associations and breeding organizations which establish or maintain herd-books for pure-bred breeding pigs
- Commission Decision of 12 May 1986 establishing an Advisory Committee on the Dissemination of Agricultural Information
- Commission Regulation (EC) No 906/2009 of 28 September 2009 on the application of Article 81(3) of the Treaty to certain categories of agreements, decisions and concerted practices between liner shipping companies (consortia).
- Commission Decision of 18 July 1989 laying down the criteria for approval and supervision of breeders' associations and breeding organizations which establish or maintain herd-books for pure-bred breeding pigs.
- Commission Regulation (EC) No 1010/2009 of 22 October 2009 laying down detailed rules for the implementation of Council Regulation (EC) No 1005/2008 establishing a Community system to prevent, deter and eliminate illegal, unreported and unregulated fishing
- Commission Regulation (EU) No 353/2010 of 23 April 2010 approving minor amendments to the specification for a name entered in the register of protected designations of origin and protected geographical indications [Mirabelles de Lorraine (PGI)]
- Directive 97/9/EC of the European Parliament and of the Council of 3 March 1997 on investor-compensation schemes
- Council Regulation (EC) No 692/2003 of 8 April 2003 amending Regulation (EEC) No 2081/92 on the protection of geographical indications and designations of origin for agricultural products and foodstuffs

- Council Regulation (EC) No 1005/2008 of 29 September 2008 establishing a Community system to prevent, deter and eliminate illegal, unreported and unregulated fishing, amending Regulations (EEC) No 2847/93, (EC) No 1936/2001 and (EC) No 601/2004 and repealing Regulations (EC) No 1093/94 and (EC) No 1447/1999
- Commission Regulation (EU) No 330/2010 of 20 April 2010 on the application of Article 101(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union to categories of vertical agreements and concerted practices (Text with EEA relevance)

Pravni tekstovi na engleskom jeziku mogu se naći na veb stranici <http://eur-lex.europa.eu/homepage.html>, koja predstavlja neku vrstu korpusa pravnih tekovina Evropske unije.

EUR-Lex baza podataka sastoji se od tekstova objavljenih u *Službenom listu Evropske unije (Official Journal of the European Union)*. Baza sadrži preko 1 400 000 tekstova koji su sakupljeni od uspostavljanja Zajednice za uglj i čelik 1951. i godišnje se dodaje oko 15 000 novih tekstova. Većina tekstova se može naći na jezicima osnivačkih država, holandskom, njemačkom, italijanskom i francuskom. Prevodi zakonodavnih i drugih tekstova na drugim jezicima su dostupni nakon što država pristupi Evropskoj uniji. Stoga je naš korpus formiran na dva načina, tekstovi na engleskom su dostupni na sajtu EUR-Lex, dok su srpski prevodi dostupni na sljedećem sajtu <http://www.seio.gov.rs/dokumenta/sporazumi.124.htmln>.

Kao rezultat prevođenja u procesu evrointegracija nastaju posebne baze podataka, *Evronim*, višejezična baza podataka <http://prevodjenje.seio.gov.rs/evronim/index.php?jezik=srpc>), i *Evroteka* (<http://prevodjenje.seio.gov.rs/evroteka/index.php?jezik=engl>) paralelni englesko-srpski korpus koji priprema i ažurira Sektor za koordinaciju prevođenja Kancelarije za evropske integracije Vlade Republike Srbije. Prilikom izrade korusa rada, u velikoj mjeri smo se oslanjali na Evroteku, iz koje smo preuzeli sve primjere pomoću alata pretrage, tako što je je u pretagu ukucavan modalni glagol na engleskom jeziku, a potom su svi primjeri u kojima se javlja dati glagol, zajedno sa prevodom, kopirani u posebnu bazu, koja je postala korpus rada. Evroteku je moguće pretraživati samo po sadržaju, tj. po terminima i segmentima, a ne po njenim deskriptorima, gdje je, između ostalog, i *celex* broj kao oznaka dokumenata prava EU. Svaki *celex* broj je linkovan, pa klikom na link dolazimo do Eurolex stranice na kojoj se javlja dati dokument. Na taj način je svaki od primjera pretražen u bazi Eurolex-a, gdje je pronađen

dokument u kome se javlja dati primjer, kao i stranica na kojoj se javlja, čime su dobijeni svi potrebni podaci o dokumentima koji čine korpus rada.

Postoji još nekoliko baza koje je neophodno pomenuti. *CC Vista* je baza prevoda pravnih akata EU na službene jezike država kandidata i potencijalnih kandidata. Prvenstveno je namijenjena postavljanju i preuzimanju tekstova, ali se u njoj mogu naći i izvorni tekstovi. *CC Vista* dostupna je na adresi <http://ccvista.taiaex.be>.

Priilikom istraživanja modalnost se sagledava kao opšti jezički koncept, ali i kao konceptualna i lingvistička kategorija u engleskom i srpskom jeziku sa osvrtom na njenu semantičku, funkcionalnu i pragmatičku perspektivu.

Na početku istraživanja sagledaće se opšte odlike srpskog i engleskog jezika na planu sintakse i semantike pravnog jezika. Neophodno je utvrditi sličnosti i razlike u pogledu strukture pravnih tekstova, kao i načina propisivanja pravnih odredbi. Takođe je važno utvrditi koja znanja prevodilac mora da posjeduje da bi adekvatno preveo jedan pravni tekst.

Glavni cilj istraživanja je kompleksniji i podrazumijeva popisivanje svih modalnih glagola u korpusu, potom njihovu analizu sa aspekta semantike, a zatim utvrđivanja na koji način su prevedeni na srpski jezik, koje se pravilnosti javljaju u procesu prevođenja, koje tekstualne pravilnosti i ograničenja postoje, s obzirom na različit sistem kontrastiranih jezika.

Modalnost je semantičko-gramatička kategorija koja se izražava na različite načine u različitim jezicima, stoga je cilj rada i da se utvrdi šta engleski i srpski jezik imaju zajedničko kod upotrebe modalnih glagola u pravnom registru, kao i koje se razlike javljaju među njima.

Od rada se očekuje da razmotri sljedeća pitanja: koliko različiti žanrovi, odnosno tipovi diskursa utiču na modalnost, koja vrsta modalnosti se najčešće javlja u pravnim tekstovima, koje su sličnosti i razlike između engleskog i srpskog jezika s obzirom na ovaj koncept, da li bi bilo moguće napraviti skalu poklapanja i nepoklapanja između engleskog i srpskog na kontrastivnoj osnovi sa posebnim osvrtom na prevođenje modalnih glagola u pravnim tekstovima, kako se tipovi modalnosti prenose s jednog na drugi jezik kad su u pitanju pravni tekstovi, u kom jeziku se više upotrebljavaju modalni glagoli u diskursu prava, engleskom ili srpskom, koje morfosintaksičke kategorije se koriste više ili manje često za izražavanje modalnosti, kako se svaki konkretni modalni glagol prevodi, da li se najčešće zamjenjuje najbližim ekvivalentom u drugom jeziku.

1.3. Organizacija daljeg izlaganja

Rad se sastoji od pet djelova, podijeljenih na kraće odjeljke. U prvom poglavlju, pod nazivom *Uvodna razmatranja*, navode se predmet, ciljevi i metode istraživanja. Nakon uvoda, u drugom poglavlju detaljno je razmotren lingvistički koncept modalnosti i modalnih glagola uz pregled opšte lingvističke literature na engleskom i srpskom jeziku o modalnosti, njenim tipovima i podtipovima i jezičkim kategorijama bliskim modalnosti. Dat je osvrt i na subjektivnu, odnosno objektivnu modalnost, definisanje kategorije realisa i irealisa, kao i na teoriju govornih činova koja je usko povezana sa kategorijom modalnosti. Posebna pažnja posvećena je deontičkoj modalnosti koja je zbog svog značenja izricanja obaveza, naredbi i zabrana bliska pravnom funkcionalnom stilu i najčešći je tip modalnosti uočen u pravnom registru. Nakon toga, detaljno su opisani modalni glagoli u engleskom i srpskom jeziku, uz primjere kojima se ilustruju značenja koja modali mogu izražavati.

U trećem dijelu rada osvrnuli smo se na pojam i sadržinu komunitarnog prava, na pravni sistem i regulatorne postupke u Evropskoj uniji i naročito na jezičku politiku Evropske unije. Takođe, opisane su i institucije Evropske unije i njihova uloga u svakodnevnom funkcionisanju Unije, kao i izvori prava Evropske unije. Prevođenje pravnih dokumenata Evropske unije pripada domenu tri različite oblasti: komparativnom pravu, pravu Evropske unije i studijama prevođenja. Naročito je značajno istaći da je Evropska unija utemeljena na osnovama multijezičnosti sa sloganom *Ujedinjeni u različitosti*. Na taj način promovise se jezičko bogatstvo Evropske unije i multinacionalnost. Detaljno su izložene i sve preporuke Evropske komisije za stvaranje i prevođenje pravnih tekstova Evropske Unije kojih normotvorci i prevodioci treba da se pridržavaju.

Četvrti dio rada tiče se karakteristika pravnog diskursa, njegovih specifičnih svojstava i obilježja i istaknutih leksičkih karakteristika. U ovom dijelu najviše je posvećena pažnja studijama prevođenja, odnosno teoriji i strategiji prevođenja pravnih tekstova. Takođe, istaknuta su i obilježja pravnih normi u pogledu teorije prava i naročito modalnih glagola koji se javljaju u njima kao jezička sredstva za izricanje: naredbi, zabrana, ovlašćenja, objašnjenja i definicija.

U završnom poglavlju rada prikazana je analiza korpusa od preko 2000 rečenica sa modalnim glagolima na engleskom jeziku i njihovih prevoda na srpski jezik. Kontrastiranje je vršeno na osnovu engleskih modala koji se javljaju u korpusu: *can/could*, *may/might*, *will/would*, *shall*, *should*, *must*, *dare*, *need*, *ought to* i modalnog izraza *have to*. Engleski

modali analiziraju se zasebno, preispituju se i klasifikuju različita značenja koje dati modal ima u korpusu i iznose se njegovi prevodni ekvivalenti. Analizi se pristupa sa formalnog i semantičko-pragmatičkog stanovišta.

1.4. Interpretacija rezultata dobijenih kontrastivnom analizom

Teorijski okvir i interpretacija sprovedene kontrastivne analize zasnivaju se na tradicionalnoj i savremenoj literaturi o modalnosti u jeziku, teoriji prevođenja i pravnom diskursu.

Proučavanje modalnosti zahtijeva kompleksan pristup koji uključuje više lingvističkih domena, kao što su: semantika, funkcionalna lingvistika, pragmatika, primijenjena lingvistika i teorija prevođenja. Semantika ima veoma veliki značaj kod proučavanja modalnih glagola, jer je modalnost prije svega semantički koncept kojim govornici izražavaju stav prema događaju iznesenom u propoziciji.

Funkcionalna lingvistika ukazuje na to da je jezik kontekstualno uslovljen, da je značenje generisano ne samo od strane govornika, već zavisi od konteksta u kome se upotrebljava, a modalni glagoli su funkcionalni elementi koji mijenjaju interpretaciju i to ne kroz semantički aspekt, odnosno značenje, već kroz svoje pragmatičke i funkcionalne uloge.

Pored značenja modalnih glagola, prilikom proučavanja, od velike je važnosti obratiti pažnju na njihova pragmatička značenja u okviru diskursne jedinice. Neophodno je uzeti u obzir ne samo lako vidljive lingvističke mehanizme upotrebe modalnih glagola, već i druge tipove lične, socijalne, diskursne ili pragmatičke motivacije koje podstiču govornike da u određenoj situaciji odaberu određeni modalni glagol.

Primijenjena lingvistika je veoma važna prilikom istraživanja, budući da je njen osnovni cilj primjena lingvističkih teorija u predavanju ili učenju modalnih glagola.

Teorija prevođenja daje uvid u to kakav je odnos ciljnog i primarnog teksta s prevodilačkog aspekta, s obzirom na to da je potpunu formalno-semantičku jednakost u prevođenju teško postići.

2. Modalnost: koncept, definicija i tipovi

Modalnost pripada lingvističkoj kategoriji koja podrazumijeva niz problema i pitanja na koja je neophodno odgovoriti kako bi se dala jasna i precizna definicija. Pomenuti problemi nastaju iz činjenice da ne postoje potpuno jasni kriterijumi na osnovu kojih se definiše ova pojava, odnosno tiče se direktno različitih perspektiva koje ljudi imaju u odnosu prema realnosti.

Prilikom pokušaja definisanja modalnosti, mnogi lingvisti ističu da je riječ o jednom od najkontroverznijih i najproblematičnijih pojmova u lingvistici, pri čemu nema znakova da će uskoro doći do jasne i precizne definicije (Palmer 1986, Kiefer 1984, Kalogjera 1982, Nuyts 2006 prema: Zvekić Dušanović 2011:7). Razlog postojanja takvih određenja modalnosti leži u činjenici da se u okviru tog termina nalazi mnoštvo semantičkih pojmova, zbog čega autori polaze od nekoliko različitih parametara prilikom definisanja modalnosti: stav i sud govornika (Palmer, 2001:8), dihotomija mogućnosti i nužnosti (Van der Auwera and Plungian 1998:80), subjektivnost i performativnost (Palmer 2001, Lyons 1977) itd.

Dušanka Zvekić Dušanović (2011:7) ističe da se gotovo sve što se odnosi na fenomen modalnosti može dovesti u pitanje, uzimajući u obzir činjenicu da se na modalnost ne gleda samo kao na lingvistički fenomen, pošto je ona jedan od centralnih pojmova u logici. Takođe, nejasno je da li je modalnost gramatička kategorija ili semantička pojava. Mnogobrojne studije koje se bave modalnošću ukazuju na kontroverznost njenog definisanja, na njenu slojevitost, intrigantnost, aktuelnost teme, ali se ona i dalje opire pokušaju da se preciznije odredi.

2.1. Pokušaji definisanja modalnosti

Kao polazno stanovište od kojeg autori kreću prilikom definisanja modalnosti uzima se definicija da: a) modalnost predstavlja kvalifikaciju kojom govorno lice određuje svoj iskaz, odnosno situaciju koja se njome označava, b) iskaze kojima se moralno odgovornim izvršiteljima nameće obaveza ili se daje dozvola za obavljanje nekog čina (Lyons 1977: 452, 797).

U zavisnosti od toga da li je u osnovi logičko, gramatičko ili semantičko-pragmatičko tumačenje, modalnost se definiše na više načina, pri čemu je zajedničko shvatanje da je riječ o gotovo univerzalnoj jezičkoj kategoriji. Ivana Trbojević Milošević (2004: 18) sugerše da se

modalnost ne može definisati na bazi pojma „prototipičnosti“, jer nema bazičnog obilježja koje bi moglo da služi kao prototip za kategorizaciju.

Gramatička određenja modalnosti polaze od postavke da je modalnost jedno od najvažnijih obilježja iskaza. U osnovi većine definicija koje se mogu naći u relevantnoj literaturi nalazi se gore pomenuta definicija Lyonsa o kvalifikaciji govornog lica:

- Prema Palmeru (2001: 236) modalnost se odnosi na izražavanje govornikovog stava ili mišljenja o propoziciji klauze;
- To je lingvistička osobina koju generišu različiti lingvistički koncepti, prema opisu Downing and Locke (2016: 610);
- Halliday (1985:349) smatra da je modalnost način koji omogućuje govorniku da se umiješa i da istakne svoju tačku gledišta u govoru;
- Modalnost je sve ono što govornik čini s propozicijom (Bybee 1985, prema Trbojević Milošević 2004: 2);
- Modalnost se široko definiše kao semantičko/pragmatičko sredstvo koje signalizira govornikov stav ili mišljenje ili o propoziciji P ili o odnosu predikata p i njegovog subjekta: da li vjeruje da je P/p (gotovo) sigurno održivo, ili postoji mogućnost da je održivo, ali možda zapravo nije, ima potencijal da bude održivo i vjerovatno jeste. (Butler 1990, prema Prtljaga 2014: 17);
- Modalnost je način na koji je značenje klauze kvalifikovano tako da reflektuje govornikovu procjenu o vjerovatnoći da je izražena propozicija istinita. (Quirk et al. 1989: 219).

Sa druge strane, pristup semantičara modalnosti razlikuje se od pristupa gramatičara po širini i sveobuhvatnosti pojma, odnosno semantičari ne svode modalnost na formalno gramatičke kategorije (najčešće sistem modalnih glagola).

Prema Trbojević Milošević (2004: 13) semantičari modalnost vide kao semantičku informaciju o govornikovom stavu ili mišljenju o sadržaju propozicije. Ona ističe da semantičari u okviru svog shvatanja modalnosti kombinuju principe filozofije, logike i gramatike, „ali se od prethodnih prevashodno razlikuje po cilju analize - a to je otkrivanje načina razumevanja, interpretacije iskaza od strane govornika i slušaoca“ (2004: 13).

2.2. Modalnost i faktivnost

Pokušaji definisanja modalnosti mogu se svesti na dva osnovna pristupa, jedan se tiče stava govornika, odnosno, subjektivnosti, a drugi faktualnosti, aktuelnosti ili realnosti. Definicija koja se tiče govornikovog stava prema sadržaju propozicije je kritikovana zbog toga što se stav govornika, naročito u govornom jeziku, može izraziti kroz mnoštvo gramatičkih i leksičkih kategorija (Narrog, 2012: 5).

Naučnici koji se zalažu za pristup kojim se modalnost definiše kao lingvistička kategorija koja se odnosi na faktualni status propozicije, koriste različite termine, kao što su: faktivnost (Lyons 1977: 794-5), faktualnost (Palmer, 1986: 17-18), realis (naspram irealisa) (Palmer, 2001), realnost (Portner 2009), aktualnost (Chung and Timberlake 1985), i validnost (Kiefer 1984). Iako je razlika u terminologiji zbunjujuća, osnovna ideja ovakvog stava je da je modalnost kategorija koja se odnosi na nefaktuelna (nerealizovana ili neaktuelizovana) stanja.

Narrog (2012: 6) daje prednost terminu faktualnost iz više razloga. Termin „actual“ ne uključuje odnose koji se ne tiču prezenta, bez obzira na to što se neke prošle radnje iskazuju kao činjenice. „Valid“ je prihvatljiv termin ukoliko se definiše na pravilan način, ali nije intuitivno prijemčiv, zbog čega je mala vjerovatnoća da će biti široko prihvaćen u jezičkom opisu. „Realis“ se previše blisko povezuje sa razlikama u glagolskom načinu (*mood*) u jezicima koji ne pripadaju indoevropskoj jezičkoj porodici, a ekvivalentan je indikativu i konjunktivu u nekim indoevropskim jezicima. Takođe, termin „real“ se odnosi na nešto što postoji nezavisno od ljudske volje, dok se termin „factual“ odnosi na ljudsku procjenu nečega i povezan je sa modalnošću i rečenicama koje su istinite ili lažne (Mautner 2000: 193 prema Narrog 2012: 7).

Indikatori faktivnosti, prema Lyonsu, su sve riječi (glagoli, prilozi i sl.) koje se ponašaju kao glagol *know*, čijom se upotrebom ukazuje na opredijeljenost govornika da određenu propoziciju prihvati kao tačnu. U poređenju sa glagolom *believe*, glagol *know* pokazuje veći stepen opredijeljenosti prema istinitosti propozicije, jer ovim glagolom govornik pripisuje istinitost propoziciji na osnovu svog vjerovanja o njenoj utemeljenosti i neospornosti, što se može potvrditi navođenjem dokaza (Lyons 1977: 794).

Bez obzira na termin koji upotrebljavamo, kategorija modalnosti vezuje se za pitanja odnosno stvari koje se doživljavaju faktualnim u jeziku, koje ne moraju nužno biti takve u realnom svijetu, što znači da su uvijek u određenoj mjeri subjektivne.

Subjektivnost kao lingvističku temu u anglistici uvodi Lyons. Za njega subjektivnost označava svojstvoda se bude ili subjekt svijesti (tj. kognicije, osjećanja i percepcije) ili subjekat radnje (agens) (1995:337). On smatra da je subjektivnost relevantna u lingvistici u formi lokucione subjektivnosti ili sopstvenog izraza u upotrebi jezika (1995: 337). Iako je Lyonsova ideja subjektivnosti vođena filozofskim pristupom, ona je zapravo pragmatički orijentisana. U tom pogledu on kaže “self which the locutionary agent expresses is the product of the social and interpersonal roles that he or she has played in the past, and it manifests itself, in a socially identifiable way“(1995: 339).¹ Lyons takođe ističe da se subjektivnost može manifestovati u jeziku bez enkodiranja kroz gramatičku ili leksičku strukturu jezičkog sistema, jer se može izraziti kroz prozodiju ili paralingvistički u govoru. Na taj način subjektivnost se dovodi u vezu sa kontekstom, koji može biti od krucijalnog značaja. Lyons smatra da je rečenica sa modalnim glagolom, na primjer *He may not come*, u potpunosti lišena subjektivnosti. Subjektivnost dodaje govornik, u kontekstu i kada je rečenica izgovorena sa više različitih prozodijskih i paralingvističkih modulacija (Lyons, 1995: 340).

Pragmatički pristup subjektivnosti kao nastavak Lyonsovih ideja favorizuju naučnici koji primarno rade sa empirijskim podacima. Finegan (1995: 1) smatra da se subjektivnost tiče izraza i predstavljanja govornikove perspektive ili tačke gledišta u diskursu. Godine 1982. Lyons definiše subjektivnost kao termin koji se odnosi na način na koji prirodni jezici omogućuju lokucioni izraz agenta o njemu samom i njegovih stavova i vjerovanja (Lyons 1995: 102).

Traugott (2010: 32) smatra da subjektivni izrazi uključuju ilokucionu upotrebu govornih činova, epistemičke modalne glagole i diskurs markere. Ona ističe i da su određene lingvističke strukture uobičajeno povezane sa subjektivnošću.

Sa druge strane, konceptualistički pristup subjektivnosti, koji uvodi Langacker (2011) u okviru svoje kognitivne gramatike je teorijski specifičan, jer se, nasuprot pragmatičkom pristupu, gotovo ne poklapa sa svakodnevnom upotrebom datog termina. Subjektivnost se vidi kao pitanje perspektive.

Lingvistička konceptualizacija fundamentalno uključuje konceptualizatora, učesnike u govoru, govorni akt i objekat konceptualizacije. Ukoliko u lingvističkom izrazu

¹ „Vlastito biće koje lokucioni agens izražava je proizvod društvenih i interpersonalnih uloga koje je imao/la u prošlosti, i on/a manifestuje sebe na društveno prihvatljiv način.“ Prevela R.R.

konceptualizator ostane „sa strane“ i fokus je u potpunosti na objektu konceptualizacije, konceptualizator ostaje maksimalno subjektivan, a objekat maksimalno objektivni. Međutim, takvi lingvistički izrazi su veoma rijetki. Obično se tačka gledišta konceptualizatora na neki način reflektuje na lingvistički izraz.

Kognitivno-pragmatički pristup subjektivnosti uvodi Nuyts (1992; 2001) koji se subjektivnošću bavi u okviru epistemičke modalnosti na prvom mjestu, ali sugerše i da ona izlazi iz domena modalnosti. Za njega subjektivnost predstavlja binarni par sa intersubjektivnošću, a ne sa objektivnošću. Ključna distinkcija se tiče toga da li govornik sugerše da on lično ima dokaze i izvlači zaključak iz toga i na osnovu toga pretpostavlja striktnu ličnu odgovornost za epistemičku kvalifikaciju (subjektivnost), ili govornik sugerše da je dokaz poznat većoj grupi ljudi koji dijele zaključak na osnovu toga, čime vodi do „zajedničke odgovornosti“ (intersubjektivnost) (Nuyts 2001: 34).

2.3. Subjektivnost i modalnost

Iako se modalnost često definiše kao odnos govornika prema sadržaju propozicije, što znači da je u osnovi subjektivnog karaktera, u literaturi se mogu naći stavovi da ona kao cjelina nije ni subjektivna, ni objektivna, odnosno da tipični modalni izrazi mogu biti i subjektivni i objektivni (Lyons 1977: 797-805).

Subjektivnost kao izraz stava govornika Lyons primjećuje u značenjskim komponentama epistemičke modalnosti koje određuje kao „ja-tako-kažem“ (*I-say-so component*), koju suprotstavlja komponenti „slučaj-je-da“ (*It-is-so component*), čime uspostavlja razliku između subjektivne i objektivne epistemičke modalnosti. Na taj način, Lyons je među prvima istakao razliku između subjektivne i objektivne modalnosti. Kao primjer navodi rečenicu koja se može interpretirati i subjektivno i objektivno:

1. *Alfred may be unmarried.*

Kada je subjektivna interpretacija u pitanju govornik izražava mogućnost da je Alfred neoženjen u smislu svoje nesigurnosti u tačnost date informacije, te se stoga data rečenica može preformulisati na sljedeći način:

2. *Perhaps Alfred is unmarried.*

Kod objektivne interpretacije Lyons predviđa situaciju u kojoj je poznato da je 30 od 90 ljudi u zajednici neoženjeno, ali govornik ne zna ko je od njih neoženjen. Lyons dalje ističe da je i kod epistemičke i deontičke modalnosti moguća subjektivna i objektivna interpretacija, ali da je subjektivna mnogo češća (1995: 330). Po njegovom mišljenju, modalni izrazi su subjektivni ako predstavljaju govornikov stav ili tačku gledišta, a objektivni ako izražavaju objektivno prijemčive činjenice.

Poput Lyonsa, Coates (1983) takođe govori o subjektivnoj i objektivnoj modalnosti u smislu epistemičke i deontičke modalnosti. Ona svoje primjere zasniva na stvarnom diskursu, a ne na filozofskom, odnosno neempirijskom stanovištu poput Lyonsa.

Coates navodi sljedeće primjere modala *must* u kojima se uočava subjektivna upotreba modalnih izraza:

3. *“You **must** play this ten times over“, Miss Jarova would say, ... (represented conversation; Coates 1983: 34)*
4. *There **must** be a lot more to it than that. I'm sure it wasn't just that. Because they appear to... get on very well. (conversation; Coates 1983: 41)*

U primjeru broj 3 uočavamo deontičko **must** kao subjektivno jer su ispunjena četiri uslova:

- 1) subjekat je animatan,
- 2) glavni glagol je glagol aktivnosti,
- 3) govornik je zainteresovan da subjekat izvrši radnju,
- 4) govornik ima autoritet nad subjektom. (Coates 1983: 33-35)

U četvrtom primjeru uočavamo epistemičko **must** koje se smatra subjektivnim zbog osobine govornika koji je veoma samouvjeren u pogledu onoga što izriče. Nasuprot tome, epistemička i deontička modalnost mogu izražavati i nesubjektivnu upotrebu modalnih izraza ako im nedostaju karakteristike navedene iznad.

Važno je istaći da razlika između subjektivne i objektivne modalnosti, nije isto što i razlika između deontičke i epistemičke modalnosti. Neki autori smatraju da je deontička modalnost u osnovi objektivna, a epistemička subjektivna. Međutim, takva generalizacija je previše široka. Empirijska istraživanja su pokazala da se epistemička modalnost najčešće povezuje sa subjektivnošću, ali da deontička modalnost ima širi opseg upotrebe (Narrog, 2012: 26).

Coates navodi nekoliko primjera u kojima se uočava subjektivna deontička modalnost:

5. *You **must tell** me how to get to it.*
6. *Interesting ideas which surprised me rather... I **must admit**.*

U prvom primjeru govornik retorički nameće obavezu sagovorniku da mu kaže nešto. U drugom primjeru govornik izražava da se osjeća primoranim da prizna nešto. Ni u jednom od primjera ne uočava se objektivno potrebna nužnost, već govornikova želja i evaluacija te želje.

Nuyts (2001: 25-26) pristupa razlici između deontičke i epistemičke modalnosti u odnosu na distinkciju subjektivno/ objektivno, na taj način što smatra da je deontička modalnost u jednakoj mjeri orijentisana na govornika (*speaker-oriented*) i na agensa (*agent-oriented*), dok je epistemička u potpunosti orijentisana na govornika. Iz toga izvlači zaključak da je epistemička modalnost uvijek subjektivna, a deontička nekad jeste, a nekad nije.

2.4. Performativnost

Osim subjektivnosti, Lyons govori i o performativnosti kao obilježju modalnosti. Modalizovani iskazi imaju performativnu komponentu zbog toga što modalni operatori modifikuju iskaz na sličan način na koji performativni glagoli modifikuju ilokutorni čin u osnovi eksplicitno performativnog iskaza.

Dok je kod epistemičke modalnosti ključni pojam mogućnosti, kod deontičke je to pojam nužnosti, što je i očekivano s obzirom na to da deontička modalnost ima porijeklo u deziderativnoj i instrumentalnoj funkciji jezika. (Lyons 1977: 840). To je i razlog zbog kojeg Lyons izdvaja komponentu „neka bude da“ (*so-it-be component*) kao sastavni dio značenja deontičke modalnosti, ističući da je da je zbog te komponente ona povezana sa izrazima namjere, želje i volje (Lyons 1977: 825).

Autor dovodi u vezu pojam obaveze sa pojmom nužnosti i pojam dozvole sa pojmom mogućnosti, te smatra da se obaveza može definisati preko negacije dozvole i obratno. Osim pojma obaveze i dozvole, Lyons u deontičke pojmove ubraja i pojmove zabrane (*prohibition*) i odsustvo obaveze (*exemption*) (1977: 832). Autor ističe i to da deontička modalnost podrazumijeva postojanje deontičkog izvora ili uzroka obaveze, jer izvor obaveze mogu biti lice ili institucija koja je izvor autoriteta, ali i moralni i pravni principi, odnosno unutrašnja

potreba koju nije moguće precizno definisati (Lyons 1977: 823). Specifikacija deontičkog izvora tiče se pominjanja lica kojem se nameće obaveza ili otklanjanja sumnje postojanja obaveze, što se postiže pitanjem: „Ko to kaže“, a koje se tumači kao „Ko je stvorio obavezu“ (Lyons 1977: 833-835).

Govoreći o deontičkoj modalnosti, Lyons navodi i njenu inherentnu vezu sa budućnošću, koja, ipak, nije obilježje svih iskaza koji se mogu svrstati u domen deontičke modalnosti. Kao primjere veze budućnosti i deontičke modalnosti, Lyons navodi direktive - iskaze kojima se nekom licu nameće obaveza da izvrši ili ne izvrši sadržaj propozicije, tako što se u budućem svijetu (ne)realizuje stanje opisano u propoziciji (Lyons 1977: 824).

Buduća referenca je karakteristika direktiva, ali ne nužno i deontičkih iskaza, budući da se može govoriti o iskazima kojima se konstatuje da je u određenom trenutku u prošlosti lice bilo u obavezi da izvrši neku radnju. Stoga se može reći da se deontičkim iskazima može pripisati i buduća i prošla referenca, kao u primjerima:

7. *You should have gone to the meeting yesterday*
8. *You must open the door* (Lyons, 1977: 824-834).

Kod ovakvih primjera javlja se i pitanje koje se tiče opredijeljenosti govornika, odnosno vjerovanja govornika u postojanje obaveze koja se prenosi deontičkom tvrdnjom. Lyons ističe da se iskaz *You must open the door* može tumačiti na dva načina - da se njime ne ukazuje na opredijeljenost govornika prema istinitosti sadržaja iskaza, ali ako govornik implicitno priznaje autoritet deontičkog izvora, može se govoriti o vjerovanju govornika u postojanje obaveze o kojoj se izvještava. Lyons dodaje da je ponekad teško razlikovati tvrdnje kojima se izvještava o obavezi koja je još uvijek na snazi od tvrdnji kojima se utvrđuje postojanje obaveze, iako postoji razlika u pogledu istinitosti, s obzirom na to da tvrdnja o postojanju obaveze podrazumijeva i vjerovanje govornika u istinitost deontički modalizovane propozicije (Lyons 1977: 834).

Govoreći o razlici između direktiva i deontičkih tvrdnji, Lyons kreira pojam restriktivne i nerestriktivne obaveze (*restricted* i *unrestricted obligation*). Nerestriktivna obaveza se odnosi na situacije u kojima se sadržaj propozicije prihvata kao obaveza koja važi u svakom vremenskom trenutku ili situaciji (*Turn up the thermostat when you get home*), dok restriktivna obaveza podrazumijeva implicitno ili eksplicitno ograničavanje u smislu vremena ili konteksta (Lyons 1977: 828-830).

Traugottova i Dasher ističu da modalnost ima obilježje direktne performativnosti, jer je pored sličnosti modalizovanih iskaza i govornih činova, moguće govoriti i o razlikama između modalnih i performativnih glagola (Traugott, Dasher 2006:106). Razlike se ogledaju u tome što i pored toga što modalni glagoli jesu sredstva za izražavanje performativnosti, u poređenju sa performativnim glagolima, modalni glagoli su u manjoj mjeri direktno performativni. To je zbog toga što oni sintaksički imaju veća ograničenja koja se odnose na kolokacije s priložima i gramatičke kategorije lica. Takođe, u dijelu pragmatike, njihova interpretacija je u mnogo većoj mjeri uslovljena kontekstom, nego što je to slučaj sa performativnim glagolima (Traugott, Dasher 2001: 192).

2.5. Opšta distinkcija modalnosti realnosti i irealnosti

Modalnost se, prema Palmeru (2001: 1), ne odnosi direktno na bilo koju karakteristiku nekog događaja, već na status propozicije. Kao jedan od mogućih pristupa analizi modalnosti on predlaže binarnu distinkciju između realisa i irealisa, odnosno faktivnosti i nefaktivnosti. Pod realisom se podrazumijeva aktuelizovana situacija koja se desila ili koja se upravo događa, dok se irealisom opisuje situacija koja postoji u domenu misli i koju spoznajemo posredstvom imaginacije (Mithun 1999, prema Palmer 2001: 1).

Drugim riječima, modalnost realnosti/irealnosti (tzv. objektivna ili asertivna modalnost) „ostvaruje se u kvalifikaciji iskaza sa stanovišta određenosti ili neodređenosti njegovog sadržaja u odnosu na realnost situacije označene iskazom“² (Piper i dr. 2005: 637).

Distinkcija realnosti i irealnosti je u terminološkom pogledu novijeg datuma i ono što se danas naziva binarnom opozicijom realisa i irealisa nekada je bila opozicija indikativa (*indicative*) i konjunktiva (*subjunctive*). Palmer (1986) u prvom izdanju svoje knjige *Mood and Modality* definiše distinkciju indikativ/konjunktiv i modalnosti u svojstvu termina faktivnosti i nefaktivnosti. U drugom izdanju (2001) isti autor favorizuje širu definiciju distinkcije realis/irealis i modalnosti kao cjeline u pogledu termina asertivnosti i neasertivnosti. Polazeći od tvrdnji P. Lun (Lunn 1995, prema Palmer 2001: 3), Palmer ukazuje na direktno povezivanje indikativa sa asertivnošću i konjunktiva sa neasertivnošću. Navodeći primjere iz studije pomenute autorke, Palmer dolazi do zaključka da izbor markera

² P. Piper je autor odjeljka Modalnost, u: Piper, P. i dr. (2005), str. 636-649.

irealisa, konjunktiv, ne zavisi od distinkcije onoga što je faktivno ili nije, već od distinkcije između onoga što je asertivno i onoga što nije asertivno (Palmer 2001: 3-4).

Palmer smatra da se terminološki izbor između dva moguća para *realis/irealis* i *indikativ/konjunktiv* tiče deskriptivne gramatičke tradicije, mnogo više nego stvarne razlike u značenju i funkciji. Međutim, on ipak sugerise izbjegavanje upotrebe pojma konjunktiva, jer on ukazuje na zavisnost. Razlog za to je što se konjunktiv u evropskim jezicima mnogo češće upotrebljava u zavisnim, nego u nezavisnim rečenicama. *Irealis* se, sa druge strane, jednako često javlja u glavnim rečenicama u onim jezicima u kojima se isti upotrebljava. (Palmer 2001: 5). Stoga je opozicija *realis/irealis* na neki način terminološki preciznija i trebalo bi joj dati prednost.

Prema Palmerovoj teoriji modalnost se tiče statusa propozicije kojom se opisuje neki događaj, gdje se na modalni status propozicije ukazuje upotrebom modalnog glagola, na osnovu čega se pravi razlika između vrednosnog suda o propoziciji (*irealis*):

9. a) *Mary may be at home.*

b) *Mary must be at home.*

i kategoričke tvrdnje (*realis*):

c) *Mary is at home* (Palmer, 2001: 1-2).

Dakle, modalni glagoli se u engleskom jeziku koriste za donošenje suda o faktualnom statusu propozicije, te u zavisnosti od upotrijebljenog modala možemo interpretirati propozicije kao spekulativni sud, zaključak ili asumptivni iskaz (Palmer 2001: 6).

Polazeći od vrednosnog suda propozicije, Palmer dalje razvija svoju teoriju govoreći o nekoliko vrsta modalnosti, odnosno propozicionoj modalnosti (*propositional modality*) i modalnosti događaja (*event modality*). Propoziciona modalnost se odnosi na najčešće shvatanje modalnosti kao pojma, a tiče se stava govornika prema istinitosti propozicije, dok se modalnost događaja odnosi na potencijalne događaje, obuhvatajući tako dinamičku i deontičku modalnost (Palmer 2001:7) o kojima će biti više riječi nešto kasnije.

2.6. Modalnost i govorni činovi

Prilikom istraživanja o modalnosti, naročito onog koje se tiče pravnog diskursa, neophodno je uzeti u obzir teoriju govornih činova, koja potiče od J.L. Austina, a koju potom nadograđuju drugi autori, među kojima je najpoznatiji J.R. Searle. Razlog zbog koga se naše istraživanje povezuje sa datom teorijom je taj što „svaka jezička komunikacija uključuje govorne činove. Jedinica jezičke komunikacije nije, kao što je opšteprihvaćeno, simbol, reč ili rečenica, ili čak znaci kojima su simboli, reči ili rečenice označeni, već proizvođenje ili izdavanje simbola, reči ili rečenica pri izvođenju govornog čina“ (Searle, 1969: 60).

U osnovi ove teorije je činjenica da jezik može imati različite funkcije: deklarativnu, imperativnu, eskpresivnu; da pomoću jezika možemo i činiti određene radnje: obećavati, zaklinjati, moliti, itd, te vođen tom idejom Austin govori o razlici između performativnih i konstativnih činova, odnosno *performativa* i *konstativa*.

Dušanka Zvekić Dušanović ističe da se pod performativnim iskazom podrazumijeva iskaz čijim se izricanjem izvodi neka radnja, pri čemu oni ne služe opisivanju postojećih pojava, već su usmjereni na promjenu postojeće stvarnosti (Zvekić Dušanović 2011:19). Dakle, performativi su govorni činovi kojima kad kažemo nešto, činimo nešto, na primjer: „Molim te, učini to za mene“ je govorni čin molbe. Sa druge strane, konstativi su činovi kojima opisujemo određena stanja stvari, na primjer „Mačka je na prostirci“ (Stojanović Prelević, 2013: 5).

Termin *performativ* vodi porijeklo od engleskog glagola *to perform* što znači „izvesti“. Austin kaže da oni ništa ne opisiju, ne izvještavaju, ne konstatuju, nijesu istiniti ili lažni, a samo iskazivanje rečenice predstavlja neku vrstu vršenja radnje (Austin, 1994:15). On je najprije napravio podjelu između implicitnih i eksplicitnih performativa, gdje eksplicitni počinju performativnim glagolom, na primjer - *obećavam*, *kladim se* i sl, dok implicitni ne sadrže performativne glagole poput *naređujem* i *molim*, ali imaju karakter molbe ili naređenja. Druga podjela performativa na uspješne i neuspješne temelji se na (ne)ispunjenosti uslova uspješnosti performativa koje Austin postavlja.

Međutim, u svojoj drugoj knjizi *Kako delovati rečima* Austin u izvjesnoj mjeri odustaje od primarne distinkcije performativ/konstativ u korist teorije ilokucionih snaga. „Distinkcija implicitni/eksplicitni, preobražava se od distinkcije performativ/konstativ, u obuhvatnu teoriju govornih činova. Eksplicitni performativni glagoli mogu učiniti

eksplicitnim određeni čin sa ilokucionom snagom. Ipak, Austin je morao da odbaci ideju o čistim performativima jer, u svetlu nove teorije, postoje opšte porodice povezanih i međusobno isprepletanih govornih činova“ (Sojanović Prelević, 2013: 29).

Dihotomiju istinito/neistinito Austin zamjenjuje teorijom o lokucijskim, ilokucijskim i perlokucijskim činovima. Lokucijski činovi su oni u kojima se riječi shvataju kao glasovi, elementi rječnika i sintaksički uređeni nizovi (Austin u njih uključuje i smisao i referenciju). Pod ilokucijskim činom podrazumijeva se čin izricanja tvrdnji, zapovijesti, pitanja i sl. Perlokucijski čin nastaje usljed izvođenja ilokucijskog čina, odnosno saopštavanje nekoj osobi nečeg (ilokucija), može dati efekat uvjeravanja te osobe u nešto (perlokucija).

Nakon Austina, sistematizacijom govornih činova bavili su se mnogi autori: (Recanati, 1987), (Yule, 1998), (Searle, 1991). Među njima, najpoznatija je klasifikacija Searla, Austinovog učenika, koji govori o pet kategorija ilokucionih činova: *asertivi* (*reprezentativi*), *direktivi* (naređenja, molbe, zahtjevi i sl.), *komisivi* (činovi u kojima govorno lice obavezuje sebe na neku radnju), *deklarativi* („Otpušten si“, „Debata je počela“) i *ekspresivi* (zahvaliti, čestitati). „Searlovi ekspresivi su Austinovi behabitivi, deklaracije podsećaju na egzercitive, a asertivi su Austinovi ekspozitivi. Searlu nedostaju verdiktivi, a komisivi se javljaju i u Austinovoj i Searlovoj klasifikaciji. Čini se da je zbog broja datih uslova za razlikovanje ilokucija, Searlova klasifikacija daleko složenija od Austinove klasifikacije. Međutim, Searl se najviše fokusira na tri (tačnije prva tri) uslova, a toliko ih nalazimo i kod Austina“ (Stojanović Prelević, 2013: 100).

U kakvoj vezi stoje govorni činovi sa modalnošću? Dušanka Zvekić Dušanović (2011: 19) citira Palmera (1986: 13-14) koji kaže da je Searlov pristup govornim činovima koristan za diskusiju o modalnosti. Ona ističe da se asertivi mogu povezati sa epistemičkom modalnošću jer njima govornik iskazuje stanje stvari. Sa druge strane, „direktivi korespondiraju sa deontičkom modalnošću. Komisivima govornik obavezuje sebe da će nešto učiniti. Njih Palmer razmatra u okviru deontičke modalnosti jer se i njima svet nastoji „podesiti“ prema rečima (“fitting the world to the world“), odnosno, u ovom slučaju, zahtevaju akciju govornika. Ekspresivi, kojima govornik izražava svoja osećanja i stavove, mahom odgovaraju Rescherovim evaluativima, u vezi sa kojima takođe postoji dilema: uvrstiti ih u modalnost ili ne“ (Zvekić Dušanović, 2011: 19).

Autorka izvodi zaključak da su modalnost i govorni činovi tijesno povezani, pri čemu teorija govornih činova ugao posmatranja jezika pomjera sa sintakse i semantike na

pragmatiku, gdje se posmatra ne samo jezički, već i nejezički kontekst u kome se komunikacija ostvaruje. „Tako se govorni čin može posmatrati kao pragmatički pojam, modalnost kao semantička kategorija, dok bi tipovi rečenica pripadali sintaksičkom nivou“ (Zvekić Dušanović, 2011: 21). Međutim, i ovakvo razgraničenje može biti samo uslovno, budući da se modalnost ne može analizirati izvan konteksta.

2.7. Tipovi modalnosti

Teškoće u definisanju modalnosti (kao pojma i kategorije) koje slijede iz različitog shvatanja modalnosti od strane logičara, semantičara, pragmatičara i gramatičara dovode i do nemogućnosti određenja jedne jedinstvene klasifikacije tipova modalnosti.

Gramatičari i semantičari najčešće daju binarnu podjelu modalnosti, gdje se s jedne strane govori o deontičkoj, a s druge strane o epistemičkoj modalnosti. Ivana Trbojević Milošević (2004: 19) ukazuje na terminološke razlike koje se javljaju kod različitih autora u vezi sa deontičkom modalnošću (korijenska modalnost, dinamička modalnost i sl.) i predlaže dvije klase modalnosti, odnosno dva tipa modalnosti sa podtipovima: epistemičku i neepistemičku modalnost. U okviru neepistemičke modalnosti izdvaja dva podtipa: deontičku i dinamičku modalnost, što zajedno sa deontičkom modalnošću daje tročlani sistem podjele modalnosti.

Dušanka Zvekić Dušanović (2011:70) detaljnije navodi različite tipologije modalnosti, koje su najčešće binarnog karaktera, navodeći pri tom da je status epistemičke modalnosti relativno stabilan, dok se za deontičku navodi različita terminologija:

Epistemic modality

-deontic modality

-root modality

-agent-oriented modality

-subject-oriented modality

-participant-oriented modality

-dynamic modality

- circumstantial modality

-non-epistemic modality.

Lyons (1977) govori o deontičkoj i epistemičkoj modalnosti, što prihvata i Palmer u prvom izdanju svoje knjige *Mood and Modality* (1986). On kostatuje da navedena dva tipa modalnosti gotovo da nemaju dodirnih komponenti. Epistemičku modalnost određuje kao obavezivanje govornika na istinitost onoga o čemu govori, dok se deontička odnosi na stav govornika prema mogućim aktivnostima. Međutim, u drugom izdanju knjige *Modality and English Modals* (1990) on odustaje od binarne tipologije i predlaže tročlani sistem koji čine epistemička, deontička i dinamička modalnost.

Kao primjere za sve tri vrste modalnosti Palmer (2003:7) navodi:

<p>Epistemička:</p> <p>10. a) <i>They may be in the office.</i> b) <i>Oni mogu biti u kancelariji.</i>³</p>	<p>11. a) <i>They must be in the office.</i> b) <i>Oni moraju biti u kancelariji</i></p>
<p>Deontička:</p> <p>12. a) <i>They may/can come in now.</i> b) <i>Oni mogu ući sad.</i></p>	<p>13. a) <i>They must come in now.</i> b) <i>Oni moraju ući sada</i></p>
<p>Dinamička:</p> <p>14. a) <i>They can run very fast.</i> b) <i>Oni mogu trčati veoma brzo.</i></p>	<p>15. a) <i>I will help you.</i> b) <i>Ja ću ti pomoći.</i></p>

Tabela 1. Primjeri epistemičke, deontičke i dinamičke modalnosti

Palmer dalje navodi da se epistemička modalnost tiče samo i isključivo stava govornika o statusu propozicije. Tako, u primjerima iznad, govornik ocjenjuje da li je to moguće ili neophodno da oni budu u kancelariji. Sa druge strane, deontička i dinamička modalnost se odnose direktno na mogućnost događaja na koji ukazuje propozicija, ali na dva različita tipa, pri čemu se oba mogu tumačiti kao naredbodavna - uraditi nešto. Deontička modalnost je direktivna u tome što događaj kontrolišu spoljne okolnosti u odnosu na subjekat rečenice. Dozvola se daje modalnim glagolom *may* (moći), dok se obaveza izriče glagolom *must* (morati). Kod dinamičke modalnosti kontrola je u samom subjektu, pa je u gore navedenim primjerima to mogućnost subjekta da trči brzo, koja je izražena glagolom *can* (moći) i volje da pomogne, koja se ogleda u modalu *will* (htjeti).

No ipak, u drugom izdanju knjige *Mood and Modality* (2001) Palmer ne samo da daje drugačiju podjelu modalnih tipova, već uvodi i drugačiju terminologiju: *propositional*

³ Prevela R.R.

modality (objedinjuje epistemičku i evidencijalnu modalnost) i *event modality* (objedinjuje deontičku i dinamičku modalnost). Epistemičku i evidencijalnu modalnost karakteriše stav govornika prema faktualnom statusu propozicije, dok se deontička i dinamička modalnost odnose na događaje koji su samo potencijalni, dakle nisu aktuelizirani (prema: Zvekić Dušanović 2011: 74). Distinkcija između epistemičke i evidencijalne modalnosti je u tome što kod epistemičke modalnosti govornik iznosi svoj sud o faktualnom statusu propozicije, dok kod evidencijalne modalnosti govornik iznosi dokaz koji ima za faktualni status propozicije (Palmer, 2001: 8). Sa druge strane, razlika između deontičke i dinamičke modalnosti je u tome što su kod deontičke modalnosti uslovni faktori spoljašnji u odnosu na relevantnog pojedinca, dok su kod dinamičke modalnosti oni unutrašnjeg tipa (Palmer: 2001: 9).

U studiji *Epistemic Modality, Language and Conceptualization*, Nuyts tumači epistemičku modalnost kroz mogućnost pripisivanja evaluativnog suda ne samo govorniku (*I think they have run out of fuel*), već i drugom licu (*John thinks they have run out of fuel*), što je karakteristika situacija u kojima govornik izvještava o evaluaciji drugog lica (Nuyts 2001: 21). Smatrajući da se epistemička modalnost tiče procjene vjerovatnoće o istinitosti određenog stanja stvari koje se izražava propozicijom, autor govori o različitim stepenima vjerovatnoće u terminima različitih vrijednosti na epistemičkoj skali, pa se može reći da se i kod Nuytsa prepoznaje gradijentnost kao obilježje epistemičke modalnosti. (Nuyts 2001: 22) Pored gradijentnosti, autor u obilježja epistemičke modalnosti ubraja i subjektivnost i performativnost.

Nuyts (2000: 25) se osvrće i na deontičku modalnost, definišući je kao procjenu moralne prihvatljivosti, poželjnosti ili nužnosti određenog stanja stvari, te kao ključne pojmove semantičkog domena deontičke modalnosti navodi pojmove dozvole i obaveze (*allowance, permission i obligation*).

Dinamičku modalnost Nuyts tumači kroz pripisivanje određenog svojstva ili potrebe subjektu kao učesniku u određenoj situaciji, ali i kroz pojmove koji podrazumijevaju potencijal ili nužnost koja potiče od subjekta (Nuyts 2001: 25). On smatra da definisanje ove vrste modalnosti zahtijeva uvođenje sljedećih pojmova: 1) svojstvo prvog argumenta predikata, odnosno svojstvo učesnika koji kontroliše stanje stvari; 2) potreba ili nužnost koja potiče od učesnika koji je prvi argument predikatske strukture; 3) sposobnost/potencijal i potreba/nužnost koji su određeni lokalnim uslovima (koji zbog toga mogu biti dijelom van kontrole) prvog učesnika predikatske strukture; 4) inherentni potencijal ili

nužnost/neizbježnost kao obilježje situacije opisane klauzom - situaciona dinamička modalnost.

S obzirom na to da osnovu deontičke modalnosti čine značenja dozvole, naredbe, uputstva ili zabrane, jasno je da je upravo taj tip modalnosti dominantan u pravnom tekstu i da na njega treba obratiti posebnu pažnju.

2.7.1. Deontička modalnost

Korijen riječi *deontička* (modalnost) čini grčka riječ *deon* što znači *ono što obavezuje*. (Trbojević Milošević 2004: 20). Stoga se deontička značenja najčešće definišu u smislu obaveze i dozvole, ali mogu obuhvatati savjet, davanje uputstava, preporuku, izražavanje očekivanja, uljudan zahtjev, protest, obećanje. Frawley navodi da se deontička modalnost odnosi na: naredbe, prava, voljnost, obavezu, iznuđivanje, dozvolu, zahtjeve i sposobnost (Frawley 1992: 419).

Govoreći o razlici između deontičke i epistemičke modalnosti, Frawley (1992: 420) ističe da sadržaj deontički modalizovanog iskaza predstavlja zahtjev koji treba ispuniti, dok se sadržaj epistemički modalizovanog iskaza odnosi na sud koji treba potvrditi. Njegova teorija počiva na deiktičkoj strukturi, gdje su ključna tri parametra: deiktičke tačke (*deictic points*), pravac (*direction*) i udaljenost (*remotness*) (Frawley 1992: 412-413).

Prilikom definisanja deontičke modalnosti, kao dvije relevantne tačke Frawley (1992: 420) izdvaja referentni svijet (centar) i izraženi svijet (locirana tačka), pri čemu je izraženi svijet uvijek udaljen od referentnog svijeta. Parametar udaljenosti predstavlja osnovu za određivanje skalarnih vrijednosti deontičke modalnosti. Što je veća udaljenost između referentnog i izraženog svijeta čija se aktualizacija nameće ili dozvoljava, to je i jačina dozvole ili obaveze veća. Gradijentnost pojma obaveze Frawley ilustruje primjerima u kojima se *must*, *should* i *might* javljaju kao tri vrijednosti deontičkog gradijenta, u zavisnosti od toga da li se njima enkodira najmanja (*must*) ili najveća udaljenost između referentnog i izraženog svijeta (*might*), čime se razlikuje jaka i slaba obaveza. Obaveza srednje jačine izražava se modalom *should*:

16. a) *You must go home.*

b) *You should go home.*

c) *You might go home.*

Na sličan način Frawley analizira eksponente dozvole uz gradaciju koja obuhvata pojmove jake (*may*), slabije (*can*) i najslabije dozvole (*could*):

17. a) *You may go now.*

b) *You can go now.*

c) *You could go now.*

Frawley u svojoj analizi navodi još dva važna parametra: parametar usmjerenosti i parametar orijentisanosti prema drugom. Prema prvom parametru, autor izdvaja orijentisanost ka budućnosti kao važnom obilježju deontičke modalnosti, s obzirom na to da nametanje neke situacije podrazumijeva odnos referentnog i izraženog svijeta u budućnosti. Na osnovu parametra orijentisanosti prema drugom, Frawley (1992: 425) navodi razliku između epistemičke i deontičke modalnosti. On smatra da epistemička modalnost reflektuje mentalno stanje govornika, zbog čega je ona subjektivnog karaktera, dok se deontička modalnost smatra objektivnom i više je orijentisana ka cilju, pretpostavljajući opredijeljenost drugih.

Lyons (1977: 823-829) ističe da se deontička modalnost odnosi na nužnost ili mogućnost činova koje izvode moralno odgovorni izvršitelji. „Kada nekome nametnemo obavezu da izvrši neki čin, jasno je da to nije opisivanje njegove sadašnje i buduće radnje, iako možemo reći da iskaz kojim se obaveza nameće izražava neku propoziciju. No, ta propozicija ne opisuje i sam čin izvršavanja obaveze, već opisuje mogući svet koji se ostvaruje ukoliko se taj čin izvrši“ (Trbojević Milošević 2004: 20).

Huddleston i Pullum (2002: 54) navode da deontička modalnost izražava značenja koja se uglavnom tiču obaveze (*obligation*), dozvole (*permission*) i zabrane (*prohibition*). Ova značenja se odnose na autoritet i procjenu govornika, prije nego na znanje ili vjerovanje. Rečenice sa deontičkim značenjem se često koriste da utiču na realizaciju radnji ili situacija.

Palmer (2003: 69) smatra da je deontička modalnost u osnovi performativna. Upotrebom deontičkog modala govornik može dati dozvolu (*may*, *can*), iznijeti obavezu (*must*) ili dati obećanje, odnosno uputiti prijatnju. On ističe da je vrlo lako izdvojiti deontičku mogućnost (*possibility*), koja se izražava modalnim glagolima *may* i *can*, dok je deontička nužnost (*necessity*) zapravo problematična. Razlika između deontičke i dinamičke modalnosti je u tome što je deontička performativna, odnosno *discourse-oriented*, a dinamička nije. Takođe, ova dva tipa modalnosti se razlikuju i po tome što se deontička modalnosti odnosi na

spoljne uslove, a dinamička na uslove koji potiču od datog pojedinca. Zbog toga se deontička modalnost dovodi u vezu sa obavezom ili dozvolom koja potiče od spoljnog izvora, a dinamička modalnost se povezuje sa sposobnošću ili voljom koje potiču od datog pojedinca.

Govoreći o semantičkom domenu deontičke modalnosti, Palmer se poziva na deontičke pojmove nužnosti i obaveze, ali i na deontički izvor. Tu ideju autor elaborira ističući da, iako deontička modalnost potiče od neke vrste spoljnog autoriteta (zakona i pravila), veoma često je sam govornik izvor autoriteta, s obzirom na to da je on lice koje daje dozvole ili određuje obaveze, pa se može, u tom kontekstu, govoriti o subjektivnosti kao obilježju deontičke modalnosti, sugerišući, pri tom, da deontička modalnost nije uvijek subjektivna (Palmer, 2001: 10).

Prema Piperu (2005: 638-639) deontička modalnost se naziva još i necesitativnom ili obligatornom modalnošću i najčešće se izražava predikatima s modalnim glagolima *trebati*, *moći*, *morati* ili *smjeti*. Obligatornost može biti direktna, kada iz određenog razloga nešto mora da se uradi (Piper navodi primjer *Moraju da se povuku ispred neprijatelja.*) ili indirektna, kada postoji određena obaveza da se nešto izvrši, a koju nameće neko superiornije biće ili određeni društveni kodovi, npr. propisi, zakoni i sl.

Prtljaga (2014: 84) ističe da dinamički upotrijebljeni modalni glagoli nemaju nikakvu performativnu funkciju, jer se njima nešto pripisuje subjektu, dok se deontičkim modalima nešto nudi ili zahtijeva, odnosno govornik njima utiče na ponašanje sagovornika. U tom smislu, dovodeći u vezu teoriju govornih činova sa deontičkom modalnošću, Palmer smatra da su za gramatičko proučavanje modalnosti najvažniji direktivni i komisivni iskazi. Direktivnim iskazima se nekome nameće obaveza da nešto učini, dok komisivnim iskazima govornik to čini sam sebi (Trbojević Milošević, 2004: 27).

Palmer (2001: 76) govori o performativnosti ne samo kao obilježju epistemičke, već i deontičke modalnosti, što znači da deontički upotrijebljeni modali ne mogu imati prošlu referencu. To znači da se u sadašnjem trenutku ne može nametati obaveza koja bi se odnosila na prošlost, ali se o njoj može govoriti upotrebom prošlih oblika modalnih glagola:

18. *He said he might (could)/must/had to come on Tuesday.*

Autor ističe da je kod prošlih događaja moguće govoriti i o deontičkom sudu, koji se u engleskom jeziku označava oblicima *should have* i *ought to have*:

19. *He should have/ought to have gone to London the next day* (Palmer, 2001: 76).

Prošle oblike deontički upotrijebljenih modala Palmer dovodi u vezu sa slabijom jačinom deontičke modalnosti. Svoj stav potvrđuje primjerima sa modalima *ought to* i *should*, koji za razliku od modala *must*, ukazuju na to da ne mora nužno doći do ispunjenja obaveze označene datim glagolima. Takođe, prošle oblike modalnih glagola Palmer (2001:74) dovodi u vezu sa tentativnošću i pozitivnim sugestijama:

20. *Might I come in at the moment on this, Chairman?*

21. *You might try nagging the Abbey National.*

U okviru deontičkog domena, može se govoriti i o slabijem i jačem domenu obaveznosti, odnosno o višem i nižem stepenu performativnosti. Prtljaga (2014: 96) ističe da se kod opisivanja semantike modalnih glagola mora napraviti razlika između modalnog izvora (*modal source*) i modalnog agensa (*modal agent*). U skladu sa tim, epistemička modalnost ima modalni izvor, dinamička agensa, a deontička i modalni izvor i modalnog agensa. Uzimajući u obzir sve dimenzije koje se u slučaju deontičke modalnosti ukrštaju (izvor, cilj, vršilac radnje i jačina značenja), autorka navodi da upotreba modalnih glagola koji se nalaze u okviru deontičke modalnosti zavisi od sljedećih kriterijuma:

- performativnost
- interaktivan odnos sagovornika
- subjektivnost
- deontički cilj
- autoritet izvora obaveze, dozvole, savjeta, prijetnje, protesta, obećanja...
- jačina deontičkog značenja (kontinuum između jakog i slabog)
- poželjnost (Prtljaga, 2014: 96).

Jelena Prtljaga potom daje osvrt na svaki od navedenih kriterijuma, ukazujući, najprije, da performativnost u ovom kontekstu predstavlja odnos interakcije između sagovornika, tj. odnosi se na uticaj iskaza na ponašanje onoga kome je upućen. Subjektivnost se tiče stava da deontičko značenje najprije potiče od samog govornika, norme ili društveno prihvaćenog pravila. Deontički cilj se odnosi na agens, odnosno lice na koje se modalnost odnosi (govornik, sagovornik ili neko treći). U direktnoj vezi sa performativnošću je i odnos autoriteta između sagovornika. Nadređen odnos govornika prema sagovorniku podrazumijeva subjektivnost i viši nivo performativnosti. Jačina značenja ne zavisi samo od semantike, već i od pragmatike glagola. Poželjnost je, takođe, veoma važna, jer podrazumijeva da nametanje nekog čina kao obaveznog nekome znači da je taj čin sam po sebi poželjan.

Piper (2005: 638) smatra deontičku modalnost vrstom realne/irealne modalnosti, definišući je kao „kvalifikaciju situacije označene rečenicom sa deontičkim izrazom kao potrebne ili obavezne, neizbježne i sl.“. Ističući da se deontička modalnost zove i necesitativnom ili obligatornom, autor govori o direktnoj obligatornosti, npr. *Moraju da se povuku ispred neprijatelja* (primorani su na to) i indirektnoj (preskriptivnoj) obligatornosti, npr. *Moraju da prijave učešće* (propisi ih na to obavezuju). „Razlika između direktne i indirektno obligatornosti je u tome što je u prvom slučaju subjekat neposredno kauziran na određeni postupak, a u drugom indirektno, preko posrednog kauzatora“ (Piper, 2005: 639).

Prema Nuytsu, tumačenje deontičke modalnosti u terminima mogućnosti i nužnosti treba proširiti u pogledu na stepen moralne poželjnosti stanja stvari iz ugla govornika, pri čemu se pojam moralnost odnosi na društvene norme i lične etičke kriterijume prema kojima se pojedinac upravlja pri iznošenju deontičke procjene:

22. *We should be thankful for what he has done for us, so we must find a way to show our gratitude to him* (Nuyts, 2006: 4-5).

Takođe, on smatra da uvođenje stepena u definiciju deontičke modalnosti sugerise to da je u pitanju semantička kategorija koja podrazumijeva postojanje gardijenata, gdje se uočava apsolutna moralna nužnost, preko različitih stepena poželjnosti do prihvatljivosti. On prihvata i polaritet kao dimenziju deontičke modalnosti, pa se dati deontički gradijent proširuje vrijednostima kao što su nepoželjnost i aposlutna moralna neprihvatljivost (Nuyts, 2006: 5).

Lyons i Palmer u okviru deontičke modalnosti govore o sljedećim obilježjima: obaveza i prinuda, mogućnost i nužnost, deontički izvor, performativnost i gradijentnost. Tom spisku Traugottova i Dasher dodaju i pojam *advisability* kojim se obuhvata značenje dobrobiti/koristi koju subjekat ima od date radnje:

23. *Jane ought to swim if she wants to keep fit. (It would be advisable for/I advise Jane to swim if she wants to keep fit)* (Traugott, Dasher 2001: 105-106).

Autori dodaju da subjekat deontičke modalnosti ne mora nužno biti agens sa obilježjem animatnosti i navode primjere u kojima subjekat deontički modalizovanog iskaza ima obilježje ljudskosti, ali nema semantičku ulogu agensa (24) i subjekat deontički modalizovanog iskaza nema obilježje ljudskosti (25):

24. *You must have respect for other people's property.*

25. *Clay pots must have some protection from severe weather* (Traugott, Dasher 2006: 109).

Konceptulani izvor deontičke modalnosti je najčešće jednostrano tumačen, na šta ukazuju Traugottova i Dasher (2001: 190-110), navodeći primjere koji se razlikuju od prototipčnih deontičkih iskaza u pogledu deontičkog izvora. U prototipčnim primjerima deontički izvor se predstavlja obilježjem ljudskosti:

26. *“You must play this ten times over”, Miss Jarrova would say, pointing with relentness fingers to a jumble of crotches and quavers.*

Sa druge strane, autori navode primjere u kojima se deontički izvor predstavlja kao neka vrsta sile, koja potiče i ostvaruje se kroz volju pojedinca:

27. *Parents must obtain a social security number for their children.*

U navedenom primjeru pojam sile dovodi se u vezu sa propisima koji zavise od volje pojedinca da date propise usvoje i primjenjuju.

2.8. Opšte karakteristike modalnih glagola u engleskom jeziku

U svojoj najvećoj studiji modalnih glagola, Palmer (1979:1) iznosi tvrdnju: „there is, perhaps, no area of English grammar that is both more important and more difficult than the system of the modals“⁴. Autor navodi da modalnost kao semantičko-gramatičku kategoriju nije lako definisati, zbog toga što nije jednostavno odrediti semantički domen modalnosti, pa tako ni jasno odrediti granice formalnog sistema za izražavanje modalnosti u engleskom jeziku (Palmer 1979: 2).

Palmer uspostavlja razliku između centralnih i perifernih modalnih značenja, razvrstavajući eksponentne modalnosti u dvije kategorije: centralni eksponentni modalnosti i eksponenti na marginama sistema. Stoga on smatra da modale: *will, shall, may, can, must i ought to* treba ubrojiti u centralne predstavnike kategorije, dok bi glagole *dare i need* trebalo posmatrati kao marginalne predstavnike kategorije modalnosti (Palmer 2001: 2-3).

Modalni glagoli se u anglističkoj literaturi često svrstavaju u domen pomoćnih glagola, odnosno kao svojevrsna podgrupa pomoćnih glagola. Sa druge strane, neki autori

⁴ „Vjerovatno ne postoji oblast engleske gramatike koja je važnija i teža od sistema modalnih glagola.“ Prevela R.R.

razmatraju njihovu semantičku funkciju, koja ih razlikuje od pomoćnih glagola, kategorišući ih, pri tom, kao modalne glagole koji su hijerarhijski viša i nezavisna kategorija (Tarnykova, 1985: 14).

Modalnost se, prema Quirku et al. (1989: 137), u engleskom jeziku može izraziti pomoću šest kategorija glagola: centralni modalni glagoli, marginalni modali, modalni idiomi, polu-pomoćni glagoli, katenativni glagoli i glavni glagol + nefinitna klauza:

CENTRALNI MODALI	can, could, may, might, shall, should, will, would, must
MARGINALNI MODALI	dare, need, ought to, used to
MODALNI IDIOMI	had better, would rather/sooner, be to, etc.
POLU-POMOĆNI GLAGOLI	have to, be about to, be able to, be bound to, be going to, be obliged to, be supposed to, be willing to, etc.
KATENATIVI	appear to, happen to, seem to, get + -ed, keep + -ing, etc
GLAVNI GLAGOL + nefinitna klauza	hope+to, begin+ -ing, etc.

Tabela 2: Prikaz pomoćnih glagola (Quirk et al. 1989:137)

Modalni glagoli se kod Quirka et al., kao i u većini drugih gramatika, navode kao dio šireg skupa glagola (što vidimo iz tabele iznad) koji ispoljavaju tzv. *NICE properties*. Riječ je o akronimu koji čine:

- 1) negative form with *n't*
- 2) inversion with the subject
- 3) code
- 4) emphatic affirmation (Palmer, 2001: 4).

Nice properties su, drugim riječima, karakteristike modalnih glagola koje ih razlikuju od punoznačnih glagola. Quirk et al. (1989: 121-128) ih objašnjavaju na sljedeći način:

- 1) U negaciji oni se stavljaju prije negativne partikule *not*. U većini slučajeva skraćena negativna forma *n't* se dodaje direktno na modalni glagol. *She cannot/can't do it*.
- 2) Oni mogu zamijeniti mjesta u pitanjima zauzimajući prvo mjesto bez upotrebe glagola *do*. *Can I join?* Kod punoznačnih glagola pitanja se formiraju upotrebom pomoćnog glagola *do*. *Do you want to play?*
- 3) Praćeni su infinitivom, (*bare infinitive*) leksičkih glagola, sa izuzetkom glagola *ought to*. *I will buy her a present*.
- 4) Mogu da zamijene leksičke glagole u klauzama (*shortened clauses*) *Yes, I can*, pitanjima (*tag questions*) *You can't do it, can you?* i ponavljanjima *I can speak English and so can he*.

Prema Palmeru (2001: 4) postoje još tri kriterijuma na osnovu kojih se modalni glagoli razlikuju od primarnih pomoćnih glagola (*be, do, have*) i svih drugih glagola uopšte:

- 1) nema nastavka *-S* kod formiranja trećeg lica jednine (ne postoji *mays, cans*, i sl.)
- 2) nema nefinitnih glagolskih oblika (infinitiva, participa)
- 3) ne mogu se javljati zajedno jedan s drugim u standardnom engleskom jeziku (*He may will come*).

Uz navedena tri kriterijuma, mogu se izdvojiti još neke karakteristike engleskih modalnih glagola: nemaju fleksiju za lice i broj, nemaju kategoriju imperativa, iza njih ne slijedi objekatska dopuna itd. Stoga, engleski modali ne mogu biti pasivizirani, odnosno mogu se javiti u pasivnim strukturama, ali ne u ulozi pasiviziranog glagola (modal verb + *be* (u odgovarajućem obliku) + prošli particip glavnog glagola, *The money should be saved*).

Ono što čini ovu gramatičku kategoriju kompleksnom i za lingviste i za one koji uče engleski jezik je to što su modalni glagoli polisemični i nekoliko njih ima slično osnovno značenje (*can* se koristi da izrazi sposobnost, mogućnost i dozvolu; *must, should* i *ought to* mogu da izraze obavezu, dužnost i sl.) Takođe, modalna značenja se mogu izraziti i na mnoštvo drugih načina koji ne podrazumijevaju upotrebu modalnih glagola. Na primjer: *You can go outside* i *You have permission to go outside* predstavljaju alternativne mogućnosti davanja dozvole, ali se samo u prvom primjeru upotrebljava modalni glagol.

Pored studije modalnih glagola Palmera i Quirk et al. postoji još mnoštvo studija modalnih glagola koje se zasnivaju na korpusu. Coates (1983) je uradila inovativnu studiju relativne distribucije centralnih modala i njihove epistemičke upotrebe u britanskom

engleskom jeziku i pokazala značaj tih distribucionih razlika. Regionalnu i istorijsku varijaciju upotrebe modalnih glagola istraživali su drugi istraživači. Collins (2009) je, na primjer, upoređivao distribuciju modala koji izražavaju značenje obaveze i neophodnosti u australskom, britanskom i američkom engleskom jeziku. Biber i dr. (1998: 205-2010) opisuju kako se distribucija modala *must* i *should*, sa značenjem dužnosti i neophodnosti, mijenjala od 17. vijeka do danas u različitim žanrovima, sa sve većom upotrebom polu-modala, kao što su *have to* i *have got to*, koji su sada frekventniji od *need to* i *ought to*.

2.8.1. Jačina modalnih glagola (*modal strength*)

Dimenziju snage, odnosno jačine modalnih glagola definišu Huddleston i Pullum (2002: 75) kao „the strength of commitment (prototypically the speaker's commitment) to the factuality of actualisation of the situation“⁵. Na osnovu tog koncepta vrši se distinkcija između modalnog koncepta neophodnosti (*necessity*) gdje je posvećenost veoma jaka, i mogućnosti (*possibility*) gdje je slaba.

Collins (2009:26) smatra da navedeni koncepti zavise od njihove interakcije sa negacijom. U sljedećim primjerima, *Poss* označava mogućnost, a *Nec* neophodnost:

28. a) *You can't go. (not-Poss)* = *You mustn't go. (Nec-not)*

b) *You can not go, if you wish (Poss-not)* = *You needn't go. (not-Nec)*

Razlika u navedenim primjerima se ogleda u tome da li postoji mogućnost da se neka radnja izvrši ili ne ili je neophodno da data radnja bude ili ne bude izvršena.

Semantička snaga može da zavisi od pragmatičkih faktora. Kao primjer može se uporediti različita snaga modala *must* u sljedeća dva primjera:

29. *If the ball rolls back to onto the path or where the player has interference from his stance or swing, you must re-drop.*

30. *If you're on holiday in France you must visit a chateau.* (Collins, 2009: 26).

U primjeru (29) uočava se beskompromisna instrukcija koja podrazumijeva da se radnja mora izvršiti i koja je konzistentna sa jačinom modala *must*. Nasuprot tome, u primjeru (30)

⁵ „Snagu posvećenosti (prototipski posvećenost govornika) faktualnosti aktuelizaciji situacije.“ Prevela R.R.

govornik jedva da daje sugestiju, zbog čega se može reći da je jačina upotrijebljenog modala pragmatički oslabljena.

Huddleston i Pullum (2002: 177) govore o kategoriji koja podrazumijeva srednji nivo snage, koju oni zovu „medium modality“, a koja se odnosi na modale *should* i *ought to* i leksikalizovane modalne izraze poput: *likely*, *probably* i *seem*.

2.8.2. Stepen modalnosti

Koncept stepena modalnosti (*degree of modality*) uvode Huddleston i Pullum (2002: 179-180), definišući ga kao stepen u kome postoji jasno odvojiv element modalnog značenja. Oni smatraju da se u nekim upotrebama modalnih glagola uočava nizak stepen modalnosti, zbog toga što je dodatni element značenja koje modal unosi u rečenicu veoma mali.

Najčešći tip modalne harmonije uključuje par glagola i priloga koji imaju jednaku snagu, tako da bi izostavljanje modala imalo mali uticaj na značenje:

31. *It must surely qualify as one of the great symbols of Australia, along with the kangaroo and the koala* (Collins, 2009: 28).

Ako bismo modal *must*, zamijenili modalom *may*, harmonija bi nestala: modalni glagol *may* je male snage i izražava drugačije značenje od jakog priloga *surely*.

Ponekad modal *will* može imati nizak stepen modalnosti, koja nije u vezi sa modalnom harmonijom. Huddleston i Pullum (2002: 180) objašnjavaju da se nizak stepen modalnosti u ovakvim slučajevima tiče jake povezanosti između modala *will* i temporalnog koncepta futuralnosti. U primjeru (32) *will* se može izostaviti, dok u primjeru (33) ne može, što ukazuje na razliku između upotrebe glagola *will* kao modalnog glagola i njegove upotrebe za izražavanje futuralnosti.

32. *Dr John Meurig Thomas, Fullerian professor of Chemistry at the Royal Institute of Great Britain and director of the Davy Faraday Research Laboratory, will lunch Dyfed education authority's Spacewatch Initiative at Gwendraeth Valley Comprehensive School on Wednesday.*

33. *He'll be flown to the Camperdown Children's hospital* (Collins 2009:30).

2.9. Modalni glagoli u engleskom jeziku

2.9.1. Can/ could

Klasifikacija modalnog glagola *can* razlikuje se od autora do autora, ali se ipak izdvajaju određena značenja koja su najfrekventnija: mogućnost (*possibility*), dozvola (*permission*) i sposobnost (*ability*). O ovim značenjima modala *can* nalazimo kod Leecha (1969) i Quirka et al. (1985). Leech ih razmatra nešto detaljnije, dijeleći značenje sposobnosti (*ability*) na *ability* i *capability* (Leech, 2004: 203).

Kada je u pitanju frekventnost pojedinih značenja, Leech tvrdi da je značenje mogućnosti (*possibility*) veoma često, sposobnosti (*ability*) često i dozvole (*permission*) manje često (Leech, 2004: 74).

Za ilustraciju ova tri značenja, poslužit ćemo se primjerima koje daje Coates (1983: 93):

I can do it = PERMISSION – ljudski autoritet, pravila i uredbe dozvoljavaju mi da to uradim

I can do it = POSSIBILITY – spoljašnje okolnosti mi dozvoljavaju da to uradim

I can do it = ABILITY – unutrašnja svojstva mi dozvoljavaju da to uradim.

CAN/COULD : mogućnost

Značenje mogućnosti je navedeno kao najfrekventnije, te će stoga biti prvo analizirano. Thomson i Martinet (1985: 133) navode opštu mogućnost (*general possibility*) i povremenu mogućnost (*ocasional possibility*).

A Opšta mogućnost

Subjekt + *can* mogu značiti *it is possible*, tj. okolnosti to dozvoljavaju:

34. *You can ski on the hills.* (There is enough snow.)

35. *We can't bathe here on account of the sharks.* (It isn't safe.)

36. *Can you get to the top of the mountain in one day?* (Is it possible?)

B Povremena mogućnost

37. *Measles can be quite dangerous.* (Sometimes it is possible for them to be quite dangerous/Sometimes they are quite dangerous.)

38. *The Straits of Dover can be very rough.* (It is possible for the Straits to be rough; this sometimes happens.)

C *Could* se koristi za izražavanje prošle mogućnosti

39. *He could be very unreasonable.* (Sometimes he was unreasonable; this was a possibility.)

Quirk et al. (1989: 221-223) govoreći o mogućnosti navode i objašnjavaju sljedeće primjere:

40. *Everyone can make mistakes.*

41. *We could go to the cinema.*

U ovim primjerima modali *can/could* imaju deontičko značenje jer ne uključuju vjerovanje govornika u istinitost propozicije. Oni mogu biti parafrazirani upotrebom fraze *it is possible* i infinitivnom klauzom, na primjer:

42. *It is possible for everyone to make mistakes.*

Can/could se često koristi u imperativnim strukturama:

43. *Your husband could help me with this case.* Međutim, ako se ova izjava preformuliše u pitanje, dobijamo ljubaznu ponudu.

CAN/COULD: dozvola

44. *Can I smoke here?*

45. *Only some men could join the army.*

Navedeni primjeri ukazuju na dozvolu za vršenje neke radnje i mogu biti zamijenjeni izrazom *be allowed to* (Quirk et al. 1989: 221-223).

U sljedećem primjeru uočavamo aletičko⁶ značenje modala *can*, gdje se ukazuje na to da studenti imaju dozvolu da idu zbog objektivnih okolnosti (čas je završen).

46. *The students can leave now, the class is over* (Kuczma, 2010: 25).

Could se najčešće koristi u značenju mogućnosti kada govornik želi da iskaže nesigurnost. Takođe, u konverzaciji, *could* se mnogo ređe koristi od modala *can* za izražavanje dozvole i sposobnosti.

⁶ Logička ili aletička modalnost obuhvata stvari koje, bez obzira na to šta znamo o svijetu, moraju da važe i da budu tačne. (Nocić, V. i Nocić, J. 2013: 1)

CAN/COULD: sposobnost

Modali *can/could* se, kao što je već rečeno, mogu koristiti za izražavanje nečije sposobnosti da uradi nešto. Na primjer:

47. *The representatives can speak three foreign languages.* (Kuczma, 2010: 25).

48. *I could never play guitar.* (Quirk et al. 1989: 221-223).

Kada izražavamo sposobnost modalima *can/could*, dati izraz možemo parafrazirati koristeći fraze *be able to*, *be capable of* ili ponekad *be possible*. Zbog toga se može reći da je značenje sposobnosti posebna vrsta značenja mogućnosti koja je povezana sa nekom vještinom ili sposobnošću referenta.

CAN/COULD: ostale upotrebe

Can/could se, ne koriste u budućim vremenima, osim da izraze dozvolu. Stoga se za izražavanje budućnosti koristi izraz *(will) be able to*. U kondicionalnim rečenicama može se koristiti *could* ili *would be able to* (Thompson and Martinet, 1985: 134-135).

Za izražavanje sadašnjosti mogu se koristiti i *can* i *be able*, ali je *can* frekventniji:

49. *Can you/ Are you able to type?*

50. *I can't pay you today. Can you wait till tomorrow?*

Could se može koristiti u ovom značenju da izrazi ideju o nekom uslovu:

51. *Could you run the business by yourself? (If this was necessary)*

52. *Could he get another job? (if he left this one)*

53. *I could get you a copy. (If you want one)*

Palmer (2001:41) ističe da se *can/could* mogu koristiti i za izražavanje zahtjeva (*command*), koja je često neljubaznog karaktera:

54. *Oh, can you leave me out, thank you very much.*

55. *You needn't take this down and you can scrub that out of this.*

56. *I'm Dr Edgton now, so you can observe my new status.*

2.9.2. May/Might

Quirk et al. navode da modali *may/might* mogu imati dva značenja; mogućnost i dozvolu (1989:226).

MAY/MIGHT: mogućnost

Kada je u pitanju značenje mogućnosti razlika u upotrebi modala *can/could* i *may/might* je veoma mala i najčešće se tiče stepena formalnosti situacije, tj. *may* je više formalan od *can*. Palmer, citirajući Ehrmana (2001:71) kaže da je upotreba modala *can* u značenju mogućnosti najčešća u situaciji dijaloga, odnosno svakodnevne konverzacije:

57. *Even though this is my rock you can use it sometimes.*

Sa druge strane, primjeri upotrebe modala *may* su iz mnogo formalnije sredine:

58. *I should be obliged if you would make other arrangements for your daughters. You may stay here as long as you wish of course.*

59. *She requested permission to leave at three... He said drily ' You may go at hour if your work is done'.*

Kao zaključak u ovom dijelu može se istaći da se *can* više koristi kada je riječ o prirodi stvari, dok *may* zavisi od znanja govornika o prirodi situacije:

60. a) *The party next week can be boring.*

b) *The party next week may be boring.*

MAY/MIGHT: dozvola

61. *You may borrow my car if you like.*

62. *Might I aks if I can smoke here?*

May se u značenju dozvole koristi u formalnim prilikama. Postoji mala razlika u značenju dozvole kod modala *can* i dozvole kod modala *may*. *May* se tiče dozvole koju daje govornik, dok se *can* odnosi na dozvolu u uopštenom smislu (Quirk et al. 1989, 223-224).

63. *You may leave when you like. (= I permit you)*

64. *You can leave when you like . (=You are permitted)*

Prema Biberu (Biber et al. 1999: 492) modal *may* se u značenju mogućnosti najčešće koristi u književnoj prozi. Međutim, u tom diskursu se veoma rijetko koristi u značenju

dozvole. Sa druge strane, u govornom jeziku, njegova najtipičnija upotreba je da izrazi mogućnost, dok se dozvola koristi u razgovoru nastavnika ili roditelja sa djecom. *Might* se koristi da izrazi mogućnost i u razgovornom i u akademskom stilu:

65. *It might be the case that this area was settled long time ago.*

2.9.3. Can/may : Razlika

Jedan od osnovnih kriterijuma razlike u značenju navedena dva modala tiče se toga da se izraz sa upotrebom modala *can* smatra manje ljubaznim od onog sa modalom *may*. Za razliku od *can*, *may* podrazumijeva ličnu uključenost. Govornik koji koristi *may* da da dozvolu je u poziciji autoriteta. Nasuprot tome, *can* je bezličan i sadrži informaciju o tome da li je nešto dozvoljeno ili moguće. S obzirom na to da je sa *can* manje ljubazan način od *may*, on se može koristiti u nestrpljivim ili agresivnim izjavama koje se kreću u opsegu od sugestija do naređenja. Upotreba *could* i *might* ne odnosi se na prošlost, već za postavljanje zahtjeva ili pitanja za dozvolu koja se tiče nečeg što je još više eksperimentalnog karaktera (Peliškova, 2006: 7).

2.9.4. Must

Modalni glagol *must* se u literaturi najčešće klasifikuje u tri semantičke grupe: neophodnost (*necessity*), obaveza (*obligation, compulsion*) i zahtjev (*requirement*).

MUST: Logička neophodnost

Logička neophodnost odgovara epistemičkoj neophodnosti i tiče se postavljanja logičke pretpostavke, kao u primjeru:

66. *The accused must be out of town. His neighbours haven't seen him for a while.*

Dakle, govornik u datom primjeru upotrebljava modal *must* da iznese čvrstu tvrdnju koja se temelji na nekom dokazu (činjenici da ga komšije nijesu vidjele neko vrijeme) (Palmer, 2001: 25). Takođe, *must* se može naći u izjavama u kojima je govornik uvjeren da je neka tvrdnja istinita ili da je velika vjerovatnoća da je istinita:

67. *They must be rich.*

68. *There must be a mistake.*

Međutim, logička neophodnost izražena modalom *must* ne može se koristiti u negativnim rečenicama. Umjesto njega, koristi se modal *can*. *Must* se u ovom značenju najčešće javlja u pitanjima, na koja ne očekujemo pozitivan odgovor:

69. *There can't be a mistake.*

70. *Must there be some good reason for delay?*

Palmer (2001:73) govori i o deontičkoj neophodnosti izraženoj modalom *must*, pri čemu sugerira da je govornik u poziciji da iskaže obavezu s obzirom na svoj autoritet. On smatra da u takvoj upotrebi ovog modala govornik (pisac) jasno preuzima odgovornost za izricanje neophodnosti neke radnje i da je to mnogo jasnije vidljivo ako se ima uvid u kontekst:

71. *I've been telling Peter, as I've been telling several people, you know, 'You must get into permanent jobs', and I've been urging Peter to go back to school teaching or something, where he's very, very good.*

Govornik ističe da je to radio *with urge* (forsirao je). Takođe, govornik može prenijeti nešto što je neko drugi deontički zahtijevao, kao u primjerima:

72. *The University is saying 'These people must be expelled if they disrupt lectures'.*

73. *A new insistence from President Nixon that the Hanoi government must negotiate if there's to be any settlement.*

MUST: Obaveza

Kada koristi *must* za izricanje obaveze, govornik koristi svoj autoritet da se zalaže za određeno ponašanje kod sebe lično ili neke druge osobe (Quirk et al. 1989: 224-225).

74. *You must be back by 10 o'clock.*

75. *I must remember to drive the children to school.*

U ovakvoj upotrebi *must* se može zamijeniti izrazom *be obliged to*: *You are obliged to be back at ten o'clock.*

Modal *must* se koristi jednako frekventno i u značenju neophodnosti, i u značenju dužnosti, obaveze. Međutim, u pisanom registru, zbog nedostatka jasno određenog recipijenta, značenje dužnosti nema tako snažan direktivni uticaj kao u živom razgovoru (Biber et al. 1998: 494-495).

76. *There must be a mistake.* (razgovor)

77. *All explanations of chemists must remain without any doubts.* (akademsko pisanje)

78. *The performance of dams already constructed must be ensured....* (akademsko pisanje)

79. *You must be there by 9 o'clock.* (razgovor)

MUST: Zahtjev

Često se *must* koristi za izražavanje određenih zahtjeva, kao u primjerima:

80. *Old people must be treated with sympathy and understanding.*

81. *All students must register for the examinations by Monday 10th March.*

82. *As a crime has been committed there must now be a trial* (Leech, 2004: 79).

Leech (2004: 79) ističe da ukoliko bismo parafrazirali navedene primjere, koristili bismo izraze „It is essential that...“ i „It is necessary to....“. Međutim, veoma je teško napraviti razliku između ovog značenja i značenja obaveze, zbog toga što su one dvije varijante istog značenja, koje ide od ličnog autoriteta na jednoj strani, do generalnih pravila, instrukcija i moralnih imperativa na drugoj.

Uz navedeno, *Must* se koristi i za izražavanje nečeg što zahtijeva zakon ili pravilo, a što je za našu analizu pravnog registra i najznačajnije: *European Community standards must be met* (Collins, 2009: 236).

2.9.5. Have to

Modalni izraz *have to* takođe je od velikog značaja za našu analizu, jer je u veoma bliskom odnosu sa modalnim glagolom *must* i javlja se u istim značenjima: obaveza (*obligation*), zahtjev (*requirement*) i logička neophodnost (*logical necessity*).

HAVE TO: Obaveza

Značenje obaveze izraženo modalnim izrazom *have to* razlikuje se od istog značenja izraženog modalom *must* po tome što kod njega nije uključen autoritet govornika. *Have to* izražava obavezu ili zahtjev bez jasnog imenovanja osobe koja ima moć ili uticaj. Ona može pripadati nekome kao što je: doktor, poslodavac, vlada ili jednostavno pokazuje okolnosti:

83. *You have to be back by 10 o'clock (it is obligatory).*

84. *She'll have to sleep in the kitchen.*

85. *I have to take five of these pills every day* (Leech, 2004: 80).

HAVE TO: Zahtjev

Kao i modalni glagol *must*, modalni izraz *have to* može da označava zahtjev koji se ne odnosi direktno na određeno lice, već je više opšteg karaktera, i takođe se može parafrazirati izrazima „it is essential to..“, „it is necessary to“:

86. *The Department of Education will have to rethink its policy* (=The Department of Education will be compelled to rethink its policy).

87. *The garden has to be watered every day.*

88. *Pensioners have to be careful with their money* (Leech, 2004: 80).

Takođe, kao i kod *must*, izraz *have to* se u ovom smislu može koristiti da izrazi praktičnu neophodnost, gdje je da bi se postigao neki cilj neophodna neka vrsta akcije ili određeni uslov:

89. *To keep warm, elk have to eat and move around.*

90. *She had to wait five minutes before being served.*

Ponekad je cilj očigledan i ne mora da se iznosi: (91) *Mrs Harris has to please her customers*. Implicirani cilj je „ako želi da joj biznis uspije“ (Leech 2004: 80).

HAVE TO: Logička neophodnost

U ovom značenju modalni izraz *have to* upotrebljava se, uglavnom, u kolokvijalnom američkom engleskom jeziku:

91. *There has to be some reason for his absurd behaviour.* (That is necessarily the case, no other explanation is possible) (Leech, 2004: 80).

2.9.6. Shall

Shall se u savremenom engleskom jeziku sve manje koristi. Njegova upotreba se može svesti na dva osnovna značenja: predviđanje (*prediction*) i volja da se nešto uradi (*volition*), koja se koriste samo sa prvim licem:

92. *I shall win quite easily.* (predviđanje)

93. *We shall overcome.* (volja) (Quirk et al. 1989: 229).

Shall se takođe koristi da izrazi govornikovu odlučnost – (94) *They shall not pass!*, za izricanje obećanja – (95) *You shall not have a car for your birthday*, za izricanje prijetnje (96) *You shall pay for this*, ili naređenja (97) *When he comes in nobody shall say a word*. Ponekad se *shall* može interpretirati kao ponuda ili sugestija koju govornik i recipijent treba da urade zajedno – (98) *Shall we go to the theatre tonight?* (Alexander, 1988: 237-238).

Palmer (2001: 74) smatra da upotrebom modala *shall* govornik preuzima obavezu ili garantuje da će se neki događaj odigrati. U tom slučaju, *shall* je jači od *must*, jer se njime ne iznosi dužnost, već se zapravo garantuje da će se radnja odigrati. Tako se može reći:

99. *You shall have it tomorrow.*

100. *He shall be there by six.*

Za nas je, međutim, najvažnija upotreba glagola *shall* u pravnim tekstovima. Crystal i Davy (1983: 206) navode da se glagol *shall* upotrebljava sa subjektom u trećem licu samo u pravnim tekstovima:

101. *The Electors shall meet in their respective states.*

Shall se pojavljuje najčešće u konstrukcijama *Shall + BE + past participle* i koristi se da izrazi obaveznu posljedicu pravne odluke.

Najčešće greške javljaju se prilikom prevođenja modalnog glagola *shall* u obavezujućim odredbama EU. Neadekvatno je prevoditi ovaj modal budućim vremenom, jer su zakoni uvijek na snazi u momentu njihove primjene, bez obzira na to što su pisani za budućnost. Pravne odredbe na engleskom jeziku koje sadrže modalni glagol *shall* označavaju pravni imperativ, a ne budućnost i na srpski jezik se prevode prezentom.

Primjeri:

102. a) *The objectives of the Union shall be achieved as provided in this Treaty...*

b) *Ciljevi Unije ostvaruju se u skladu s odredbama ovoga Ugovora ...*

103. a) *Member States shall apply the following rules*

b) *Države članice primjenjuju sljedeća pravila*

104. a) *Member States shall bring into force the laws, regulations and administrative provisions.*

b) Države članice usvajaju zakone i druge propise. (Treaty on European Union, str.8 prema: Priručnik za prevođenje pravnih akata Evropske unije, 2012: 42).

Takođe je neophodno obratiti pažnju na primjere u kojima se *shall* više koristi kao vremenska odrednica za budućnost:

105. a) *Following the receipt of the response to the appeal or after the expiration of the deadline for the response to the appeal, the court shall deliver the appeal and response to the appeal if filed, together with the entire file, to the second instance court within eight days at the latest.*

b) *Nakon prijema odgovora na žalbu ili nakon protoka roka za odgovor na žalbu, sud će žalbu i odgovor na žalbu, ako je podnesen, sa svim spisima dostaviti drugostepenom sudu najkasnije u roku od osam dana.*

106. a) *The Commission shall, not later than 27 October 2005, present a well-documented report on experience gained with the application of the different mechanisms referred to in paragraph 1.*

b) *Komisija će uz priložene dokaze, najkasnije do 27. oktobra 2005., predstaviti iscrpan izvještaj o stečenom iskustvu u pogledu primjene različitih mehanizama iz stava 1.*

107. a) *All said references shall be removed at the latest by 31 December 2008.*

b) *Sva navedena pozivanja biće uklonjena najkasnije do 31. decembra 2008.*

(Directive 2001/77/EC of the European Parliament and of the Council of 27 September 2001 on the promotion of electricity produced from renewable energy sources in the internal electricity market, prema: Priručnik za prevođenje pravnih akata Evropske unije, 2012: 42).

Iako je navedeno da se *shall* prevodi prezentom, potrebno je voditi računa o kontekstu i smislu rečenica, jer u nekim slučajevima prevod prezentom može zvučati ne prirodno i ne u duhu srpskog jezika, zbog čega se prevodi glagolom *morati*.

108. a) *These authorities shall be wholly independent of the interests of the gas industry.*

b) *Ti organi moraju biti u potpunosti nezavisni od interesa plinske industrije.*

109. a) *Conditions shall be fair and well known in advance.*

b) Uslovi moraju biti pravični i unaprijed poznati.

110. a) Appeal procedures shall be made available to the applicant.

b) Podnosilac zahtjeva mora imati mogućnost žalbe.

111. a) The authorisation procedures and criteria shall be made public.

b) Postupci odobrenja i kriterijumi moraju biti javni. (Priručnik za prevođenje pravnih akata Evropske unije, 2012: 42).

2.9.7. Should

Modalni glagol *should* se, prema Quirku et al. (1989: 227) koristi za izražavanje dva modalna značenja: neophodnost, nužnost (*necessity*) i obaveza, dužnost (*obligation*).

Značenje neophodnosti se može naći u izjavama u kojima govornik nije siguran da je izrečeno istinito, ali tvrdi da jeste, zasnovano na svojim saznanjima ili iskustvu:

112. *The mountains should be visible from here.*

Značenje dužnosti je slično kao kod modala *must*, ali je imperativni ton govornika manje naglašen:

113. *You should do as he says* (Quirk et al. 1989: 227).

Sa druge strane, Palmer ističe da je *should* slabiji modal od *must* i ne izražava nužnost (*necessity*) kako mnogi misle. „It expresses rather extreme likelihood, or a reasonable assumption or conclusion⁷“ (Palmer, 1979: 59).

Should se koristi za izražavanje:

- **savjeta** (*advisability*)

114. *The poor should apply for the financial aid.*

- **dužnosti** (*obligation*)

115. *The poor should submit the application for financial aid by the end of the month.*

⁷ „On izražava prilično ekstremnu vjerovatnoću ili razumnu pretpostavku ili zaključak.“ Prevela R.R.

- **očekivanja** (*expectation*)

116. *The poor should receive the financial aid within 30 days.*

Modal *should* se nekad može koristiti kao prošlo vrijeme modala *shall*, ali samo u nepravnom govoru (*reported speech*). Takođe, on se ponekad može koristiti naizmjenično sa modalom *ought to*:

117. a) *You should pay for it tomorrow.*

b) *You ought to pay for it tomorrow.*

U oba navedena konteksta forme *should* i *ought to* semantički su bliske modalu *must* zato što markiraju epistemičku neophodnost. Međutim, čini se da *must* više izražava dužnost, pri čemu se ne predviđa mogućnost neizvršenja, dok se kod *should* i *ought to* ne isključuje ta mogućnost (Palmer, 1986: 132).

Takođe, *should* je češći u neformalnim kontekstima, dok je *ought to* češći u pravnim tekstovima. Stoga to treba uzeti u obzir prilikom prevođenja pravnih tekstova.

Collins (2009: 45) smatra da deontički upotrijebljen, modal *should* može biti subjektivnog karaktera, ukazujući na ono što govornik smatra poželjnim, prigodnim ili ispravnim:

118. *You should quit.*

119. *Well maybe you should just let things let him think about what he's doing first.*

Takođe, ovako upotrijebljen modal *should* može biti i objektivnog karaktera, kada prigodnost ili poželjnost opisane radnje ili situacije ne zavisi od govornikovog stava:

120. *He was actually one of my students but I don't know anything about supplementaries and the grounds that you apply for them and stuff like that and I from what I know about this place is that you should never talk about something you don't know.*

121. *Burmese seem to be lactose intolerant and should not be given milk* (Collins 2009: 45).

Negativna forma modala *should – shouldn't* ne negira modalnost datog glagola, već samo propoziciju. Kako bi se negirala modalnost, neophodno je koristiti oblike *needn't* ili *needn't have + prošli particip*. Uporedimo:

122. a) *The poor shouldn't apply for the financial aid.* (Uočava se dužnost da se ne djeluje)

b) *The poor needn't apply for the financial aid.* (Uočava se odsustvo obaveze)

Prošlo vrijeme se određuje prema sljedećoj formuli: *should + have + prošli particip:*

c) *The poor should have applied for the financial aid.*

Dati primjer sugerira da siromašni nijesu realizovali neophodnu akciju (Kuczma, 2010: 27).

2.9.8. Ought to

Modal *ought to*, poput modala *should*, nikada ne može imati jačinu modala *must*, ali može izraziti veoma jasno ono što govornik smatra prigodnim ili ispravnim:

123. *Uh and then having got that at the end of the day it's got to be your decision anyway because I won't enter into a contract that says you ought to go and do that.* (Collins 2009: 54).

U slabijem značenju, upotrebom ovog modala sugerira se da bi nešto bila dobra ideja:

124. *I've never done it before partly because all my friends thought it was a stupid idea but following Bernadette's experience of finding her father and then him dying the following year I thought I ought to track mine down.* (Collins 2009: 54).

Collins (2009: 54) ističe da je kao i modal *should* i *ought to* mnogo više subjektivnog nego objektivnog karaktera, ali je proporcija objektivnih slučajeva mnogo viša sa *ought to*. Subjektivnu upotrebu uočavamo u sljedećem primjeru, u kome govornik autoritativno daje savjet sagovorniku:

125. *There were things that he didn't tell you and things that did tell you but I suggest you the things he didn't tell you were stupid things and not really things which you ought to use in your deliberations when you're considering the evidence.* (Collins, 2009: 54).

Kada je u pitanju objektivna upotreba, riječ je o generalno prihvaćenim standardima ponašanja:

126. *Uhm B deal with failure to do what one ought to do anyway.* (Collins 2009: 54).

2.9.9. Will/Would

Modalni glagol *will* ima nekoliko različitih značenja i generalno je teško napraviti razliku između njegovog temporalnog i modalnog značenja. Osim izražavanja budućnosti, *will/would* mogu izražavati sljedeća značenja:

WILL/WOULD: Predviđanje (*prediction*)

Predviđanje se može odnositi na budućnost, sadašnjost ili uobičajena predviđanja.

Will se koristi za predviđanja u budućnosti, a *would* izražava buduća predviđanja u prošlosti:

127. You will feel better after this medicine.

128. I was told I would feel better after this medicine.

Predviđanja u sadašnjosti su rijetka i mogu se zamijeniti frazom *it is very likely*.

129. That will be the postman.

U kondicionalnim rečenicama, *will* izražava uobičajena predviđanja:

130. If litmus paper is dipped in acid, it will turn red (Quirk et al. 1989: 228).

Modal *would* se često koristi u pripovijedanju u prošlosti da se opiše neko uobičajeno ponašanje, odnosno navika. U takvim situacijama on je formalniji od mogućeg ekvivalenta *used to* i uvijek zahtijeva vremensku odrednicu.

131. When I was a boy we always spent our holidays on farm. We'd get up at 5 and we'd help milk the cows. Then we'd return to the farm kitchen, where we would eat a huge breakfast (Alexander 1988: 235).

WILL/WOULD: Volitativnost (*volition*):

Quirk et al. (1989: 228) razlikuju tri grupe volitativnog značenja modala *will/would*:

Namjeru (intention):

132. I will write as soon as I can.

133. He said he would phone me after the lunch.

Spremnost (willingness):

134. *Will/would you like to help me with this heavy package?*

135. *Would you please be quiet?*

Značenje spremnosti se najčešće javlja u ljubaznim zahtjevima i ponudama.

Uporno ponašanje (insistence):

136. *If you will go out without your overcoat, what can you expect?*

137. *She would keep interrupting me.*

Ova upotreba je veoma rijetka i izražava samovolju onoga na koga je usmjerna izjava (Quirk et al, 1989: 228-229).

Osim toga, *will* se može koristiti za mnoga druga značenja, kao što su: iznošenje zahtjeva (*Will you open the window?*), izdavanja naređenja (*Will you stop that at once?*), davanja ponude (*Will you have a sandwich?*) i pozivanja (*Will you come for a walk with me?*) (Alexander 1988: 235-240).

2.9.10. Need

Kada se govori o značenju modalnog glagola *need* sa tačke gledišta prevođenja, neophodno je istražiti različite forme: pozitivne, negativne, upitne, upitno-negativne, upravni govor, pasivne konstrukcije, uzimajući u obzir i idiomatske izraze i fraze (Imre 2011: 236).

Bez obzira na podjelu modala u kategorije koje daju Quirk et al., Palmer upozorava da značenja modala ne mogu biti opisana u kontekstu potpuno diskretnih kategorija, jer se oni nekad djelimično preklapaju u značenju (Palmer 2001: 21).

Need je samo polovično modalni glagol, zbog toga što on funkcioniše i kao modalni i kao glavni glagol. Polazeći od navedenih NICE karakteristika, Palmer (1990:25) navodi primjere:

Modalni glagol:

138. a) *I needn't read them in full.*

139. a) *One need hardly ask.*

Glavni glagol

b) *I don't need to read them in full.*

b) *One needs to ask.*

Ukoliko iza *need* slijedi *to* i glagol u infinitivu, u tom slučaju on je glavni glagol (slabe jačine), dok nedostatak nastavka *s* u trećem licu jednine ukazuje na to da je glagol *need* u tom primjeru modalnog karaktera. *Need* je takođe modalni glagol kada iza njega direktno stoji drugi glagol u infinitivu bez *to*. Kada je u pitanju prevođenje, nema razlike u pogledu upotrebe ovog glagola kao modalnog i glavnog, na šta upućuje i Palmer (2001: 128) navodeći primjere:

140. a) *Need I say more? Do I need to say more?*

b) *Da li treba još nešto da kažem?*⁸

Kada je u pitanju negacija ovog modala, nailazimo na oprečna mišljenja u literaturi. Naime, Quirk i dr. (1972: 384) razlikuju negaciju pomoćnog glagola i negaciju glavnog glagola. Međutim, Palmer (2001: 34) smatra da se formalno posmatrano modalni glagol negira u oba slučaja. Kad god se modalni glagol kombinuje sa nekim drugim glagolom on preuzima sve funkcije drugog glagola. Palmer (2001: 38) razlikuje negaciju modalnosti i negaciju propozicije. Tako, *needn't* i *don't have to* negiraju modalnost ili nedostatak obaveze, dok deontičko *must* u negativnoj upotrebi negira propoziciju. Palmer (2001: 40) ističe da deontičko *needn't* ne izražava dozvolu, ali popunjava prazninu govoreći da nema nužnosti.

Kad su u pitanju upitne forme glagola *need*, Palmer (2001: 35-40) jasno ističe da samo modalnost može biti ispitivana. On smatra da upitne i negativne forme imaju zajedničke karakteristike jer obje imaju NICE karakteristike, i velikim dijelom se isti modalni glagol koristi u obje forme. Palmer naglašava da kad su u pitanju modali koji izražavaju neophodnost, situacija je složenija, jer se *need* veoma rijetko koristi u upitnom obliku (*Need I come tomorrow*), jer je prirodnije pitati: *Must I come tomorrow?* (Palmer 2001: 78).

2.9.11. Dare

Glagol *dare*, kao i glagol *need*, Quirk et al. svrstavaju u marginalne modalne glagole, zbog toga što se oni u gotovo svim segmentima upotrebljavaju kao glavni glagoli, dok se u negativnim oblicima i pitanjima upotrebljavaju kao modalni glagoli, kao što se vidi iz tabele (Narayanaswamy 2004: 116):

⁸ Prevela R.R.

	Need to	Dare to
Potvrдни oblik	He needs to go there.	He dares (to) go there.
Negativni oblik (kao modali)	He need not go there.	He dare not go there.
(kao leksički glagoli)	He doesn't need to go there.	He doesn't dare (to) go there.
Upitni oblik (kao modali)	Need he go there?	Dare he (to) go there?
(kao leksički glagoli)	Does he need to go there?	Does he dare (to) go there?

Tabela 3. Modalni glagoli *need* i *dare*

Kada se upotrebljava kao modalni glagol, *dare* karakteriše:

- 1) upotreba uz infinitiv bez *to* (*I'm not sure that I dare answer*)
- 2) upotreba u negativnim rečenicama i pitanjima bez *do* (*I dare not answer/ Dare I answer*)
- 3) u trećem licu jednine ne dodaje se nastavak *s*.

2.10. Modalni glagoli u srpskom jeziku

U starijim tradicionalnim gramatikama srpskog jezika, modalni glagoli nijesu izdvajani kao grupa glagola sa posebnim obilježjima, već su obrađivani sa ostalim glagolima nepotpunog značenja.

U novijim normativnim gramatikama oni se prepoznaju kao modali, glagoli koji su specifični po svojim formalnim i semantičkim obilježjima, međutim, oni se tretiraju na „neodređen, nedefinisan način“ (Trbojević Milošević, 2004: 155). Definisanje modalnih glagola se, prema Trbojević Milošević, svodi na to da su to glagoli kojima govornik iskazuje svoj stav prema nekoj radnji, stanju ili zbivanju. Ona ističe da je jasno da modalni glagoli u srpskom jeziku nijesu distinktivni u odnosu na ostale članove gramatičkog sistema u onoj mjeri u kojem su to u engleskom jeziku, zbog čega ih je teško tretirati kao zaseban sistem, ali je preporuka da se odredi vrsta i domen njihove modalnosti, kao i da se opišu obilježja kojima zaslužuju naziv modalni (2004: 155).

Ivana Trbojević Milošević (2004: 155) takođe ističe da se pri opisu i definisanju modalnih glagola u srpskom jeziku susreću dva problema: 1) neusaglašenost termina, pa su oni u nekim gramatikama modalni, a u drugim medijalni glagoli; 2) neusaglašenost u broju modalnih glagola, gdje se, veoma često, na kraju niza dodaje *i drugi, i tako dalje, i slično*, čime ostaje nejasno šta sve autor smatra modalnim glagolima.

Dakle, u srbističkoj literaturi broj modalnih glagola kod različitih autora varira i taj niz često nije konačan, kao što je već pomenuto. Tako, na primjer, Pavica Mrazović i Zora Vukadinović (2009:178) izdvajaju šest modalnih glagola: *htjeti, moći, morati, smjeti, trebati i umjeti*. Sa druge strane, Hansen (2009: 36) punopravnim modalnim glagolima smatra četiri glagola: *moći, morati, trebati i valjati*. Za razliku od njih, Ivana Trbojević Milošević (2004: 179) govori o sedam modalnih glagola: *morati, moći, smjeti, trebati, htjeti, umjeti i valjati*. Piper (2005: 638) govori o modalnim glagolima kao o leksičko-gramatičkim sredstvima za izražavanje modalnosti, navodeći sljedeće modalne glagole: *moći, smjeti, htjeti, morati, trebati, željeti, zabraniti*. Konačno, Jelena Prtljaga (2014: 109), govoreći o deontičkoj modalnosti, pod modalnim glagolima u užem smislu podrazumijeva sljedeće modale: *morati, moći, smjeti, trebati i htjeti*.

Stevanović povezuje modalnost sa glagolskim načinima, tj. modusima, koji označavaju „lični stav govornog lica, odnosno subjekta, prema onome što se subjektu njegovim

predikatom pripisuje“ (1969: 700). To znači da on izjednačava modalnost sa modusom, navodeći različite aspekte ličnog stava subjekta rečenice: želju, zapovijest, spremnost na izvršenje radnje, namjeru, vjerovanje, pretpostavku, mogućnost, nesigurnost, sumnju, uvjerenost da će se nesto izvršiti itd, čime ukazuje na moguću, ali još uvijek nerealizovanu stvarnost kao značenjsku komponentu modusa (Stevanović 1969: 701-708).

Kao relevantne kriterijume za svrstavanje glagola u modalne, Trbojević Milošević navodi nesamostalnost značenja, zastupljenost određenih značenjskih komponenti (nužnost, mogućnost, obaveza, dozvola i dinamička sposobnost) u semantičkom domenu modalnih glagola, koji u strukturi iskaza imaju funkciju modifikatora propozicije (2004: 155). Zvekić Dušanović u svojoj analizi navodi da se modalni glagoli u srpskom jeziku izdvajaju po semantičkoj nepotpunosti, sintaksičkoj nesamostalnosti, odnosno obaveznoj glagolskoj dopuni u obliku infinitiva ili konstrukcije *da + prezent*, kao i identičnosti subjekta modalnog glagola i glagola u dopuni (2011: 38-41). Međutim, autorka ističe da dati kriterijumi nijesu primjenljivi na sve situacije u kojima se modalni glagol može pojaviti.

Prevođenje modalnih glagola sa engleskog na srpski i obrnuto odlikuje složen odnos, gdje se često koristi oblik potencijala za neutralisanje nedostatka formalnih i distalnih formi u srpskom jeziku. Razlike među njima Ivana Trbojević Milošević (2004: 179-180) objašnjava kroz dva primjera: „1) U srpskom jeziku postoji oblik potencijala kao član kategorije glagolskog načina, a u engleskom jeziku ovog oblika nema.; 2) U srpskom jeziku postoje različiti veznici koji uvode kondicionalnu klauzu i koji mogu da impliciraju ili samo nefektivnost ili kontrafektivnost određene propozicije, a u engleskom ta diferencijacija ne postoji“.

Opisujući karakteristike modalnih glagola u srpskom jeziku Jelena Prtljaga (2014: 109) navodi da su to glagoli nepotpunog značenja, te da zahtijevaju dopunu, zatim da se oni na formalnom planu (osim modala *trebati* koji je bezličan) ponašaju kao potpuni, leksički glagoli. To znači da oni nesmetano grade oblike za sva postojeća vremena, a grade i pasiv i potencijal. Dakle, formalno posmatrano, modalni glagoli u srpskom jeziku se ponašaju kao pravilni glagoli, koji zahtijevaju dopunu u vidu leksičkog glagola u infinitivu (*Ona zna pisati*) ili u obliku prezenta koji se slaže sa subjektom i slijedi iza vjernika da (*Ona zna da piše*) (Prtljaga, 2014: 110).

Karakteristično je to da se modal *htjeti* upotrebljava i kao pomoćni glagol prilikom građenja futura, i ima pune akcentovane oblike i skraćene (enklitičke oblike) u prezentu.

Takođe, specifičnost modala *trebati* koji je bezličnog karaktera, i može se koristiti samo u trećem licu jednine prezenta (*treba da*), ukazuje na to ne postoje formalni kriterijumi koji važe za sve modalne glagole u srpskom jeziku, kao na primjer u engleskom. To detaljnije objašnjava Hansen (2003: 251) činjenicom da modali u svakom jeziku pokazuju samo njima svojstvene morfološke i sintaksičke odlike. On smatra da se na različitim nivoima jezičke strukture mogu naći svojstva modalnih glagola koja ih karakterišu kao pomoćne glagole bliske modalnim glagolima.

Hansen (2003: 248) smatra da je centralno obilježje modalnih glagola u srpskom jeziku na nivou morfologije to da su oni na površini nezavisne jedinice koje se javljaju sa glavnim glagolima (*independent surface units*), razlikujući se po tome od modalnih konstrukcija koje izražavaju modalnost samo kao cjelina (*as a whole*), odnosno samo u okviru konstrukcije kao cjeline. On navodi primjer:

141. a) *Šta činiti kad detetov nastup na priredbi krene naopako?*

b) *What can/should be done when a child's performance goes down?*

U navedenom primjeru modalno značenje se ne može pripisati infinitivu, već cijeloj konstrukciji, za razliku od konstrukcija s modalnim glagolima. Prtljaga (2014: 113) smatra da se ta karakteristika ipak ne svodi pod domen morfologije, već sintakse.

Na planu sintakse, Prtljaga (2014: 113-114) ističe da modalni glagoli ne utiču na izbor prvog argumenta, pa se dozvoljavaju bezlične rečenice (*Ovako se dalje više ne može*) i pasivne transformacije (*Žiri mora da nagradi najbolju glumicu naspram Najbolja glumica mora da bude nagrađena od strane žirija*). Hansen (2009: 35) takođe ističe da se modalni glagoli u srpskom jeziku sintaksički ponašaju kao pomoćni glagoli prema sljedećim osobinama: kombinuju se sa živim i neživim subjektima, kao i sa valentnim glagolima (*Sjutra može da grmi*) i ne dodjeljuju tematske uloge subjektu (*Potrošač mora da zna šta da kupuje* – tematska uloga dodjeljuje se onome ko zaključuje). On zaključuje da su ova obilježja tipična za modalne glagole i da se prema tome razlikuju od punoznačnih leksičkih glagola sa modalnim značenjem.

U dijelu semantike, Hansen navodi da su modalni glagoli polifunkcionalne riječi (*polyfunctional*) zbog toga što ne izražavaju manje od bar dva tipa modalnosti. Riječi sa modalnim sadržajem (*modal content words*), koje nijesu podvrgnute procesu pretvaranja u pomoćne glagole (*auxiliarisation process*) imaju samo jedno modalno značenje (Hansen

2005:220, 2009: 34). Kao ilustraciju za to, autor poredi modalni glagol *morati* i modalni izraz *biti dužan*. Modal *morati* može da izrazi više modalnih značenja, dok *biti dužan* izražava samo značenje deontičke obaveze. On dalje poredi i modalni pomoćni glagol *moći* i glagol *umjeti* i ističe da glagol *moći* može da izražava dinamičko značenje sposobnosti, objektivne mogućnosti, dozvole, epistemičko značenje, dok *umjeti* izražava samo značenje sposobnosti.

Prtljaga (2014: 115) dodaje da glagol *umjeti* može u srpskom jeziku da izražava sporadičnu ili egzistencijalnu modalnost, dinamičko značenje srodno neutralnom (*On umije da bude neprijatan*), čime se glagol *umjeti* stvalja u grupu perifernih modalnih glagola.

Hansen (2003: 101; 2004: 249; 2009: 35) navodi da većina modala ne izražava nijedno leksičko značenje, već samo modalno. Tako modal *moći* ima isključivo modalna značenja, dok modal *valjati* može izražavati i nedomodalno značenje (*Nikako ne valja politika SAD*), kao i modal *smjeti* (*Ne smijem da beknem iz straha da ću da pogriješim*).

Na osnovu osobina koje je utvrdio, a koje se tiču centralnih i perifernih svojstava modalnih glagola, Hansen zaključuje da se kategorija modalnih glagola u srpskom jeziku semantički i sintaksički ponaša drugačije od riječi sa modalnim sadržajem i modalnih konstrukcija. Semantička i formalna svojstva koja ih karakterišu ih dijele na centralne i periferne modale. On smatra da u srpskom jeziku postoje četiri modalna glagola koji ispunjavaju semantičke i sintaksičke kriterijume, od kojih dva *moći* i *morati* pripadaju centralnom jezgru. Između jezgra i periferije nalaze se modalni glagoli *trebati* i *valjati*. Međutim, autor ne daje eksplicitno objašnjenje ovakve klasifikacije. Nadovezujući se na izrečeno, Prtljaga (2014: 116) ističe da modal *valjati* nije u jezgru zato što može izražavati i nedomodalno značenje, ali da bi modalni glagol *trebati* mogao da se svrsta u jezgro, jer ispunjava sve kriterijume za to. Naglasivši da se modal *trebati* u nekim slučajevima može upotrebljavati isključivo bezlično, zbog čega ima ograničenu paradigmu i određena ograničenja na morfološkom planu, Prtljaga smatra da je ovaj modal po svojim svojstvima najbliži modalnim glagolima u engleskom jeziku. Takođe, Hansen (2003: 251) modale *smjeti*, *htjeti* i *imati* smješta na periferiju, bez određenja kriterijuma za to. On ističe da glagoli *htjeti* i *imati* mogu gramatički izražavati vrijeme, pa tako *htjeti* izražava buduće vrijeme, a *imati* se koristi u knjiškom stilu da izrazi budućnost u prošlosti.

142. a) *Taj fenjer na kapiji imao je da izdrži dugu borbu sa meraklijskim navikama.*

b) *The lamp on the gate would have to withstand a long battle with habits that die hard*
(Hansen 2003: 257).

Opisujući sintaksičke karakteristike modalnih glagola, Hansen (2009: 35) navodi sljedeća obilježja: a) modalni glagoli mogu imati animatni i neanimatni subjekat; b) upotrebljavaju se glagolima nulte valencije; c) podliježu pasivizaciji bez promjene referencijalnog značenja; d) ne dodjeljuju tematsku ulogu subjektu. Navedeni autor ističe da su ova sintaksička svojstva tipična za pomoćne glagole, te se na osnovu njih pomoćni glagoli razlikuju od leksičkih, punoznačnih glagola sa modalnim značenjem. Kao primjer, Hansen (2009: 36) navodi leksički glagol *umjeti* koji se kombinuje isključivo sa živim subjektima, ne kombinuje se sa avalentnim glagolima, ne dozvoljava pasivnu transformaciju i dodjeljuje tematsku ulogu vršioca radnje (agensa) subjektu.

Analizirajući modalne glagole sa aspekta semantike, Hansen (2009:34) govori o još jednom centralnom obilježju modalnih glagola. Poredeći modalne glagole sa drugim modalnim izrazima i frazama, autor ističe, kao što je već pomenuto, da su modalni glagoli višefunkcionalne riječi u smislu da ne izražavaju manje od bar dva tipa modalnosti. Da bi dokazao navedenu tvrdnju, Hansen poredi modalni glagol *morati* i modalni izraz *biti dužan*. Navedeni modalni glagol može izražavati više modalnih značenja, dok modalni izraz *biti dužan* izražava samo značenje deontičke obaveze.

Iako su određene tvrdnje B. Hansena u određenoj mjeri diskutabilne, te nema detaljnih kriterijuma za određene klasifikacije, pa čak i sam autor u kasnijim radovima (Hansen 2009) iznosi činjenice koje su u suprotnosti sa onim ranije izrečenim (Hansen 2003), može se istaći da je on otišao korak dalje u odnosu na sve ranije autore koji su se bavili modalnim glagolima u srpskom jeziku. Naime, ranija bavljanja modalnošću u srpskom jeziku tiču se, uglavnom, definisanja tipova modalnosti i nabranjanja modalnih glagola u, kako je već rečeno, nizu koji nikada nije konačan i bez detaljnijih objašnjenja svojstava i karakteristika navedenih glagola. Stoga se može istaći da navedena studija, ili pak studije, B. Hansena otvaraju nova pitanja i bacaju drugačije svjetlo na modalne glagole u srpskom jeziku, koje tek treba detaljnije ispitati.

2.10.1. Morati

Glagol *morati* se u literaturi određuje kao nosilac epistemičkog, deontičkog i dinamičkog značenja. Piper smatra da glagol *morati* može dati dva tipa modalnih okvira u rečenici u kojoj se upotrebljava, te razlikuje autorski okvir „kojim se izražava odnos govornog lica prema iskazu“ i subjekatskog okvira, kojim se izražava odnos subjekta prema predikatu (Piper i dr. 2005: 167).

Polazeći od pojma inkluzivnosti koji se odnosi na uključivanje govornog lica u modalni okvir rečenice, Piper govori o persuazivnom i deziderativnom značenju glagola *morati*. (2005: 168) U okviru persuazivnog značenja datog glagola, Piper govori o uvjerenosti govornog lica u realizaciju onoga što je sadržano u diktumu i prividnoj aposlutnoj izvjesnosti, te na osnovu toga izdvaja dvije kategorije persuazivnog značenja glagola *morati* – neapodiktičko i pseudo-apodiktičko (persuazivno-apodiktičko) značenje:

143. Mora da će naši pobediti

144. Naši moraju pobediti jer su izrazito bolji (Piper i dr. 2005: 168).

Neapodiktičko persuazivno značenje izražava određeni stepen uvjerenosti govornog lica u vezi sa sadržajem propozicije, što ukazuje na analogiju između neapodiktičkog persuazivnog i epistemičkog značenja. Epistemičkoj modalnosti pripada i pseudo-apodiktičko značenje glagola *morati*, koje uključuje komponentu „sasvim sigurno znam“, a ilustruje se primjerom *Sve što živi i mora da umre* (Piper i dr. 2005: 168).

Kasnije ova značenja nadograđuje Ivana Trbojević Milošević (2004: 157) govoreći o glagolu *morati* kao sredstvu za izražavanje jakog epistemičkog suda u srpskom jeziku. Ona smatra da u primjeru *Naši moraju pobediti jer su izrazito bolji*, dolazi do stapanja epistemičkog i deontičkog značenja, što svrstava epistemičko značenje na sami kraj deontičkog gradijenta (Trbojević Milošević 2004: 157).

U okviru semantičkog domena glagola *morati*, Piper pominje pojmove obligatornost i necesitativnost, što uz komponentu deziderativnosti omogućava svrstavanje glagola *morati* u domen deontičke modalnosti. Autor pojam deziderativnosti dovodi u vezu sa pojmom inkluzivnosti, dok značenja obligatornosti i necesitativnosti percipira kao „nemarkirana prema kriterijumu uključivanja govornog lica u modalni okvir“ (Piper, 2005: 170).

Sa druge strane, razlika između obligatornog i necesitativnog *morati* se objašnjava preko faktivnosti. Obligatorno *morati*, kao u primjeru *On je morao da bježi od psa*, implicira faktivnost, dok se necesitativnim *morati* ne implicira realizacija sadržaja propozicije, već se njime konstatuje postojanje „neophodne potrebe“ - *On je morao da se čuva sunčanice* (Piper i dr.2005: 171).

Razlika između epistemičkog i deontičkog značenja glagola *morati* uočava se na planu sintakse u vidu reda riječi i bezličnosti oblika. Tako se bezličnost oblika glagola *morati* i prepozicija u odnosu na subjekat vezuju za epistemičku modalnost – *Mora da on radi*, a upotreba finitnih oblika i postpozicija za deontičku modalnost – *On mora da radi* (Piper, 2005: 168).

2.10.2. Moći

Glagol *moći* se javlja u funkciji eksponenta epistemičke, deontičke i dinamičke modalnosti, jer se njime izražavaju značenja mogućnosti, dozvole i sposobnosti.

Značenjem glagola *moći* u srpskom jeziku bavili su se Hansen, Trbojević Milošević i Zvekić Dušanović, međutim, ističemo da je o tom glagolu malo pisano, naročito u domenu deontičke modalnosti koja je za nas i najinteresantnija.

Hansen (2009: 34) ističe da se glagolom *moći* kao indikatorom epistemičke modalnosti ukazuje na „srednji stepen vjerovatnoće“. Kada funkcioniše kao pokazatelj deontičke modalnosti, glagolom *moći* se izražava značenje dozvole ili spoljašnja mogućnost (Zvekić Dušanović, 2010: 154) .

Kao operator dinamičke modalnosti, glagol *moći* izražava značenje sposobnosti ili umijeće da se nešto učini. (Trbojević Milošević 2004: 159) Dinamičkoj modalnosti pripada i značenje objektivne mogućnosti, koje se javlja u određenim okolnostima, odnosno riječ je o cirkumstancijalnoj mogućnosti (Hansen 2005: 34).

Hansen (2005: 34) izdvaja sljedeće primjere u kojima uočavamo glagol *moći* kao eksponent sva tri tipa modalnosti:

145. *Žena je mogla imati 20 godina.* (epistemička modalnost)

146. *Niko ne može glasati bez podnošenja dokaza o svom identitetu.* (deontička modalnost)

147. *Ujak je mogao da izjavi ljubav na četiri jezika, ovo je naučio iz priručnika Ljubav u celom svetu, sa sličicama.* (dinamička modalnost)

148. *S pasošem sam bar mogao slobodno da se krećem.* (cirkumstancijalna mogućnost)

Ivana Trbojević Milošević (2004: 159) ističe da je u engleskom jeziku veoma jednostavno razlikovati pomenute tipove modalnosti, dok je u sprskom jeziku to mnogo teže, što ilustruje sljedećim primjerom:

149... *i najneviniji komentar mogu da shvate kao tešku kritiku, što ih može još dublje gurnuti u bolest.*

Ukoliko dati primjer čitamo epistemički, autorka predlaže parafrazu: *Moje premise (i dostupni dokazi) me ne sprečavaju da zaključim...*, dok bi za slučaj dinamičke sposobnosti najadekvatnija bila parafraza *Ja, ti, neko... sam/si/je sposoban da/imati sposobnost...* Autorka u glagolu *moći* prepoznaje i sredstvo za izražavanje egzistencijalnog značenja, te za taj aspekt predlaže parafrazu sa egzistencijalnim kvantifikatorom *ponekad* ili *neki*:

150. *Moje premise (i dostupni dokazi) me ne sprečavaju da zaključim da najneviniji komentar shvataju kao tešku kritiku...*

151. *Imaju sposobnost da i najneviniji komentar shvate kao...*

152. *Ponekad i najneviniji komentar shvataju kao... i to ih ponekad gura u još dubju bolest.*

Ivana Trbojević Milošević, analizirajući glagol *moći* u sintaksičkom domenu, ističe da se upotrijebljen u bezličnom obliku ovaj glagol uvijek interpretira kao indikator epistemičke modalnosti, dok lični glagolski oblik glagola *moći* dozvoljava različite interpretacije značenja modalnog glagola (2004: 160).

2.10.3. Trebati

Kada se govori o glagolu *trebati* najčešće se vezuje za slabiju deontičku modalnost, kao i za epistemičku modalnost (Trbojević Milošević 2004: 161).

Domenu deontičke modalnosti pripada na osnovu značenja nužnosti i potrebe, pri čemu nužnost koja se izražava ovim glagolom pripada kategoriji slabije nužnosti (Piper i dr.

2005: 640)⁹. Osim tog značenja, ovom glagolu se pripisuje i značenje oslabljenog zahtjeva, naloga i preporuke (Kordić, 2002: 186). Sa druge strane, Zvekić Dušanović za ovaj glagol vezuje motivacionu modalnost spoljašnjeg podsticaja (2010: 152).

Neki autori glagol *trebati* vezuju za epistemičku modalnost, koja se tumači kao epistemička modalnost koja je jača od modalnosti izražene modalnim glagolom *moći*, a slabija od modalnosti koju izražava glagol *morati* (Trbojević Milošević 2004: 161; Zvekić Dušanović 2010: 150).

Kao obrazloženje za ovakvo tumačenje Ivana Trbojević Milošević (2004: 162) iznosi parafraze za glagol *trebati*, koje sadrže termin *obavezivati* za enkodiranje epistemičke distance koja je veća od u odnosu na onu izraženu glagolom *morati*:

153. *To treba da je moj muž.*

154. *Moje premise me ne obavezuju da zaključim... ali dokazi mogu opovrgnuti moj zaključak.*

155. *To mora da je moj muž.*

156. *Moje premise i neposredni dokazi me primoravaju da zaključim...*

Autorka ističe da prinuda ne ostavlja izbor, a obavezu možemo, ali i ne moramo ispoštovati, zbog čega se može reći da glagoli *morati* i *trebati* ukazuju na različite nijanse opredijeljenosti prema istinitosti propozicije (Trbojević Milošević 2004: 162).

Kada je u pitanju bezlična upotreba ovog glagola, Trbojević Milošević (2004: 162) takvu upotrebu povezuje sa epistemičkim značenjem, dok Piper (2005: 640) smatra da se bezličnom upotrebom može izraziti i deontičko značenje. Međutim, izuzetak su konstrukcije u kojima se glagol *trebati* uz *da* konstrukciju upotrebljava u prošlom vremenu ili potencijalu. U takvim primjerima Piper preporučuje upotrebu ličnog glagolskog oblika ili upotrebu bezličnog oblika glagola na početku rečenice:

157. a) ? *Ja sam trebalo da počnem.*

b) ? *Ja bih trebalo da počnem.*

c) *Ja sam trebao da počnem.*

⁹ P. Piper je autor odjeljka Kategorijalni kompleks apelativnosti, u: Piper, P. i dr. (2005), str. 649-679.

d) *Ja bih trebao da počnem.*

e) *Trebalo je da ja počnem.*

f) *Trebalo bi da ja počnem.* (Piper i dr. 2005: 641).

Ukoliko se dopuna javlja u obliku infinitiva, Piper (2005: 640) sugeriše da se u toj situaciji ukazuje na mogućnost upotrebe ličnog i bezličnog oblika glagola *trebati*, pri čemu se upotreba ličnog glagolskog oblika navodi kao karakteristika zapadnog dijela sprskog govornog područja:

Treba početi.

Trebaš početi.

Pomenuti stav se razlikuje od dosadašnjih stavova lingvista, kao što su Stanojčić i Popović (1992: 247) koji smatraju da glagol *trebati* treba upotrebljavati bezlično bez obzira na značenje. Takođe, Stevanović (1969: 104) smatra da je, bez obzira na jezičku normu, u svakodnevnom govoru rasprostranjena upotreba glagola u ličnom obliku

2.10.4. Smjeti

Glagol *smjeti* se u srpskom jeziku upotrebljava kao eksponent značenja dozvole i zabrane (Hansen 2009: 37; Trbojević-Milošević 2004: 163-164):

158. *Mama, smem li da otvorim čokoladu? Smeš da je otvoriš, ali tek posle ručka.*

159. *Biračko mesto nijednog trenutka ne sme biti ostavljeno bez nadzora.*

Ovakva značenja Zvekić Dušanović prepoznaje kao spoljašnju mogućnost deontičkog tipa, ali ipak dodaje da se ovim glagolom mogu izraziti i značenja koja potpadaju pod domen unutrašnje mogućnosti. U takvom značenju glagol *smjeti* se upotrebljava u funkciji izražavanja sopstvene smjelosti, odnosno usuđivanja subjekta da izvrši neku radnju (2011: 153):

160. *Volela bi da sme reći šta otvoreno misli.*

Ponegdje u literaturi se javljaju i tumačenja glagola *smjeti* kao izraz epistemičke modalnosti u primjerima u odričnom obliku i potencijalu. Trbojević Milošević (2004:164) takve primjere smatra graničnim slučajevima, koji daju osnovu za svrstavanje ovog glagola u domen kontrafaktivnosti usljed negiranja istinitosti propozicionog sadržaja, ili za približavanje glagola *smjeti* kategoriji dubitativa upotrebom potencijala:

161. a) To ne sme biti istina.

b) To ne bi smelo biti istina.

Imajući u vidu cjelokupnu literaturu koja se tiče srpskih modalnih glagola, a čije su osnovne postavke sumirane u ovom poglavlju, izvodimo zaključak da modalni glagoli u srpskom jeziku nijesu toliko dinstinktivni kao engleski modali, niti svojim oblikom, niti funkcijom, zbog čega se ne mogu tretirati kao zaseban sistem, ali je neosporno da imaju posebna obilježja i da mogu prenijeti većinu nijansi značenja izraženu engleskim modalnim glagolima. U onim situacijama u kojima određeni modalni glagol u engleskom jeziku ukazuje na značenje za koje u srpskom nema adekvatnog sinonima u vidu modalnog glagola, to se nadomješćuje upotrebom modalnih priloga i modalnih izraza.

3. Pojam i sadržina komunitarnog prava

S obzirom na to da Evropska unija predstavlja poseban tip međunarodne organizacije, to se u njenim okvirima stvara posebno pravo. Autonomno postojanje tog prava priznali su Sud pravde Evropske unije, države članice i njihovi sudovi. Njegova posebnost ili *sui generis* priroda ne proizilazi samo iz karaktera normi, već i iz činjenice da pravo Evropske unije nema istorijsku preteču ili savremeni ekvivalent (Vukadinović 2006: 66).

3.1. Pojam

Pravo stvoreno u okviru tri Zajednice: Evropske zajednice, Evropske zajednice za uglj i čelik i Evropske zajednice za atomsku energiju, naziva se pravo evropskih zajednica ili komunitarno pravo (*European Community Law, Community Law*) ili komunitarni pravni sistem ili pravni poredak (*community legal order, community legal system*). Nakon stupanja na snagu Ugovora o Evropskoj uniji, ovo pravo se naziva i pravom Evropske unije, imajući u vidu, pri tom, da su komunitarno pravo stvarali organi Evropskih zajednica i da se, zbog nedefinisanog položaja Unije i nepostojanja sopstvenih legislativnih ovlašćenja, taj naziv može koristiti samo uslovno kao zbirni pojam (Vukadinović 2006: 66-67).

Tradicionalno značenje pojma pravnog sistema obuhvata skup opštih pravnih normi, raspoređenih na manje i veće cjeline u skladu sa sadržinom, a pravni poredak čini društveni poredak regulisan pravom (Blagojević, 1989: 1048-1050). Pravni sistem Evropske unije ne predstavlja potpun i zaokružen sistem, već sistem pravnih normi kojima su regulisani samo neki od odnosa u koje stupaju subjekti prava Evropske unije. Vukadinović (2006: 67) ističe da ako su norme hijerarhijski sređene po pravnoj snazi, odnosno sankcijama kojima se štiti i obezbjeđuje njihova primjena, onda one čine pravni poredak. Cilj takvih normi je, ne samo regulisanje ovlašćenja, prava i obaveza Evropske unije i njenih subjekata, već i da obezbijede postupak njihovog mijenjanja, kao i postupak otkrivanja povreda prava Evropske unije i postupak za ostvarivanje subjektivnih prava.

Subjekti prava Evropske unije su pravna i fizička lica, države članice i organi Evropske unije. Fizička lica su državljanici članica, a pravna lica su ona koja imaju pripadnost nekoj od država članica ili imaju status evropskih društava. Tako pravni sistem Evropske unije reguliše uzajamna prava i obaveze između Evropske unije i njenih subjekata, međusobne odnose država članica, odnose između država članica i privatnih lica, kao i međusobne odnose privatnih lica (Kapteyn i Themaat 1989: 80).

3.2. Sadržina

U literaturi ne postoji potpuna saglasnosti u pogledu svih propisa koji spadaju u pravo Evropske unije. Stoga se može govoriti o užem i širem shvatanju.

Prema užem shvatanju, u pravo Evropske unije spadaju samo propisi koje su donijeli organi Evropske unije na osnovu ovlašćenja koja su im dale države članice. To su: ugovori o osnivanju, ugovori između Unije i trećih država i međunarodnih organizacija i norme sekundarnog zakonodavstva, ali ne i norme unutrašnjih prava država članica.

Prema širem shvatanju, pravo Evropske unije, pored pomenutih izvora, obuhvata i nacionalne (unutrašnje) propise koje su države članice donijele radi implementacije (sprovođenja i izvršenja) propisa koje su donijeli organi Unije. Riječ je o propisima koje su donijeli organi Unije, kao i o pravilima međunarodnog i unutrašnjeg prava država članica. U osnovi ovakve podjele leže pravno-politički razlozi. Tako, oni koji se zalažu za uže shvatanje prava Evropske unije, smatraju da ako bi norme nacionalnog prava ulazile u sastav prava Evropske unije, onda bi Sud pravde bio ovlašćen da tumači i nacionalne norme, čime bi se ograničio suverenitet država. Sud pravde je više puta isticao da nije njegova nadležnost da tumači nacionalne propise, ali je ipak tražio da nacionalni sudovi tumače nacionalne odredbe na usklađen način, što govori u prilog šire koncepcije (Vukadinović 2006: 69-70).

3.3. Pravni sistem i regulatorni postupci u Evropskoj uniji

Pravo Evropske unije može se definisati kao zajedničko unutrašnje pravo država članica. Ono je dio međunarodnog prava, ali se od tradicionalnog međunarodnog prava razlikuje po izvorima prava, sadržaju prava i instrumentima (Majić 2010: 158)¹⁰.

Pravni sistem Evropske unije ima za cilj ostvarivanje vrijednosti i ciljeva Evropske unije na način na koji su definisani u osnivačkim ugovorima između EU i zemalja članica.

Za razliku od većine pravnih sistema demokratskih zemalja koje imaju ustav, Evropska unija nema zvaničan ustav. Ugovorom iz Rima osnovan je Evropski sud pravde koji je odgovoran za kreiranje pravnog sistema Evropske unije. Dok su osnivački ugovori bili dinamični i prilagodljivi dokumenti, Evropski sud pravde je donosio presude u spornim

¹⁰ H. Majić. (2010). „Pravni sustav i regulatorni postupci u EU“. Hodak, Lj.M. *Evropska unija*. Zagreb: Mate d.o.o.

sudskim sporovima, i na taj način je izvršio uticaj na tumačenje važećih zakona. S obzirom na to da odredbe Rimskog ugovora nijesu bile dovoljno precizne, Sud je stvorio pravni sistem Evropske unije putem precedentnog prava¹¹ (Madžar 2009:1).

3.3.1. Opšta načela pravnog sistema Evropske unije

Opšta pravna načela predstavljaju elementarne norme i vrijednosti koje treba da poštuje svaki pravni poredak. Budući da ona imaju veću pravnu snagu od sekundarnih normi, ovi pravni principi su jedan od najbitnijih izvora pravnog sistema EU.

Evropski sud pravde je, zbog nepotpunosti primarnog i sekundarnog zakonodavstva u svojim presudama i praksi stvarao nova pravna načela, popunjavajući na taj način praznine u pravu Evropske unije, što čini i danas. Na taj način, Evropski sud pravde obezbjeđuje vladavinu prava u okviru Evropske unije (Madžar 2009: 4).

Prema Majić (2010: 158-165) temeljna načela pravnog sistema Evropske unije prema cilju i funkciji mogu se svrstati u pet grupa:

- a) Načela koja omogućuju direktnu primjenu prava Evropske unije u državama članicama:
 - načelo nadređenosti prava Evropske unije
 - načelo direktnog dejstva
- b) Načela koja omogućuju razgraničenje nadležnosti Evropske unije i država članica (određuju nadležnost institucija Evropske unije u odnosu na nadležnost institucija država članica):
 - načelo dodjeljivanja
 - načelo supsidijarnosti
 - načelo proporcionalnosti
- c) Načela koja omogućuju i podstiču saradnju između država članica Evropske unije i institucija Evropske unije:
 - načelo iskrene saradnje
- d) Načela koja omogućuju zaštitu temeljnih ljudskih prava i sloboda u Evropskoj uniji:
 - ustavne tradicije zajedničke državama članicama

¹¹ Običajno pravo koje se zasniva na sudskim presudama ili odlukama odgovarajućih organa koje predstavljaju presedan (izuzetak). Na osnovu njih se donose buduće odluke u sličnim slučajevima u sudskoj praksi.

- temeljna prava koja proizilaze iz Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda
 - načela, slobode i prava sadržana u Povelji o temeljnim pravima
- e) Načela koja osiguravaju demokratsku proceduru i transparentnost sistema:
- načelo demokratske ravnopravnosti
 - načelo predstavničke demokratije
 - načelo socijalnog dijaloga
 - načelo transparentnosti postupanja.

Načelo nadređenosti prava Evropske unije pravu država članica (načelo više pravne snage) znači da pravo Evropske unije ima prednost u primjeni nad nacionalnim pravom država članica. Presude Evropskog suda pravde kojima je ono uspostavljeno obavezne su kao pravni izvor evropskog prava za sve države članice i nacionalne sudove (Majić 2010: 160).

Načelo direktnog dejstva prava EU tiče se pravne prirode pravnih akata koje donose tijela Evropske unije. Regulative koje donosi Evropska unija primjenjuju se u svim državama članicama od trenutka njihovog donošenja, na način kao da se radi o primjeni zakona koje je donijelo nacionalno tijelo. To znači da članice nijesu dužne niti smiju da prenesu članove regulativa u svoje domaće zakone, već regulative autonomno stvaraju prava i obaveze za građane Evropske unije kao pravne subjekte. Nacionalni sudovi dužni su da sadržaj regulative primijene direktno na konkretan sudski predmet ukoliko nacionalni propisi nijesu u skladu sa pozitivnim pravom Evropske unije. Iz toga proizilazi da je pravo Evropske unije nadnacionalno pravo. Majić (2010: 161) ističe da se ono u teoriji međunarodnog prava smatra dijelom istog, odnosno pravom regionalnih organizacija. Međutim, s obzirom na načelo direktnog dejstva ili neposredne primjene, pravo Evropske unije je isto toliko i nacionalno pravo država članica Evropske unije.

U skladu sa *načelom dodjeljivanja nadležnosti*, evropske institucije smiju djelovati samo u okviru nadležnosti određenih osnivačkim ugovorima i ostalim primarnim izvorima prava Unije. To podrazumijeva da je nadležnost tijela Evropske unije uređena „zatvorenom klauzulom“ jer ista ne smiju djelovati izvan oblasti i funkcija koje su im dodijeljene na osnovu osnivačkih ugovora (Majić 2010: 163). U slučajevima gdje nije određena isključiva nadležnost evropskih institucija, one su nadležne djelovati samo ako se određeni ciljevi iz nadležnosti država članica mogu postići isključivo djelovanjem evropskih institucija. To se naziva *načelom supsidijarnosti* i ono je kao formulacija sadržano u Lisabonskom ugovoru.

Načelo proporcionalnosti dovodi u vezu cilj koji evropske institucije žele da ostvare i sredstvo koje iste primjenjuju u ostvarenju tog cilja. To znači da institucije pri svakom postupku ili odluci moraju procijeniti jesu li oni srazmjerni interesima i ciljevima koji se žele postići (Majić 2010: 164).

Saradnja između država članica i institucija Evropske unije primarno se temelji na *načelu iskrene saradnje*. Ono podrazumijeva zabranu diskriminatornog postupanja evropskih institucija prema državama članicama i obavezu država članica da preduzimaju sve potrebne mjere za ostvarivanje ciljeva Evropske unije, kao i obavezu uzdržavanja od takvih postupaka koji bi otežali ili onemogućili ostvarivanje ciljeva Evropske unije i sprovođenje Lisabonskog ugovora (klauzula lojalnosti) (Majić 2010: 164).

Lisabonski ugovor omogućuje državama članicama da uspostavljaju međusobno pojačanu saradnju i da donose odluke koje se primjenjuju samo na države članice koje učestvuju u pojačanoj saradnji. Međutim, prilikom ostvarivanja takve saradnje Ugovor pretpostavlja mnogo drugih uslova koje treba ispuniti, pa se stoga ne smatra opšte primjenljivim načelom.

3.4. Pravni akti institucija Evropske unije

Osnovni pravni instrumenti prava Evropske unije su pravni akti, i to: akti Evropskog parlamenta i Savjeta, akti Savjeta i akti Komisije. U okviru Unije govori se i o pravnim instrumentima izvedenim iz međunarodnih ugovora, sporazuma ili konvencija s trećim zemljama, u okviru njene nadležnosti (Majić 2010: 165).

3.4.1. Izvori prava Evropske unije

Pravnu tekovinu Evropske unije (*acquis communautaire*¹²) čine svi važeći propisi koji povezuju sve države članice, pa tako obuhvata: primarno pravo, sekundarno pravo, presude Evropskog suda i druge izvore prava koji uređuju međusobne odnose država članica i odnose prema trećim zemljama. Podjela na primarne i sekundarne izvore prava izvedena je s obzirom na subjekte koji ih donose i njihovu pravnu snagu. Međutim, u okviru ove podjele javljaju se

¹² Izraz ili sintagma *Acquis communautaire* potiče iz francuskog jezika i u većini država članica se ne prevodi na maternji jezik.

određene razlike, zbog kojih se isti izvori kod jednih nalaze u primarnim, a kod drugih u sekundarnim izvorima.

„**Primarne izvore prava** stvaraju države članice prilikom uređivanja međusobnih odnosa i Zajednica na osnovu sopstvenog ugovornog kapaciteta, kao subjekt međunarodnog prava, zaključivanjem sporazuma sa trećim državama i međunarodnim organizacijama“ (Vukadinović, 2006: 104).

Primarni izvori prava obuhvataju:

1. osnivačke ugovore (koji predstavljaju kamen temeljac za formiranje i funkcionisanje Evropske zajednice);
2. međunarodne sporazume (konvencije između zemalja članica EU, sporazume EU sa trećim državama, sporazume EU sa međunarodnim organizacijama);
3. odluke i ugovore koji mijenjaju i/ili dopunjuju osnivačke ugovore.

Takođe, primarno pravo obuhvata i sve ugovore o pristupanju novih država članica, kao i sve dodatke, protokole, konvencije i izjave uz pojedine ugovore, a zatim i opšta pravna načela Evropske unije.

Opšta karakteristika svih primarnih izvora je da sadrže norme kojima su regulisana osnovna pitanja i kao takve, zajedno sa opštim pravnim načelima, čine „ustavno pravo zajednice“ (Lenearts i Nuffel 1999:531). U okviru njih najvišu pravnu snagu ima Ugovor o osnivanju, koji je Sud pravde okarakterisao kao ustavnu povelju Unije.

Osnivački ugovori obuhvataju tri konstitutivna ugovora: Ugovor o osnivanju Evropske zajednice za uglj i čelik iz 1951. godine, Ugovor o osnivanju Evropske zajednice za atomsku energiju i Ugovor o osnivanju Evropske ekonomske zajednice iz 1957. godine, kao i njihove izmjene i dopune sa pratećim aneksima i protokolima. Ugovori o osnivanju su više puta mijenjani i dopunjavani: Jedinstvenim evropskim aktom iz 1986, Sporazumom iz Mاستrihta iz 1992, Sporazumom iz Amsterdama iz 1997, Sporazumom iz Nice iz 2000. godine i Lisbonskim ugovorom iz 2007. Službeni naziv Lisabonskog ugovora je „Ugovor o izmjenama i dopunama Ugovora o Evropskoj uniji i Ugovora o osnivanju Evropske zajednice“. Lisabonski ugovor čine Ugovor o Evropskoj uniji i Ugovor o funkcionisanju Evropske unije.

Statuti o osnivanju Evropske investicione banke (*European Investment Bank - EIB*) i Evropske centralne banke (*European Central Bank - ECB*) takođe čine sastavni dio

osnivačkih ugovora i imaju status primarnog zakonodavstva Evropske unije. U sastav osnivačkih ugovora spadaju i određene konvencije koje su kasnije donijete.

Međunarodni sporazumi, prema Madžar (2009: 2) obuhvataju konvencije između država članica Evropske unije, kao i sporazume Evropske unije sa trećim državama i međunarodnim organizacijama. Konvencije se zaključuju između članica Evropske unije sa ciljem međusobnog omogućavanja prava državljanima članica po pitanju:

- izbjegavanja dvostrukog oporezivanja;
- uzajamnog priznavanja trgovačkih društava;
- pojednostavljenja postupka uzajamnog priznanja i izvršenja sudskih i arbitražnih odluka.

Sporazumi Evropske unije sa trećim državama obuhvataju:

- sporazume o pridruživanju i asocijaciji koji uključuju intenzivnu ekonomsku saradnju sa državom koja je kandidat za članstvo u Evropskoj uniji, finansijsku podršku EU državi kandidatu za članstvo i dugoročni okvir ugovorene saradnje;
- sporazume o saradnji sa trećim državama koji su manje zahtjevni po intezitetu ekonomske saradnje u odnosu na sporazume o pridruživanju.
- Trgovinske sporazume koji se odnose na spoljnu politiku i carine. Jedan od najvažnijih i najpoznatijih sporazuma ovog tipa je Sporazum o osnivanju Svjetske trgovinske organizacije (*World Trade Organization - WTO*). Ostale multilateralne sporazume čine: Opšti sporazum o carinama i trgovini (*General Agreement on Tariffs and Trade - GAAT*), Sporazum o trgovinskim aspektima prava intelektualne svojine (*Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights-TRIPS*) i dr. (prema: Madžar 2009: 2).

U **sekundarne izvore prava** ubrajaju se propisi koje usvajaju institucije Evropske unije na osnovu osnivačkih ugovora. Pošto se donose na osnovu ovlašćenja izvedenih iz Ugovora o osnivanju, prema načelu zakonitosti moraju biti u skladu sa njima, zbog čega se i zovu sekundarni ili derivativni. Propisi najčešće obuhvataju: regulative, direktive, odluke, mišljenja, preporuke, zajednička stajališta, zajedničke akcije, zajedničke strategije i presude Suda pravde Evropske unije.

Regulative (*regulations*) su opšti pravni akti obavezujuće snage koji se primjenjuju u svim državama članicama. Upravo kroz ovakve odredbe uočava se već pomenuto načelo direktnog dejstva evropskih pravnih akata. To znači da regulative stvaraju prava i obaveze za sve građane država članica, kao i institucije država članica, i da se fizička i pravna lica u sporovima koji se vode pred nacionalnim sudovima mogu pozvati na primjenu regulative kao da se radi o unutrašnjem, nacionalnom zakonu države. Primarna funkcija regulative je unifikacija prava, što podrazumijeva da države članice ne smiju da interpretiraju sadržaj regulative i da mijenjaju njen sadržaj (Majić 2010: 168).

Regulative važe na teritoriji svih država članica bez obzira na to da li su sve članice glasale za datu regulativu. Države članice ne mogu primjenjivati regulativu djelimično ili birati koji dio će da primijene. Zabranjeno im je da donose nova pravila i ne smiju dozvoliti da se regulativa ne primjenjuje. Od cjelokupnog zakonodavstva EU, regulative najviše prodiru u pravni sistem država članica i automatski postaju njegov sastavni dio.

Postoje dvije vrste regulativa u pogledu njihove primjene u državama članicama:

- Regulativa koja automatski postaje dio pravnog sistema države članice, bez potrebe uvođenja dodatnih mjera;
- Regulativa koja detaljno postavlja ciljeve koje treba postići, ali države članice moraju da donesu svoja pravna akta kako bi se osigurala potpuna primjena regulative.

Direktive (*directives*) su takođe opšti obavezujući pravni akti, ali se razlikuju od regulativa prema načinu na koji se primjenjuju u državama članicama. Države članice nijesu ovlašćene da tumače ili mijenjaju smisao direktive, one su primjenljive u domaćem pravnom poretku tek nakon što su određenom metodom inkorporirane u domaći pravni sistem, najčešće donošenjem zakona kojim se preuzima sadržaj direktive. Drugim riječima, direktiva zadržava cilj i smisao, a članice same biraju način njihove primjene. Međutim, direktive obavezuju države članice da preuzmu odgovarajuće mjere u određenom vremenskom razdoblju. Kao zaključak može se reći da direktiva počiva na načelu neodređenosti, ali nema direktan učinak u državama članicama (Majić 2010: 169).

Kada je u pitanju usklađivanje nacionalnih prava sa pravom EU, direktive predstavljaju najznačajniji instrument prava EU. Najveći broj sekundarnih izvora prava EU donijet je u obliku direktiva, pa se može pretpostaviti da će najveći dio domaćih propisa biti usklađivan sa rješenjima iz direktiva.

Ukoliko se direktive ne sprovode, mogu se povrijediti prava pravnih i fizičkih lica, ali se može dovesti u pitanje njen osnovni cilj, a to je ostvaranje zajedničkih interesa. Da bi se zaštitila tako povrijeđena prava, Sud pravde je osmislio dva načela: načelo neposrednog vertikalnog dejstva direktiva i načelo odgovornosti države zbog nesprovođenja direktiva.

Iako direktive nemaju neposredno dejstvo (nepohodno je prenijeti ih u domaći pravni sistem), one pod određenim uslovima imaju neposredno dejstvo. Ti uslovi su sljedeći:

- država članica nije uvela direktivu u propisanom roku,
- odredbe direktive su dovoljno jasne, neuslovljene i precizne,
- direktiva daje prava držljavanima države članice.

Odluke (*decisions*) se smatraju obaveznim pravnim aktima, ali se od prethodnih razlikuju prema opsegu adresata kojima su upućene. One mogu biti opšteobavezujući pravni akti, ali i pojedinačni pravni akti upućeni samo određenim adresatima navedenim u samoj odluci, pa se primjenjuje samo na navedene adresate. Odluke Komisije i Savjeta u kojima se utvrđuje novčana obaveza licima, osim državama, predstavljaju izvršne odluke. Pravna i fizička lica se na njih mogu pozvati tek kada ih države uvedu u svoje zakonodavstvo.

Prema pravnom dejstvu, odluke se mogu podijeliti na: izvršne, upravne i kvazi sudske.

Preporuke (*reccomendations*) i **mišljenja** (*opinions*) kao pravni akti Evropske komisije, Savjeta ili Evropske centralne banke nemaju obavezujuću pravnu snagu. One služe za interpretaciju postojećih obavezujućih akata, interpretaciju postojeće razvijene prakse ili kao predlozi za uspješniju primjenu i sugestije za buduća djelovanja institucija Evropske unije i država članica (Majić 2010: 171).

Preporuke i mišljenja ne predstavljaju pravne akte u užem smislu, već prije korisne smjernice. Ipak, domaći sudovi ih moraju uzeti u obzir u postupku tumačenja i primjene domaćeg prava.

Sud pravde Evropske Unije smatra se glavnim tumačem odredbi osnivačkih ugovora i drugih pravnih akata Evropske unije. Pored njega, važnu ulogu imaju i presude nacionalnih sudova država članica u primjeni pravnih akata Evropske unije (Majić 2010: 166).

Razlika između primarnog i sekundarnog prava ogleda se u načinu njegovog nastanka i licima/institucijama koje su ovlašćene za donošenje pravnih izvora iz tog područja. Primarno pravo nastaje izvan institucija Evropske unije, voljom država članica ili budućih država

članica, i njegov temelj je konsenzus svih ugovornih strana. Nasuprot tome, sekundarno pravo nastaje kao pravo samih institucija Evropske unije i posljedica institucionalizovanih postupaka evropskih tijela u skladu sa osnivačkim ugovorima i drugim normativnim aktima Evropske unije (Majić 2010: 166).

Neophodno je napomenuti da je pojam pravnih akata Evropske unije, koji je definisan osnivačkim ugovorima, uži pojam od pojma pravnih izvora Evropske unije (Majić 2010:166).

Acquis communautaire se stalno razvija i obuhvata:

1. sadržaj, načela i političke ciljeve osnivačkih ugovora (primarno pravo);
2. sve propise koje su donijela tijela Evropske unije (sekundarno pravo) i sudsku praksu;
3. mjere koje se odnose na zajedničku spoljnu i sigurnosnu politiku;
4. mjere koje se odnose na pravosuđe i unutrašnje poslove;
5. međunarodne sporazume Unije i međunarodne sporazume država članica;
6. razne deklaracije, rezolucije i slične akte Unije (Majić 2010: 166-167).

3.5. Postupak donošenja pravnih akata EU

Postupak donošenja pravnih akata Evropske unije zasniva se na dva principa kojima se rukovodi Unija: **princip supsidijarnosti** i **princip proporcionalnosti**, koji su definisani članom 5 Ugovora o osnivanju Evropske zajednice.

Princip supsidijarnosti (*Principle of subsidiarity*) je opšti princip Evropske unije koji podrazumijeva da u oblastima podijeljene nadležnosti između Unije i država članica, Unija ne preduzima radnje, osim ako su one djelotvornije od radnji preduzetih na nivou države članice, regije ili lokalne samouprave. Cilj ovog principa je da se odluke donose što je bliže građanima Evropske unije.

Princip proporcionalnosti (*Proportionality principle*) obavezuje institucije Evropske unije da čuvaju proporcionalnost između ciljeva koji treba da se postignu i sredstava koja se mogu koristiti za njihovo postizanje. Ovim principom takođe se nalaže da Evropska unija, kada su joj na raspolaganju različiti oblici djelovanja, a u situaciji kada su efekti isti, mora izabrati pristup koji ostavlja najveću slobodu državama članicama.

Pravni akti Evropske unije donose se kroz više različitih postupaka. Ugovor o Evropskoj zajednici predviđa 22 različita postupka odlučivanja kod donošenja odluka i propisa. Međutim, u literaturi se najčešće ističu četiri glavna postupka donošenja pravnih akata:

- postupak saodlučivanja;
- postupak savjetovanja;
- postupak za saglasno mišljenje;
- postupak za saradnju (Majić 2010: 176).

Postupak saodlučivanja (*co-decision procedure*) je najznačajniji postupak donošenja pravnih akata u Evropskoj uniji. Uveden je Ugovorom iz Maastrichta, zatim donekle promijenjen Ugovorom iz Amsterdama, razvijajući se i čineći proceduru jednostavnijom uz demokratski legitimitet odluka. Savjet EU i Evropski parlament ravnopravni su u zakonodavnom procesu, čime je unaprijeđen položaj i uloga Parlamenta u procesu donošenja pravnih akata. Lisabonskim ugovorom, postupak saodlučivanja Savjeta i Parlamenta postao je redovni zakonodavni postupak za donošenje svih pravnih akata za koje osnivačkim ugovorima nije predviđen neki od ostalih postupaka (Majić 2010: 176).

Postupak savjetovanja (*advising procedure*) zahtijeva mišljenje Parlamenta prije nego što Savjet EU donose odluku koja se tiče pravnog akta koji predlaže komisija. Tada Evropski parlament vrši savjetodavnu funkciju. Ukoliko se u proceduri ne poštuje pravo Evropskog parlamenta da da svoje mišljenje, Sud pravde će poništiti akt koji je usvojen bez traženja mišljenja Parlamenta. Sa druge strane, ni Komisija ni Savjet nijesu obavezni da uvažavaju izmjene koje predlaže Parlament (Gasmi 2010: 190).

Postupak za saradnju (*cooperation procedure*) uveden je Jedinstvenim Evropskim aktom 1987. godine i proširen na više oblasti Ugovorom iz Maastrichta. Ovim postupkom se Evropski parlament ovlašćuje da donese amandmane na nacrt propisa. Međutim, nakon što je Ugovorom iz Amsterdama promovisan postupak saodlučivanja, ovaj postupak se koristi samo u oblasti ekonomske i monetarne unije (Gasmi 2010: 190).

Postupak za saglasno mišljenje (*assent procedure*) odnosi se na važne odluke EU sa međunarodnim implikacijama, kao što su organizacija i ciljevi strukturnih i kohezionih fondova, neki poslovi Evropske centralne banke, zaključivanje važnih sporazuma sa trećim državama i postupak pristupanja novih država članica (Gasmi 2010: 191).

Formalna struktura pravnih akata ista je u svim jezicima i svaki pravni akt se sastoji od tačno određenih djelova: naslova, preambule, odredbe, adresata, mjesta, datuma i potpisa. Prevodilac ne smije da mijenja izgled originala, raspored poglavlja, članova i slično, kako bi tekstovi na svim jezicima imali formalno ujednačenu strukturu.

3.6. Jezička politika Evropske unije

Prevođenje pravnih dokumenta nije samo prevođenje između dva jezika, već se može reći da je riječ o prevođenju između dva različita pravna (zakonodavna) sistema. Različit razvoj pravnih sistema i različita terminologija koja se koristi predstavljaju neke od problema koji se javljaju prilikom prevođenja pravnih dokumenata (Jopek Bosiacka 2013: 111). Stoga se može reći da prevođenje pravnih dokumenata Evropske unije pripada domenu tri različite oblasti: komparativnom pravu, pravu Evropske unije i studijama prevođenja.

Često se sugerije da je prevođenje u Evropskoj uniji administrativni zadatak, zbog ogromnog broja prevoda koji se završavaju na dnevnom nivou. Međutim, s obzirom na to da se u Evropskoj uniji svakodnevno prevodi na 24 različita jezika i da se za to izdvajaju značajna novčana sredstva, može se reći da je prevođenje veoma važno u procesu integracija.

Evropska unija je utemeljena na osnovama multijezičnosti. Jedan od najčešćih slogana u dokumentima Evropske unije je *Ujedinjeni u različitosti (United in diversity)*. Taj moto sugerije da je raznolikost jezika zajedničko bogatstvo Unije, što se ugleda i u tome što Evropska unija promovise jezičke razlike i multinacionalnost. Tome u prilog govori i činjenica da se posljednjim članom Ugovora o osnivanju Evropske zajednice¹³ sugerije da su sve jezičke verzije Ugovora jednako autentične u pravnom smislu, što znači da svi jezici u Evropskoj uniji imaju jednak status, svi su službeni, pa se i svi prevodi pravnih tekovina Evropske unije smatraju autentičnim i jednako vrijednim. Na taj način želi se izbjeći dominacija bilo koje članice Evropske unije ili bilo kog jezika, čime se garantuje ravnopravnost svih građana pred zakonom (Ratković, 2015: 79). Svaki građanin, prema Ugovoru iz Amsterdama iz 1997, ima pravo da se na službenom jeziku svoje države pismeno obrati svakom tijelu Unije i da dobije odgovor na istom jeziku. Svaki član Evropskog parlamenta može da koristi svoj maternji jezik na sjednicama Parlamenta. Institutije

¹³ EEC Council: Regulation No 1 determining the languages to be used by the European Economic Community, <http://eurlex.europa.eu/Result.do?code=31958R0001&Submit=Search&RechType=RE CH c elex& submit=Search>.

Evropske unije donose zakone koji se direktno odnose na sve građane, koji se potom objavljuju u *Službenom listu Evropske unije*, na svim službenim jezicima Unije.

U Evropskoj uniji se trenutno koriste 24 službena jezika, pa hronološki pregled službenih jezika Evropske unije izgleda ovako:

1958: holandski, francuski, njemački, italijanski

1973: danski, engleski

1981: grčki

1986: portugalski, španski

1995: finski, švedski

2004: češki, estonski, mađarski, letonski, litvanski, malteški, poljski, slovački, slovenački

2007: bugarski, irski, rumunski

2013: hrvatski

Broj službenih jezika manji je od broja država članica, zbog toga što se neki jezici koriste u više zemalja:

-njemački je službeni jezik u Njemačkoj, Austriji i Luksemburgu;

-engleski u Ujedinjenom Kraljevstvu, Republici Irskoj i na Malti;

-grčki u Grčkoj i na Kirpu;

-holandski u Holandiji i Belgiji (flamanski);

-švedski u Švedskoj i Finskoj (Ratković, 2015: 80).

„U Evropi se takođe govore velški i bretonski (srodni keltski jezici) koji se govore u Velsu i Bretanji, katalonski (Andora, Španija, Sardinija, Francuska), baskijski (Španija i Francuska), flamanski koji je u Belgiji službeni jezik, ali zbog svoje sličnosti s holandskim jezikom (koji je od početka službeni jezik EU) nije delegiran kao posebni jezik“ (Ratković 2015: 80).

Takođe je interesantno to da je irski jezik tek 2007. godine dobio status zvaničnog jezika, iako je još od 1973. smatran kao autentičan jezik Ugovora, dok se na baskijski, katalonski i galicijski jezik ne prevode dokumenta, bez obzira na to što se oni od 2005. zvanično koriste u

institucijama Evropske unije. Da bi jezik države kandidata za članstvo postao službeni, država treba da podnese zahtjev Evropskom savjetu, koji o tome odlučuje.

Formalno-pravna multijezičnost ne odgovara stvarnoj jezičkoj situaciji u Evropskoj uniji. U mnogim primjerima prednost se daje engleskom i francuskom. „Iako je multijezičnost službena politika Evropske unije ipak je engleski postao jezik opšte komunikacije, evropska *lingua franca*“ (Ratković 2015: 80). Engleski *lingua franca* (ELF) je jezik kontakta među govornicima koji ne pripadaju istoj jezičkoj kulturi, a koji biraju engleski kao strani jezik komunikacije (Seidlhofer 2005: 339).

Iako se Evropska unija zalaže za jezičku raznolikost, nema sumnje da je engleski postao radni jezik institucija Evropske unije u međusobnoj komunikaciji. Veliki broj nacrti je upravo na engleskom što znači „da tri petine nacrti dokumenata Evropske unije koji se upućuju na prevođenje je, zapravo, napisan na engleskom“ (Ratković 2015: 81). Tome su doprinijele zemlje članice, poput Švedske, Finske i Austrije, koje biraju engleski, a ne francuski, pa tako čak 90% dokumenata koje ove zemlje šalju u institucije Evropske unije je na engleskom jeziku.

U situacijama kada nema prevodioca za određene jezičke parove, na primjer između nekog od baltičkih jezika i grčkog, takođe se koristi engleski (McCluskey, 2002: 42). Tada se pristupa tzv. relejnom sistemu. Ako nije dostupan prevod sa finskog na grčki, koristi se koristi se engleski kao posredni jezik, ili *interlingua*, kako ga ponekad nazivaju (Crystal, 2013: 98). Ukupni troškovi pismenog i usmenog prevođenja u svim institucijama Evropske unije iznose oko 1 milijardu evra godišnje. To je manje od 1% proračuna EU ili nešto preko 2 EUR po građaninu. U Evropskoj komisiji radi oko 5000 prevodilaca (Košutić, 2014: 55).

3.7. Prevođenje pravnih propisa EU

Sastavni dio predpristupne strategije svake države kandidata za članstvo je prevođenje cjelokupne pravne tekovine Evropske unije na svoj jezik, i to je jedan od ključnih elemenata uspješne integracije. Kao što je već pomenuto, sve jezičke verzije pravnih akata objavljene u *Službenom listu Evropske unije* imaju istu pravnu snagu i jednako su vrijedne, zbog čega se tretiraju kao izvorni pravni tekstovi, a ne prevodi.

Prema nekim statistikama, državama je u prosjeku potrebno oko 7 godina da prevedu oko 160.000 stranica *Službenog lista*, odnosno oko 300.000 stranica prosječnog formata, uz činjenicu da na godišnjem nivou taj broj poraste za 3.000 do 5.000 stranica. Svi tekstovi prevedeni na jezik zemlje kandidata moraju proći stručnu, pravnu i jezičku redakтуру. Dakle, riječ je o veoma složenom procesu, koji pored prevodilaca, koji se bave prevođenjem i utvrđivanjem terminologije, uključuje i druge stručnjake (terminologe, pravnike, lektore, informatičare i sl.).

Prevođenje pravne tekovine Evropske unije je veoma složen posao, budući da se na jezik zemlje kandidata prevodi ogroman broj dokumenata, koji prolaze nekoliko procesa provjere, što podrazumijeva istraživanja na polju terminologije i sve pomenute vrste redakture.

U pripreмноj fazi, neophodno je kompletirati tekst za prevođenje, što podrazumijeva njegovo pronalaženje na veb stranici baze zakonodavstva Evropske unije – EUR-Lex¹⁴. Stranica je dostupna na 24 službena jezika Unije i sadržaj se ažurira na dnevnoj osnovi. Portal se pretražuje na osnovu brzog pretraživačkog alata (*quick search*), pretrage prema broju dokumenta i CELEX broju ("*Find results by*" *search box on homepage*) napredne pretrage (*advanced search*) ili složene pretrage koja koristi sve dostupne podatke (*expert search*).

Pretraživanje dokumenata na EUR-Lexu se vrši putem CELEX broja, koji je jedinstven za svaki pravni akt EU. Tako, svaki CELEX broj sadrži dokumentacijski sektor u sistemu, godinu objavljivanja akta, pravnu formu i serijski broj.

Na primjer: 32000L0060

3 – dokumentacijski sektor u sistemu (sektor 3 – sekundarno zakonodavstvo)

2000 – godina obavljanja akta (2000)

L pravna forma (L se koristi za direktive, R za regulative i D za odluke)

0060 je serijski ili drugi identifikacioni broj pravnog akta.

Takođe, dokumenti se mogu pretraživati putem ključnih riječi, naslova ili prirodnog broja dokumenta (godina izdavanja i broj *Službenog lista Evropske unije*). Svaki dokument se objavljuje na svim službenim jezicima radi lakšeg pronalaženja i upoređivanja.

¹⁴ <http://europa.eu.int/eur-lex/lex/en/index.htm>

3.7.1. Osnovna pravila za osiguranje kvaliteta prevoda

Prevođenje pravne tekovine Evropske unije pripada pravnom diskursu, što znači da postoje određena pravila i tekstualna ograničenja, zbog čega je EU normirala pisanje i prevođenje pravnih akata. Propisana je struktura akata Zajednice, koja mora biti ista u svakom jeziku, a normirane su i sintagme i rečenice koje izražavaju određene pravne radnje. Propisan je i način pisanja mjernih i novčanih jedinica, datuma, vremena, brojeva i slova u nabrajanju odredbi, način navođenja akata i slično.

Kako bi se osigurala ujednačenost u stvaranju i prevođenju pravnih akata, Evropska unija je propisala više vodiča koji se time bave: *Manual of Precedents for Acts Established within the Council of the European Union*, *English Style Guide*, *Clear English – Tips for Translators* i *Joint practical guide of the European Parliament, the Council and the Commission for persons involved in the drafting of legislation within the Community institutions* (u daljem tekstu: *Zajednički praktični vodič*) na osnovu kojih ćemo navesti kriterijume i pravila za kvalitetne prevode.¹⁵

Ovakva vrsta normiranja u mnogome olakšava prevodiocima posao, zbog toga što se veliki broj eventualnih dilema već na početku razrješava na ovaj način. Osnovna pravila kvaliteta prevoda su: pravna pouzdanost, dosljedna upotreba terminologije i razumljiv i jasan jezik.

3.7.1.1. Pravna pouzdanost

Evropska unija propisuje da pravni akti moraju biti:

- **jasni**, razumljivi i nedvosmisleni
- **jednostavni**, sažeti i bez suvišnih elemenata
- **precizni**, bez nejasnoća za čitaoca (Odredba 1.1. *Zajednički praktični vodič*).

Prevodioci moraju da razumiju tekst koji prevode, ali nije dozvoljeno da ga tumače u pravnom smislu. Ukoliko u izvornom tekstu postoje određene nejasnoće, prevodilac je dužan

¹⁵ Hrvatski prevod ovog dokumenta, pod nazivom - *Zajednički praktični vodič Evropskog Parlamenta, Vijeća i Komisije namijenjen osobama koje sudjeluju u izradi zakonodavstva Europske unije* može se naći na sajtu: <http://eur-lex.europa.eu/content/techleg/HR-Vodic-za-izradu-zakonodavnih-akata.pdf>

da konsultuje tekst na nekom drugom jeziku Evropske unije, poželjno je da to bude francuski, jer je veliki dio pravne tekovine Evropske unije nastao na francuskom jeziku.

Prevodilac, u pogledu forme teksta, ne smije da mijenja osnovnu strukturu originala: raspored poglavlja, članova, stavova. S obzirom na svojstvo pravnog diskursa o postojanju veoma dugih rečenica, prevodiocu nije dozvoljeno da ih dijeli na više cjelina, niti da spaja manje rečenice u jednu, jer bi se time poremetio broj rečenica i svako dalje pozivanje na neku od njih bi bilo pogrešno. Ako je zaista neophodno, prevodilac može prekinuti dužu rečenicu i sljedeću smislenu cjelinu nastaviti iza tačke i zareza.

Nedopustivo je bilo kakvo tumačenje teksta, interpretiranje ili stavljanje dodatnih komentara u zagradu. Prevodilac je dužan da prati propisanu strukturu pravnog akta, i ne smije da mijenja ništa, čak ni greške iz izvornih tekstova, zbog toga što će svaki prevod proći stručnu redakтуру.

3.7.1.2. Terminologija

Terminologija koja se koristi u određenom aktu mora biti dosljedna unutar samog akta, ali i usklađena sa aktima koji su već na snazi, naročito onima koji su iz istog područja. Moguće je razlikovati formalnu dosljednost, koja se tiče samo terminoloških pitanja i sadržajnu dosljednost u širem smislu, koja se odnosi na logiku akta u cjelini.

Terminološka dosljednost znači da za izražavanje istih koncepata treba upotrebljavati iste termine i da se identični termini ne smiju upotrebljavati za izražavanje različitih koncepata. Cilj je izbjeći sve dvosmislenosti, protivrječnosti ili sumnje u pogledu značenja termina. Stoga je određeni termin potrebno upotrebljavati ujednačeno za upućivanje na jednu te istu stvar, dok se za izražavanje drugačijeg koncepta mora odabrati drugi termin (Odredba 6.2. *Zajednički praktični vodič*).

Riječi se, prema *Zajedničkom praktičnom vodiču*, upotrebljavaju u svom osnovnom značenju, a ukoliko se neka riječ u pravnom jeziku upotrebljava u različitom značenju, neophodno je definisati je, a rečenicu preoblikovati tako da se izbjegne bilo kakva dvosmislenost.

3.7.1.3. Jezičke napomene

U skladu sa pravnim zahtjevima, prevedeni tekst mora biti jasan i precizan, a poruka koja se prenosi vjerodostojna. Bez obzira na sve propise koje Evropska unija navodi u svojim vodičima, prilikom prevođenja težište je ipak na ciljnom tekstu, a ne izvornom. Zbog toga je neophodno prevoditi tako da tekst djeluje kao da je napisan na ciljnom jeziku, a da se poruka što vjerodostojnije prenese.

Zajednički praktični vodič (smjernica 5) propisuje da autor akta opšte primjene uvijek mora biti svjestan činjenice da tekst mora ispunjavati zahtjeve Regulative Savjeta br. 1 kojom se zahtijeva upotreba svih službenih jezika u pravnim aktima. To podrazumijeva dodatne zahtjeve uz one koji se primjenjuju na izradu nacionalnih zakonodavnih tekstova i to su:

1. Izvorni tekst mora biti jednostavan, jasan i precizan, jer bi svaka pretjerana složenost ili dvosmislenost mogla dovesti do nepreciznosti, približnih značenja ili grešaka u prevodu na jedan ili više jezika Unije.

Primjer nepožljenog načina izrade teksta:

(1) 'The market prices of [product X] shall be the prices ex-factory, exclusive of national taxes and charges:

(a) of the fresh product packaged in blocks;

(b) raised by an amount of [EUR X] to take account of the transport costs necessary.'

„Tržišne cijene proizvoda X su fabričke cijene, bez nacionalnih poreza i naknada:

(a) svježeg proizvoda pakovanog u blokovima;

(b) uvećane za iznos od X EUR kako bi se uzeli u obzir neophodni troškovi prevoza.”¹⁶

Poželjni način izrade teksta:

(2) 'The market prices of [product X] shall be the prices ex-factory of the fresh product packaged in blocks, exclusive of national taxes and charges.

Those prices shall be raised by an amount of [EUR X] to take account of the transport costs necessary.'

¹⁶ Prevodi svih primjera u ovom odjeljku preuzeti su iz *Zajedničkog praktičnog vodiča*.

„Tržišne cijene proizvoda X su fabričke cijene svježeg proizvoda pakovanog u blokovima, bez nacionalnih poreza i naknada.

Te se cijene uvećavaju za iznos od X EUR kako bi se uzeli u obzir potrebni troškovi prevoza.“

2. Treba izbjegavati skraćeno i eliptično pisanje.

Primjer nepoželjenog načina izrade teksta:

(3) If products do not satisfy the requirements laid down in Article 5, the Member States shall take all necessary measures to restrict or prohibit the marketing of those products or to ensure they are withdrawn from the market, subject to penalties for the other eventuality decided on by the Member States.'

„Ako proizvodi ne ispunjavaju zahtjeve utvrđene u članu 5, države članice preduzimaju sve potrebne mjere kako bi ograničile ili zabranile stavljanje tih proizvoda na tržište ili osigurale njihovo povlačenje s tržišta, podložno sankcijama za suprotni slučaj o kojima odlučuju države članice.“

Poželjni način izrade teksta:

(4) 'If products do not satisfy the requirements laid down in Article 5, the Member States shall take all necessary measures to restrict or prohibit the marketing of those products or to ensure they are withdrawn from the market.

Member States shall determine the penalties to be applied in the event of failure to comply with those restrictions, prohibitions or withdrawal from the market.'

„Ako proizvodi ne ispunjavaju zahtjeve utvrđene u članu 5., države članice preduzimaju sve potrebne mjere kako bi ograničile ili zabranile stavljanje tih proizvoda na tržište ili osigurale njihovo povlačenje s tržišta.

Države članice određuju sankcije koje se primjenjuju u slučaju nepoštovanja tih ograničenja, zabrana ili povlačenja s tržišta.“

3. Treba izbjegavati i pretjerano složene rečenice koje se sastoje od nekoliko rečeničnih dijelova, zavisnih ili umetnutih rečenica.

Primjer nepoželjnog načina izrade teksta:

(5) *'All parties to the agreement must have access to the results of the work, subject to the understanding that research institutes have the possibility to reserve use of the results for subsequent research projects.'*

„Sve strane sporazuma moraju imati pristup rezultatima rada, pri čemu istraživački instituti imaju mogućnost zadržati upotrebu tih rezultata za buduće istraživačke projekte.”

Poželjni način izrade teksta

(6) *'All parties to the agreement must have access to the results of the work. However, research institutes may reserve use of the results for subsequent research projects.'*

„Sve strane sporazuma imaju pristup rezultatima rada. Međutim, istraživački instituti mogu zadržati upotrebu rezultata za buduće istraživačke projekte.“

4. Gramatička povezanost između različitih djelova rečenice mora biti jasna. Na primjer, ne smije da postoji sumnja da li se pridjev odnosi na jednu imenicu ili više njih.
5. Treba izbjegavati i upotrebu žargona i latinskih izraza koji se upotrebljavaju u značenju drugačijem od pravnog značenja.

Takođe, preporučuje se izbjegavanje fraza i izraza, i naročito pravnih termina koji su preusko vezani za određeni jezik ili nacionalni pravni sistem. U određenim jezicima na kojima se izrađuje pravni akt neki izrazi mogu biti veoma frekventni, ali to ne znači da i u drugim jezicima postoje ekvivalenti. Zbog toga se dolazi u opasnost prevođenja parafraziranjem ili upotrebom izraza sa približnim značenjem, što dovodi do semantičkih razlika između različitih jezičkih verzija. Stoga je preporuka da se što više izbjegavaju izrazi koji su previše specifični za određeni jezik, kao i izrazi koji su preusko vezani za određeni nacionalni sistem.

(7) *„The aim is that, as far as possible, and taking account of the specific nature of Community law and its terminology, those called on to apply or interpret the act in each Member State (officials, judges, lawyers, etc.) must perceive it not as a 'translation' in a negative sense — but as a text which corresponds to a certain legislative style. Texts*

peppered with loan words, literal translations or jargon which are hard to understand are the source of much of the criticism of Community legislation which is, as a result, regarded as alien “(odredba 5.4. *Zajednički praktični vodič*).

„Cilj je osigurati, u mjeri u kojoj je to moguće i uzimajući u obzir posebnu prirodu prava Unije i njegove terminologije, da osobe koje su dužne da u državama članicama akte primjenjuju ili tumače (službenici, sudije, pravnici itd.) steknu utisak da je tekst usklađen s određenim normativnim stilom, a ne da je „prevod” u negativnom smislu. Tekstovi prepuni pozajmljenica, doslovnih prevoda ili žargona koji nijesu lako razumljivi razlog su brojnih kritika na račun prava Unije koje se u tim slučajevima doživljava kao nešto strano.“

U *Zajedničkom praktičnom vodiču* se navode još dvije praktične napomene koje se tiču izvornog teksta i prevoda. Autor pravnog akta mora osigurati da prevodioci veoma lako mogu utvrditi izvore upotrijebljene u izvornom tekstu. „Ako je dio izvornog teksta preuzet iz postojećeg teksta (na primjer ugovora, direktive, regulative i sl.) to mora biti jasno iz samog teksta ili posebno navedeno“ (odredba 5.5.1 *Zajednički praktični vodič*). Ukoliko su citati skrivenog karaktera, postoji opasnost da se odredba slobodno prevede na jedan ili više jezika, iako je namjera autora bila da upotrijebi formulaciju postojeće odredbe.

Drugo, autor treba da bude svjestan da napomene prevodioca i svih službi koje rade na jezičkoj provjeri mogu biti veoma korisne. Tako se u izvornom tekstu mogu utvrditi eventualne pogreške i dvosmislenosti, pru čemu je najbolje rješenje izmjena izvornog teksta, a ne prevoda.

Dodatno, u *Zajedničkom praktičnom vodiču* (odredba 2.3) se daju direktne smjernice koje se tiču upotrebe glagolskih vremena, gdje se sugerije da izbor glagola i glagolskih vremena zavisi od vrste akta i jezika, i od toga da li je riječ o uvodnim izjavama ili normativnom dijelu.

U normativnom dijelu obavezujućih akata u francuskom jeziku se upotrebljava prezent, dok se u engleskom upotrebljava *shall*. U oba jezika treba izbjegavati upotrebu futura kad god je to moguće. Sa druge strane, u neobavezujućim aktima, ne smiju se upotrebljavati imperativni oblici ili konstrukcije, odnosno oblici koji su previše slični onim u obavezujućim aktima.

Rečenice treba da izražavaju samo jednu ideju, a članovi koji se sastoje od više rečenica treba da obuhvataju skup logički povezanih ideja. „Ponekad je jednostavnije sastaviti složene rečenice, nego se potruditi sažeti sadržaj, što bi uticalo na jasnoću formulacija. Međutim, nužno je uložiti taj napor kako bi tekst bio razumljiviji i jednostavniji za prevođenje“ (Odredba 4.6 *Zajednički praktični vodič*).

Kada su u pitanju skraćenice, sugerise se da bi opseg upotrebe trebalo da zavisi od adresanta. Njima bi skraćenice trebalo da budu poznate ili bi njihovo značenje trebalo biti jasno objašnjeno pri prvom navođenju. Sa druge strane, u dokumentu *Manual of Precedents for Acts Established within the Council of the European Union* navodi se da upotrebu skraćenica treba izbjegavati kad god je moguće, osim kada su u pitanju nabranje, tabele i grafikoni (2015: 114).

Međutim, u praksi se dešava da se koriste akronimi koji nijesu nastali iz punog naziva na engleskom jeziku. Takođe, u srpskom jeziku se pojavljuju verzalne skraćenice koje su nastale od prevodnog ekvivalenta naziva neke institucije, na primjer STO – Svjetska trgovinska organizacija. Dakle, nedostatak pravila koja bi sugerisala kako se ophoditi prema skraćenicama prilikom prevođenja jedan je od većih prevodilačkih izazova, kada je u pitanju smjer prevoda engleski - srpski jezik.

3.7.2. Uputstva za prevođenje pravnih akata EU na srpski jezik

Kada su u pitanju jezičke napomene koje se tiču srpskog jezika, u *Priručniku za prevođenje pravnih akata Evropske unije*¹⁷ (2012: 47), date su jasne smjernice kojih prevodioci treba da se pridržavaju. Tako, prevod na srpski jezik treba u najvećoj mjeri da se koristi uobičajenom domaćom i stručnom terminologijom. Pored pojmova koji su opštepoznati, u tekstovima Evropske unije javlja se niz novih pojmova, za koje treba naći adekvatna prevodna rješenja. „Najčešće se upotrebljavaju sljedeći prevodni ekvivalenti: 1. doslovni prevodi (*common market* = zajedničko tržište; *codecision procedure* = postupak saodlučivanja); 2. preoblikovani internacionalizmi (*comitology* = komitologija); 3. izvorni oblici (*ombudsman* = ombudsman; euro = evro); 4. opisni prevodi (*acquis communautaire* = pravne tekovine EU)“ (*Priručnik*, 2012: 47).

¹⁷ U daljem tekstu *Priručnik*.

Veoma je važna dosljedna upotreba termina i ne treba izbjegavati ponavljanje. To znači da odabrani termin ne treba zamjenjivati sinonimom čak i kada se pojavljuje više puta u neposrednoj blizini.

U *Priručniku* se (47-49) navode neki tipični problemi prilikom prevođenja pravnih dokumenata Evropske unije na sprski jezik na koje treba obratiti pažnju:

- **Pasiv.** Iako su pasivne rečenice u engleskom jeziku veoma česte, u sprskom jeziku je uobičajena rečenica u aktivu (subjekat u nominativu i objekat u akuzativu). Stoga, prilikom prevođenja treba obratiti pažnju da je u duhu sprskog jezika da konstrukcije budu u aktivu i izbjegavati pasiv kad god je to moguće.
- **Prezent u pravnom tekstu (modalni glagol *SHALL*).** U načelu, modalni glagol *shall* u pravnim (pravno obavezujućim) tekstovima ima zapovjedno (imperativno) značenje, ukazujući na obaveznost pravne norme, a ne na budućnost, pa se na sprski jezik prevodi prezentom:

8. a) *The provisions of Article 3(3) shall be applicable to such decision of the Commission.*
b) *Odredbe člana 3, stav 3, primjenjuju se na takvu odluku Komisije.*

Obični futur u pravnom tekstu se veoma rijetko koristi, a kada se koristi onda se upotrebljava modal *will*, ali se ponekad, u rijetkim slučajevima, dešava da se u tom kontestu upotrebljava *shall*:

9. a) *When Member States adopt these provisions, they shall contain a reference to this Directive or be accompanied by such reference on the occasion of their official publication.*
b) *Kada države članice donesu ove propise, oni će sadržati upućivanje na ovu direktivu ili će se to upućivanje izvršiti prilikom njihovog zvaničnog objavljivanja.*

U slučaju kada konstrukcija sa modalnim glagolom *shall* ima značenje *is required to*, u prevodu se koristi glagol *trebati*:

10. a) *The applicant shall meet the criteria given in paragraph 1, concerning independence, objectivity and procedures.*

b) *Podnosilac zahtjeva treba da ispuni kriterijume iz stava 1, koji se odnose na nezavisnost, objektivnost i postupke.*

- **Kongruencija.** Kongruencija je slaganje rečeničnih djelova, formalni odnos između djelova rečenice u kome jedan oblik zahtijeva odgovarajući oblik druge riječi. Prilikom prevođenja treba se držati pravila kongruencije u srpskom jeziku i truditi se da se doslovnim prevodom sa engleskog jezika ona ne naruši.

U *Priručniku* (2012: 48) se navodi sljedeći primjer:

11. *report with or without further changes*

ne treba prevesti doslovno

izvještaj sa ili bez daljih izmjena

nego u skladu sa pravilima kongruencije u srpskom jeziku:

izvještaj sa daljim izmjenama ili bez njih;

ili:

12. *it may, in particular, acquire or dispose of movable or immovable property*

ne treba prevesti:

ona naročito može sticati ili raspolagati pokretnom ili nepokretnom imovinom

nego:

ona naročito može sticati pokretnu ili nepokretnu imovinu ili raspolagati njome.

- **Veliko i malo slovo u nazivima.** Dok se u engleskom jeziku svaka riječ (sa izuzetkom članova i predloga) u nazivima organizacija, organa, ustanova, pravnih akata i sl. piše velikim početnim slovom, u srpskom jeziku se samo prvo slovo naziva piše velikim slovom:

European Union → Evropska unija (ne Evropska Unija)

European Commission → Evropska komisija (ne Evropska Komisija)

Court of Justice → Sud pravde (ne Sud Pravde)

Treaty on the Functioning of the European Union → Ugovor o funkcionisanju Evropske unije (ne Ugovor o Funkcionisanju Evropske Unije).

- **Negacija.** U engleskom jeziku se imenice i pridjevi izvedeni prefiksom *ne* (eng. *non*) pišu sa crticom: *non-resident, non-discriminatory, non-exemption, non-profit* itd. U srpskom jeziku negacija se piše spojeno sa imenskim riječima: *nerezident, nediskriminatorni, neizuzeće, neprofitni*.
- **Brojevi.** Razlika u engleskom i srpskom jeziku postoji i kod pisanja brojeva:
 - a) u srpskom jeziku se za razdvajanje hiljada koristi tačka (14.400), a u engleskom zarez (14,400);
 - b) decimalni brojevi se u srpskom jeziku pišu sa zarezom (14,6), dok je u engleskom obrnuta situacija – pišu se sa tačkom (14.6)Takođe, javlja se još jedna razlika, u našem nomotehničkom pravilu se brojevi u propisima pišu do deset brojevima, a preko deset u ciframa, što u engleskom jeziku nije slučaj.
- **Internacionalizmi.** Prilikom prevođenja domaća riječ ima prednost u odnosu na nacionalizme. (npr. direktno – neposredno; implementacija – sprovođenje). Značenje je često određeno kontekstom, pa je neophodno obratiti pažnju na tzv. lažne prijatelje (*false friends*), koji mogu da izazovu velike greške prilikom prevođenja.

Učestali lažni prijatelji EN	Pogrešan prevod	Ispravan prevod
actual	aktuelan	stvaran
billion	bilion	milijarda
eventually	eventualno	na kraju
procedure	procedura	postupak
..have the <i>mandate</i> to form such commission	...imaju <i>mandat</i> da formiraju takve komisije	imaju <i>ovlašćenja</i> da formiraju takve komisije
<i>regular</i> reporting	<i>regularno</i> izvještavanje	<i>redovno</i> izvještavanje
the two amounts <i>combined</i>	dva <i>kombinovana</i> iznosa	dva iznosa <i>zajedno/ukupno</i>
perspective	perspektiva (u smislu budućnosti)	tačka gledišta

Tabela 8. Lažni prijatelji¹⁸

- **Nizanje imenica.** U engleskom jeziku često se niže i po nekoliko imenica zaredom. Ovakve nizove prilikom prevođenja treba izbjeći odnosnom rečenicom, genitivom, pridjevom ili na neki drugi način u skladu sa gramatikom srpskog jezika.

The Indirect Taxation Office business practices remained the same.	Poslovna praksa Uprave za indirektno oporezivanje je ostala ista. ¹⁹
--	---

- **Nominalizacija.** Nominalizacija, odnosno poimeničavanje je sve češća u savremenom srpskom jeziku, vjerovatno zbog uticaja engleskog jezika. Međutim, preporuka je da se prilikom prevoda da prednost glagolskim oblicima. Na primjer:

U nedostatku takvog podatka, u obzir se uzima uobičajeno trajanje ili priroda predmetne djelatnosti.	Ako takav podatak ne postoji, u obzir se uzima uobičajeno trajanje ili priroda predmetne djelatnosti.
U cilju ostvarivanja prava na naknadu, lice podnosi...	Da bi ostvarilo pravo na naknadu, lice podnosi...
Određivanje institucije za vršenje ispitivanja...	Određivanje institucije koja će obaviti ispitivanja... ²⁰

3.7.2.1. Značaj terminologije u prevođenju pravnih akata Evropske unije na srpski jezik

U *Priručniku za prevođenje pravnih akata Evropske unije* (2012: 102) navode se tri važna cilja u procesu pripreme pravnih tekovina EU na srpskom jeziku:

- a) prevedeni pravni akti (što je neophodan uslov za članstvo u EU);
- b) visok kvalitet prevoda;
- c) ujednačena i standardizovana terminologija.

¹⁸ Prema: Priručnik za prevođenje pravnih akata EU – radna verzija, <http://www.dei.gov.ba/dei/dokumenti/uskladjivanje/default.aspx?id=9675&langTag=bs-BA>

¹⁹ Isto

²⁰ Isto, str. 57.

„Terminologija je dio leksike koji obuhvata skup specijalnih reči i izraza (=termina) iz određene naučne, stručne, profesionalne oblasti“ (*Priručnik* 2012: 102). Ujednačena i precizna terminologija je od presudnog značaja za dobar prevod stručnih tekstova. Prilikom odabira termina, prevodilac se sureće sa brojnim izazovima. Ponekad se jedan isti pojam prevodi na više načina, neki koncepti ne postoje u srpskom jeziku, pa je neophodno pronaći odgovarajuće rješenje, a nekad se istom riječju označavaju različiti koncepti.

Kako pravni akti EU obuhvataju širok spektar oblasti, neophodno je posvetiti veliku pažnju terminologiji i njenom prevođenju. Preporuka je da se tekst najprije pročita, potom se identifikuju odgovarajući pojmovi specifični za tematiku teksta, a potom i pronalaženje odgovarajućih termina za njih.

3.8.2.2. Terminološka tabela

U *Priručniku za prevođenje pravnih akata Evropske unije* (2012: 102-103) daju se uputstva kako se pravi terminološka tabela, koja prenosimo u cjelosti.

Terminološka tabela se prilaže uz svaki prevedeni akt. Prilikom prevođenja, u prvom redu tabele upisuje se CELEX broj konkretnog pravnog akta. Tabela ima devet kolona, pri čemu prve četiri popunjavaju isključivo prevodioci, ali se od redaktora očekuje da dodaju termine koje prevodioci nijesu izdvojili, a koji su relevantni za određenu oblast, zatim termine na kojima su intervenisali ili termine koji su po nečem drugom značajni. Obavezno je popuniti drugu kolonu (termin na izvornom jeziku) i treću kolonu (prevod termina). Poziciju termina u tekstu je preporučljivo, ali ne i obavezno upisati, kao i izvor termina (dokument, knjigu, rječnik i sl. iz koga je uzet odgovarajući prevod termina). Svakoj fazi redakture je namijenjena po jedna kolona u koju redaktor unosi izmijenjeni termin ukoliko je to neophodno. U kolonu koja se odnosi na verifikaciju, upisuje se konačna verzija termina, nakon verifikacije. U kolonu koja je namijenjena za komentare, svako od učesnika unosi svoje komentare i navodi svoje ime i prezime ili inicijale u zagradi, ispod komentara.

CELEX: XXX								
Pozicija termina	Termin u originalu	Prevod termina	Izvor termina	Stručna redkatura	Pravno tehnička redakatura	Jezička redakatura	Verifikacija	Komentar
Preambula	pollutant	zagađajuća materija	Zakon o zaštiti životne sredine				zagađajuća materija	
Član 6	legal personality	pravno lice		svojstvo pravnog lica			svojstvo pravnog lica	ili: pravni subjektivitet (S.R.)
Član 14	motherhood	majčinstvo			materinstvo		materinstvo	Termin "materinstvo" koristi se u Porodičnom zakonu (P.T.)
Anex	conjunctural policy	konjunktorna politika		konjunktorna politika		konjunktorna politika	konjunktorna politika	

Tabela 9. Primjer terminološke tabele

U terminološku tabelu se unose: prosti termini, složeni termini, hemijske i matematičke formule i simboli, latinski izrazi i naučni nazivi imena na latinskom i akronimi. Pored termina, u terminološku tabelu se unose i kolokacije, kao i uobičajene fraze i izraze u određenoj oblasti. Sa druge strane, u tabelu ne treba unositi opšte riječi, osim ako u određenom kontekstu nemaju neuobičajeno značenje, niti termine koji već postoje u Evronimu.

Terminološke tabele omogućavaju kontrolu kvaliteta i stručnu redakтуру, ali i služe kao osnova za unošenje termina u Evronim, terminološku bazu Sektora za koordinaciju prevođenja.

4. Osobnosti pravnog diskursa

Kompleksnost prava u pogledu mnogobrojnih područja kojima se ono bavi i raznih životnih situacija rezultirala je složenošću jezika prava, zbog čega se može reći da je karakteristika jezika prava apstraktnost pravnih tekstova.

Kompleksnost jezika prava predstavlja značajan lingvistički problem, jer je razumijevanje napisanog važan faktor za prevođenje, zbog čega se smatra da prevođenje pravnih tekstova spada u najkompleksnije vrste prevoda. Prevodilac, budući da nije pravni stručnjak, ne može raspolagati svim potrebnim znanjima za potpuno razumijevanje tekstova koje prevodi, ali je neophodno da posjeduje temeljna znanja o pravu i obilježja specifična za jezik prava, kao i o najčešćim problemima sa kojima se prevodioci pravnih tekstova susrijeću.

4.1. Specifičnosti jezika prava u engleskom i srpskom jeziku

Jezik prava karakteriše određena specifičnost koja se ogleda u predvidljivim procesima i obrascima, opštim mjestima, sintaksičkoj složenosti, kao i zahtjevima koji se tiču preciznosti, bezličnosti i jasnoće na leksičko-semantičkom planu. Međutim, u pravnom tekstu se često nailazi na izuzetnu terminološku preciznost, a istovremeno i na izvjesnu semantičku nepreciznost i dvosmislenost, što prevodiocima u velikoj mjeri otežava posao, jer je neophodno zadržati istovjetno značenje prilikom prevođenja.

Osnovna funkcija pravnog diskursa je propisivanje društvenog ponašanja, što neminovno dovodi do velike upotrebe glagolskih vremena i načina sa posebnim akcentom na performativnim i modalnim glagolima. Rečenice su veoma duge i višestruko složene, sa mnoštvom umetnutih rečenica, što se često objašnjava zahtjevom za preciznošću i izbjegavanjem dvosmislenosti. Takođe, opšte mjesto na sintaksičkom planu tiče se upotrebe adverbijalne rečenice na početku člana (Ako je...), pa se tako može reći da zakonske rečenice često imaju formu:

Ako je X, onda Y treba da bude Z,

Ako je X, onda Y treba da uradi Y, pri čemu je X opis pravnog predmeta na koji se zakon odnosi, Y – pravni i gramatički subjekt, a Z pravna radnja (Crystal 1995: 203).

Manojlović (2016: 341) ističe da pravni stil odlikuju: standardizacija i unifikacija, duže i komplikovanije rečenice, siromašna leksika, nepotrebno gomilanje riječi, dekomponovane konstrukcije, slabo prisustvo glagola, depersonalizovani oblici, zastupljenost sadašnjeg vremena, kondenzovane sintagme i sl. Tošović (2002: 370) posebno ukazuje na gomilanje oblika genitiva u okviru imeničkih sintagmi i predložko-padežnih konstrukcija, što doprinosi kompleksnosti pravnih akata.

Kada je u pitanju engleski jezik, često se primjećuje da je pravni vokabular usko povezan sa sintaskom generalizacije: pasivom, nominalizacijom i tematizacijom, čiji je cilj uspostavljanje distance, bezličnosti i mogućnost brzih generalizacija (Goodrich 1984: 78).

Jezik prava takođe karakteriše visok stepen formalnosti, koja proizilazi iz činjenice da se pravni dokumenti uvijek stvaraju u zvaničnim institucijama i da se pravni diskurs primjenjuje u veoma formalnim situacijama, sa strogim pravilima učešća. Smrtna presuda, na primjer, ne može se tumačiti kao takva ako nije donesena u sudu i ako njen autor nije sudija ili lice ovlašćeno da donese takav akt. Ovo je pokazatelj koliki je značaj teorije govornih činova u analizi i tumačenju pravnog diskursa.

Složenost osnovnih karakteristika pravnog engleskog jezika dovela je 1970ih godina do pokreta koji se zalaže za jednostavniji jezik prava, poznat pod nazivom *Plain English Movement* (Asprey 1996: 5). Autori koji su se zalagali za pojednostavljenje ovog jezika smatrali su da jezik prava treba da bude razumljiv ne samo pravnicima, već i ljudima koji nijesu iz te struke. Danas sintagma *Plain English* označava jednostavan pravni jezik, a osnovne karakteristike koje su autori navodili u prilog ovom pokretu navodimo u nastavku.

4.2. Leksičke karakteristike

Pravni engleski jezik obiluje arhaizmima, tehničkim terminima i frazama, kao i binominalnim izrazima. Naročito je primjetno da je svaki pasus pravnog engleskog jezika pun arhaičnih izraza i fraza, takvog tipa da ih ne može koristiti niko drugi osim pravnika (Crystal i Davy 1983: 207).

Arhaizmi koji se najčešće javljaju u pravnom diskursu su složenice koje su formirane od priloga *here, there, where* sa predlozima kao sufiksima:

hereto, hereon, hereunder, hereunto, herein, hereinbefore, thereof, whereof, whereas

Takođe, u pravnom jeziku su zadržane i određene arhaične morfološke forme, od kojih je najčešći glagol *witnesseth*, koji čuva sufiks *-eth* za treće lice jednine prezenta iz tradicionalnih razloga. Isti se može naći u sporazumima i ugovorima:

1. *Now this agreement witnesseth that in consideration of the...* (Crystal i Davy 1983: 207-208).

Izrazi koji počinju sa *here* i *there* su veoma rijetki u svakodnevnom govoru, zbog čega postoji mnoštvo predloga da se izbace iz upotrebe neke riječi (*hereby, hereunder*) ili da se zamijene nekom od učestalijih formi (*hereinafter/below, herein/ in this Agreement, hereinbefore/ above, hereto/ to this Agreement*) (Rylance 1994: 183). Slična je situacija i sa predlozima: *abutting/ next to, anterior to/ before, prior to/ before* (Garner 2002: 191-192).

Neophodno je obratiti pažnju na one riječi kod kojih se pravno značenje razlikuje od opštog (*consideration, construction, redemption, tender*) ili kada se svakodnevne riječi koriste u neuobičajenom kontekstu (*furnish, prefer, hold*) (Haigh 2004: xvii).

Posebnom dijelu pravnog diskursa pripada pravni žargon. On obiluje terminima koje su pravници uveli kako bi olakšali međusobnu svakodnevnu komunikaciju, koji variraju od slenga (*horse case*) do gotovo tehnički preciznih termina (*res ipsa loquitur*), ali i dalje je riječ o žargonu, a ne o profesionalnom diskursu (Garner 1986: 476). Pravnici takođe koriste skraćene riječi (*clipping*) u okviru svog slenga, koje uključuju: *depo (deposition)*, *hypo (hypothetical example)*, *punies (punitive damages)*, *in pro per (in propria persona)*, *rogs (interrogatories)*. Za razliku od navedenih termina koji su neformalni, drugi termini, kao što je *pro tem (pro tempore)*, mogu se naći u formalnom jeziku pravnika (Tiersma 2000: 137).

U pravnom diskursu se takođe javlja veliki broj stranih riječi i fraza, koje su uglavnom latinskog i francuskog porijekla. Crystal i Davy (1983: 123-215) navode spisak riječi preuzetih iz latinskog jezika: *versus, pro se, in propria persona, caveat, emptor, obiter dictum, Amicus Curiae*. Riječi latinskog porijekla su: *negligence, adjacent, frustrating, inferior, legal, quit, subscribe*. Sljedeće riječi su porijeklom iz francuskog jezika: *appeal, attorney, claim, complaint, counsel, court, damage, default, defendant, demurrer, evidence, indictment, judge, jury, justice, party, plaintiff, plea, sentence, sue, verdict*), kao i u ulozi pridjeva koji stoje uz imenicu koju određuju: *attorney general, court martial, fee simple absolute, letters testamentary, malice afterthought, solicitor general*. Tu su i izvedenice sa sufiksom *-ee*, koji označava osobu kao recipijenta radnje, koje su takođe francuskog porijekla (*lessee* (=the person leased to), *asylee, condemnee, detainee, expelle, tippee*).

Zbog latinskog i francuskog uticaja, u engleskom jeziku postoji mnoštvo sinonima. Haigh (2004: 40) navodi sljedeće sinonime u pravnom jeziku:

Assign – transfer

Breach – violation

Clause – provision – paragraph – article

Contrast – agreement

Default – failure

Lessee – tenant

Promise – assurance – undertaking

Void – invalid – ineffective

Zbog velikog broja sinonima došlo je do pojave idioma, kao što su:

Able and willing,

Dispute, controversy or claim.

Stanojević (2011: 71) ističe da je pisanje više sinonima u okviru idioma u slučajevima kada je i samo jedan bio dovoljan da se presene značenje, dovelo do stvaranja binominalnih izraza. Binominalni izrazi se sastoje od dvije leksičke jedinice (imenice, pridjevi, prilozi i predlozi), koje su obično povezane veznikom *and* (*act and deed, custom and usage, leave and license, legal and valid, object or purpose, over and above, pains and penalties*). Oni se u pravnom engleskom jeziku sastoje od dvije riječi istog konceptualnog značenja, pri čemu je jedan od njih višak i veoma malo doprinosi značenju.

Smatra se da je do stvaranja binominalnih izraza došlo zbog toga što oni koji su stvarali zakonodavne akte nijesu bili sigurni u to da li dva termina imaju isto konceptualno značenje, pa su zbog toga upotrebljavali engleski termin sa francuskim ili latinskim ekvivalentom. Takvi su: *breaking and entering, goods and chattels, made and signed, will and testament*. Postoje i primjeri gdje oba izraza dolaze od istog leksičkog izvora (*hold and keep, aid and comfort*), pa se smatra da je motiv za takvo nagomilavanje pretjerana retorika (Stanojević 2011: 72).

Mnogi autori koji su se bavili ovom tematikom (Garner, 1986, 2002; Rylance 1994; Haigh 2004) zalagali su se za ukidanje ovakve stilističke tradicije i odabir jednog termina umjesto binominalnog izraza. Funkcija binominalnih izraza, prema ovim autorima, bila je da se istakne rječitost odnosno prazna retorika, ali da se značenje može prenijeti i samo jednom riječju:

Able and willing (=able)

Agree and covenant (=agree)

All and sundry (=all)

Authorise and direct (=authorise)

Cancel, annual and set aside (=cancel) (Stanojević, 2011: 72).

Uz nagomilavanje sinonima, kao još jedno obilježje pravnog stila, navodi se upotreba aliteracije. Aliteracija je stilska figura ponavljanja, u kojoj dvije ili više riječi počinju istim glasom, ili se on ponavlja u prvim slogovima riječi. Primjeri aliteracije su: *rest, reside and remainder; any and all, each and every*. Danas se najviše upotrebljava izraz *to have and to hold*.

U pravnom diskursu veoma je važno da se u svakom segmentu jasno zna na koga ili na šta se nešto odnosi, naročito u ugovorima, gdje je uključeno dvije ili više ugovornih strana. Zbog toga se izbjegava upotreba ličnih zamjenica, koje mogu dovesti do zbunjivanja i nejasnoća, već dolazi do učestalog ponavljanja nekih riječi (Crystal i Davy 1983: 202).

Kao što je već napomenuto, najočiglednije specifično obilježje pravnog funkcionalnog stila je dužina i složenost rečenica. Danas je situacija unekoliko bolja, u odnosu na prošlost kada su rečenice sadržale znatnu količinu informacija, ponavljanja, neuobičajen red riječi i sl. Zbog toga je u okviru Pokreta za jednostavniji pravni jezik sugerisano pravnicima da mjere dužinu rečenice i da izbace sve riječi i rečenice koje su višak (Rylance 1994: 18).

Slična je situacija i sa nominalizacijom, koju treba izbjegavati jer čini tekst dugim i dinamičnim, ali i težim za razumijevanje (Haigh 2004: 44). Neki tipični primjeri

nominalizacije su: *to give consideration/ to consider, to be in opposition/ to oppose, to be in contravention/ to contravene, to be in agreement/ to agree.*

Izbjegavanje zamjenica i pretjerana upotreba pasiva doveli su do karakterisanja jezika prava kao bezličnog. Tome naročito doprinosi pretjerana upotreba pasiva koja se javlja u svim vrstama pravnih dokumenata. Na taj način se stvara utisak da su određena pravila, obaveze ili osude neizbježne, jer se dešavaju izvan ljudskog agensa. Međutim, upotreba pasiva je opravdana samo kada ne znamo ko je vršilac radnje, pa je jedna od sugestija *Plain English* pokreta bila da se upotrebljava aktiv, a ne pasiv.

Izostavljanje zamjenica, naročito prvog lica jednine, pripisuje se težnji da se ostvari maksimalna objektivnost. Takođe se veoma često izostavlja i drugo lice jednine, naročito u pisanju testamenata (upotrebljava se prvo lice jednine) i u slučajevima kada se izbjegavaju direktna naređenja ili se smatra da određena pravna pravila treba da budu bezlična. Sa druge strane, upotreba trećeg lica jednine i množine je veoma česta. Stoga se upotrebljavaju *everybody, everyone, every person* kada se odredbe odnose na sva lica, a *no one, nobody* se koriste u zabranama (Stanojević, 2011: 73).

Nakon svega navedenog može se reći da bez obzira na sve pokrete za pojednostavljivanje jezika prava, ovaj jezik je konzervativan i odupire se promjenama. Posljedično, diskusija između tradicionalista i predstavnika pokreta *Plain English* još uvijek traje u okvirima pravne zajednice.

4.3. Prevođenje pravnih tekstova

Prevođenje pravnih tekstova je podtip specijalizovanog prevođenja, koje treba da dovede do toga da dokumenti prevedeni na ciljni jezik imaju istu pravnu snagu i efekat kao dokumenti na izvornom jeziku. Zbog toga se polemisalo da li prevodioci zapravo treba da imaju formalno pravno obrazovanje, gdje se došlo do zaključka da ne treba, ali da moraju poznavati pravni sistem izvornog i ciljnog jezika.

Poteškoće koje se javljaju prilikom prevođenja pravnih tekstova Harvey (2002: 177) opisuje na sljedeći način: “the ultimate linguistic challenge combining the inventiveness of literary translation with the terminological precision of technical translation”²¹. Razlike proizilaze i zbog različitih pravnih sistema, kao i pravne terminologije koja pripada svakom od datih sistema.

²¹ „Krajnji jezički izazov koji kombinuju inventivnost književnog prevođenja s terminološkom preciznošću tehničkog prevođenja”. Prevela R.R

4.3.1. Funkcionalni ekvivalenti

Izazovi pravnog prevođenja ne tiču se samo stila, strukture i vokabulara. Prevodioci treba da prenesu značenje ne samo riječi, već i pravnog sistema koji diktira takav izbor riječi. Definicija dobrog prevoda je da je on takav da ostavlja isti utisak na čitaoce kao originalni tekst na svoje čitaoce, što bi Nida i Taber (1969: 23) nazvali „dynamic equivalence“ (dinamička ekvivalentnost). Zbog toga prevodioci moraju imati na umu svrhu teksta koji prevode i na koga se on odnosi. Da li je tekst informativnog karaktera ili je pravno obavezujući za recipijenta? Da li će služiti kao dokaz na sudu ili je samo formalnost kako bi se ispunili pravni zahtjevi?

Da bi se izbjegla situacija u kojoj loš prevod može imati katastrofalne posljedice, prevodilac bi trebalo da prati četiri principa dobrog prevoda (Nida 1964: 164) da prevod ima smisao, da prenosi duh i stil originala, da ima prirodni i lak vid izražavanja i da proizvodi istu vrstu odgovora. Ove zahtjeve nije uvijek lako ostvariti, zbog već pomenutih razlika u pravnim sistemima. Iz tog razloga studije prevođenja akcenat stavljaju na svijest o kulturološkim razlikama kao i na razlike u pravnim sistemima. Weston (1991: 207) ističe da osnovna poteškoća u prevođenju koja se tiče prevazilaženja konceptualnih razlika između jezika, postaje naročito velika zbog kulturoloških i institucionalnih razloga. Zbog percepcije o važnosti kulturološke osviještenosti prevodioca, kao i njegove sposobnosti da se nosi sa lingvističkim barijerama sa kojima se suočava, prevodilac postaje stvaralac teksta koji kreira novi tekst na osnovu komunikativnih faktora recepcije datog teksta.

Lingvističke strukture jednog jezika rijetko kada odgovaraju strukturama u drugom jeziku, pa se prevodilac suočava sa izazovom pronalaženja ekvivalentne strukture u ciljnom jeziku. Nida (1964: 173) smatra da prevodioci ne treba previše da brinu o stilu ciljnog teksta kada traže ekvivalent, zbog toga što bliskost u značenju mora imati prednost nad bliskoću u stilu. Terminološko (ne)slaganje može imati nekoliko formi koje idu od identičnih koncepata (veoma rijetko) ili nečeg što je slično ekvivalentnosti, do potpunih razlika bez ikakve ekvivalencije u ciljnom jeziku (Altay 2002: 5).

Postoje tri kriterijuma za utvrđivanje stepena ekvivalencije, odnosno istoznačnosti među pravnim nazivima različitih pravnih sistema, koji se mogu sažeti kao struktura/klasifikacija, polje primjene i pravni učinak (Šarčević, 1989: 284-287). Problem različitih klasifikacija i pravnih struktura nastaje zbog različitih istorijskih uticaja na razvoj pravnih sistema. Iako različiti pravni sistemi rješavaju iste ili slične probleme, oni primjenjuju

različite tehnike ili metode (Šarčević, 2000: 242). Česta je situacija da se isto pravno pitanje različito klasifikuje u dva različita pravna sistema. Bajčić (2014: 325) kao primjer navodi klevetu, koja se u hrvatskom pravu ubraja u kazneno pravo i sankcionira kaznenim zakonom. Sa druge strane, u *common law* sistemima uporedivi pojam za *defamation* je *tort*, u hrvatskom *građanski delikt* i kao takav dio građanskog vanugovornog prava i ne spada u kazneno pravo.

Dodatni problem koji se javlja u pogledu funkcionalne ekvivalencije, ogleda se u tome što određeni termini mogu označavati isti pojam kao neki termin u ciljnom jeziku, a pri tom imati različito polje primjene. Dok se francuski pojam *hypotèque* odnosi isključivo na nepokretnu imovinu, engleski *mortgage* kao njegov funkcionalni ekvivalent koji ispunjava uporedivu funkciju ima šire polje primjene i odnosi se i na pokretnu i na nepokretnu imovinu (Šarčević, 2000: 244–245). Prema Bajčić (2014: 325) ako odabrani funkcionalni ekvivalent ne ispunjava nijedan od navedenih kriterijuma (klasifikacija, polje primjene i pravni učinak), on može dovesti do različitih rezultata u praksi. Prevodioci, u takvim situacijama, nadomještaju razlike opisivanjem ili alternativnim metodama, upotrebom pozajmljenica, neologizama i sl.

Konačna odluka o prihvatljivosti određenog funkcionalnog ekvivalenta zavisi od konteksta, vrste teksta i skoposa²² kao komunikacijske svrhe nekog prevoda (Šarčević, 2012: 196).

4.3.2. Step en prevodne ekvivalencije

Step en prevodne ekvivalencije, odnosno podudarnosti između izvornog i ciljnog jezika mogu biti različiti. Najčešće se razlikuju tri vrste ekvivalencije:

- bliska ekvivalencija (*near equivalence*);
- djelimična ekvivalencija (*partial equivalence*);
- nepodudarnost ili nepostojanje ekvivalencije (*non-equivalence*) (Šarčević 2000: 238-239).

Kod bliske i djelimične ekvivalencije uočavaju se odnosi preklapanja i obuhvatanja. S druge strane, nepostojanje ekvivalencije znači da nema odnosa podudarnosti u jednom segmentu, kao kod podudaranja i obuhvatanja, u kojima je jedno od značenja sadržano u drugome (Bajčić 2014: 326). Problem nepostojanja ekvivalencije ponekad je moguće riješiti

²² Teoriju skoposa razvio je Vermeer, polazeći od pretpostavke da svaka akcija, pa tako i prevođenje mora imati neku svrhu. Pravilo skoposa Vermeer formuliše na sljedeći način: „prevoditi znači proizvesti tekst u ciljnom okruženju za ciljnu svrhu i ciljne korisnike u ciljnim okolnostima“. (Vermeer 1987. u Baker 2009: 117).

opisnom metodom ili parafrazom. Ipak, kod većine funkcionalnih elemenata riječ je o djelimičnoj ekvivalenciji.

Nekada naziv u ciljnom jeziku daje više informacija od naziva u izvornom jeziku, što znači da je ciljni ekvivalent specifičniji od naziva na izvornom jeziku (tzv. hiponimski prevodni ekvivalentni ili međujezička hiponimija) (Heid 1997: 193). U takvim situacijama uočava se pojmovna hijerarhija koja se odnosi na oba jezika i koja je organizovana kao hijerarhija čiji čvorovi predstavljaju pojmove, a pojmovi upućuju na nazive u određenom jeziku. Ako je gornji dio takve hijerarhijske strukture opštiji, a donji uži, prevod specifičnim terminom čini tzv. *korak prema dolje*. Kao primjer za takav hiponimski prevod navodi se prevod hrvatskog *kaznenog djela* užim engleskim nazivom *crime*. Kazneno djelo obuhvata i neke kategorije koje ne spadaju pod engleski *crime*, već pod *offence* i *misdemeanor* (Bajčić 2014: 327).

Kao suprotni slučaj, Bajčić (2014: 327) navodi gubitak informacija pri prevodu, odnosno *pomak prema gore* ili hiperonomski prevod. Takav gubitak informacija uočava se pri prevođenju užeg naziva *arbitral award*, širim nazivom *odluka*. Dok *arbitral award* označava samo zaključak arbitražnog suda u arbitražnom postupku koji je obavezujući za stranke u tom postupku, *odluka* označava širi pojam.

Uvid u problematiku nepodudarnosti i djelimične ekvivalencije pravnih termina u različitim jezicima ukazuje na to da su prevodioci često suočeni sa nedostatkom potpune ekvivalencije i moraju donositi odluke o izboru najboljeg ekvivalenta. U većini slučajeva moguće je utvrditi manje ili više prihvatljive funkcionalne ekvivalente vodeći računa o bitnim obilježjima pravnih pojmova (Bajčić 2014: 328).

Jedan od najpoznatijih naučnika iz oblasti nauke o prevođenju, Lawrence Venuti (1995) govori o dvijema tehnikama za pristup situacijama kada ne postoji ekvivalencija: domestikacija (*domestication*) i forinizacija (*foreignization*). Autor definiše forinizaciju kao „an ethnodeviant pressure on those values to register the linguistic and cultural difference of the foreign text, sending the reader abroad“²³ (Venuti, 1995: 20). Domestikaciju, sa druge strane, definiše kao suprotan pojam “an ethnocentric reduction of the foreign text to target-language culture values, bring the author back home“²⁴ (Venuti, 1995: 20). To znači da forinizacija namjerno promovise kulturni i lingvistički transfer ostavljajući prazninu između konvencija originala i ciljnog teksta. Domestikacija minimalizuje snagu ciljnog teksta.

²³ „Etno devijantni pritisak na te vrijednosti, da bi se registrovale jezičke i kulturne razlike stranog teksta, šalje čitatelja u inostranstvo”. Prevela R.R.

²⁴ „Etnocentrično smanjenje stranog teksta na vrijednosti kulture ciljnog jezika, dovode autora nazad kući”. Prevela R.R.

4.3.3. Teorije i strategije prevođenja pravnih tekstova

Specifična priroda prevođenja pravnih tekstova vodila je do pojave različitih teorija i pristupa ovom tipu prevođenja. I lingvisti i pravници su pokušali da primijene generalne teorije prevođenja na pravne tekstove, kao što je Catfordov pokušaj situacione ekvivalentnosti (Kiefer, 1984: 33), Nidina teorija formalne korespondencije i Vermeerova teorija skoposa (1996).

Sa druge strane, neki naučnici smatraju da je beskorisno primjenjivati opšte zakone prevođenja na prevod pravnih tekstova i zalažu se za posebnu teoriju koja bi se odnosila samo na pravno poređenje (Šarčević, 2000). Oni se bave analizom pravnih prevoda kao aktom komunikacije u pravnom mehanizmu kako bi razvili teoretsku osnovu za ovu vrstu prevođenja u okvirima moderne nauke o prevođenju.

Nakon dugog perioda u kome je tip teksta bio odlučujući faktor u određivanju strategije prevođenja, Katarina Reis (1971: 32 prema Šarčević, 2000) čini preokret u opštoj teoriji prevođenja, rekavši da tipologija treba da uzme u obzir ne samo temu teksta, već i njegovu funkciju. Hammond (2005: 235) kaže da savremena teorija prevođenja, kao i teorija komunikacije, kognitivna psihologija i teorija čitanja, prepoznaju važnost, čak i nadmoćnost, svrhe prevođenja kao vodeći faktor u stvaranju ciljnog teksta. To znači da način na koji će ciljani tekst biti korišćen ima mnogo više uticaja na pristup koji će prevodilac odabrati, nego što ga ima originalni tekst. Takođe, pravni tekstovi se različito prevode u zavisnosti od jurisdikcije kojoj pripadaju, stoga su generalizacije koje se odnose samo na važnost funkcije datog teksta nedovoljne. Šarčević ističe da je prilikom određivanja strategije prevođenja najvažnije analizirati važnost komunikativnih faktora u svakoj situaciji.

Strategija prevođenja Evropske komisije zasniva se na tekstualnom pristupu, polazeći od pretpostavke da različiti tipovi tekstova imaju i različitu komunikacijsku svrhu. Kako bi se prevodiocima olakšao proces pravnog prevođenja, Šarčević (2012: 189-190) smatra da je neophodno tekstove podijeliti prema njihovoj komunikacijskoj funkciji, pa tako razlikuje: preskriptivne, deskriptivne i tekstove koji su istovremeno i preskriptivni i deskriptivni.

Preskriptivni tekstovi su pravno obavezujući i uključuju zakonodavne tekstove, konvencije i međunarodne ugovore.

Drugu grupu čine tekstovi koji su primarno deskriptivni, ali imaju i određene preskriptivne djelove. Toj grupi pripadaju tekstovi iz sudske prakse: podnesci, žalbe, izjave svjedoka, vještaka i sl.

Treću grupu čine deskriptivni tekstovi poput pravnih udžbenika, komentara zakona i naučnih radova.

U literaturi se mogu naći i druge podjele pravnih tekstova, međutim, za prevodica je najvažniji status teksta, odnosno razlika između obavezujućih i neobavezujućih pravnih akata o čemu je već bilo riječi.

Polazeći od različitih vrsta pravnih tekstova, neki autori, kao što je Cao (2007: 10-12) razlikuju i kategorije pravnog prevođenja:

- prevođenje za normativne svrhe (regulatorni tekstovi);
- prevođenje za informativne svrhe (sudska praksa, naučni radovi);
- prevođenje za opšte pravne svrhe (pravni dokumenti, tekstovi i sl.).

Prevodioci pravnih tekstova pred sobom imaju veoma težak zadatak dijelom i zbog toga što su pravni termini često polisemični, višeznačni, pri čemu terminološka ekvivalencija ne mora nužno značiti pojmovnu i pravnu ekvivalenciju kojoj se teži. Uzrok tome leži u različitim pravnim sistemima i različitim kontekstom koji se podrazumijeva pod nekim pojmom. Bajčić (2014: 320) ističe da se načelo dispozitivnosti različito shvata u obligacionom, stvarnom i nasljednom pravu. Isti naziv označava različite pojmove u tim pravnim područjima. Takođe, načelo proporcionalnosti se javlja u ustavnom pravu i pravu Evropske unije, ali unutar tih područja ne označava isti pojam. Značenje se modifikuje kontekstom. Termin *imovina* je takođe višeznačan i različito se tumači u pravu, knjigovodstvu i privredi. Stoga prevodioci moraju voditi računa o zamkama pogrešnog prevođenja koje izazivaju polisemične riječi. U zavisnosti od konteksta, *imovina* se na engleski jezik može prevesti kao *property*, *assets* ili *estate*. Polisemija, na taj način, narušava preciznost pravnog izraza kojem se teži (Bajčić, 2014: 321).

Slična je situacija i sa sinonimijom, koja takođe urušava preciznost izraza, zbog čega se u pravnom prevođenju zagovara terminološka dosljednost i izbjegavanje sinonima. U skladu sa tim, u okviru opšte teorije prevođenja, sugeriše se strogo jednoznačan odnos između naziva i pojmova.

4.4. Pravne norme

Osnovna karakteristika pravnih pojmova je da oni određuju pravne norme, budući da se pravne norme izriču pojmovima (Sandrini, 1996: 176). Pravna norma predstavlja najsitniji dio prava, i pravo se ne može dalje razložiti na manje djelove (Kurtović, 2013: 142).

Sve oblasti života ljudi uređene su različitim normama, što znači da se normiranjem uređuju društveni odnosi i ponašanje ljudi. Međutim, treba razlikovati pravne norme od ostalih društvenih normi. One se razlikuju po načinu nastanka, subjektu koji ih donosi, sadržaju, načinu primjene, vrsti sankcije i garanciji njihovog izvršenja (Kurtović, 2013: 143).

Pravna norma se može definisati kao pravilo o ponašanju ljudi koje je zaštićeno državnim aparatom prinude (Lukić i Košutić, 2004: 258). Pravnim normama se uređuje i reguliše cjelokupan pravni, politički i ekonomski sistem države. Najvažniji segmenti ljudskog društva uređuju se pravnim normama.

Tipologija pravnih normi obuhvata uslovne i безусловne pravne norme i opšte i pojedinačne. Norma se može donijeti unaprijed, prije nego što desi situacija na koju se ona odnosi i takva norma je uslovna, dok je norma koja se donosi po nastanku određene situacije безусловna. Druga podjela pravnih normi odnosi se na pojedinačne i opšte pravne norme. Opšte norme se odnose na neodređen broj slučajeva, tj. lica koja se nalaze u istoj situaciji ili mogu doći u istu situaciju predviđenu normom. Takve norme su, na primjer, one koje se tiču plaćanja poreza, odlaska u školu i sl. Pojedinačne norme odnose se samo na jedan, tačno određen slučaj i on se, po pravilu imenuje. To znači da se u tekstu norme navodi ime osobe na koju se norma odnosi (Lukić i Košutić, 2004: 259).

4.4.1. Struktura pravne norme

O strukturi pravne norme ne postoji jedinstveno stanovište kada je u pitanju broj elemenata koji je čine. Neki autori se vezuju samo za dva elementa, smatrajući ih osnovnim, dok drugi navode četiri elementa pravne norme.

Lukić i Košutić (2004: 260) ističu da se svaka pravna norma, bez obzira kojoj vrsti pripada, sastoji iz dva osnovna elementa: dispozicije i sankcije.

Sa druge strane, Kurtović (2013: 146) kod pravne norme razlikuje četiri dijela: pretpostavku (hipotezu) dispozicije, dispoziciju, pretpostavku (hipotezu) sankcije i sankciju. Takvu strukturu pravne norme autor prikazuje na sljedeći način: PD + D + PS + S = PN.

Bez obzira na različit broj elemenata koji navode, većina teoretičara se slaže da svaka pravna norma ne sadrži sve elemente. Kod nekih normi nalazimo sve elemente, dok kod nekih navedenih elemenata nema. Kurtović (2013: 146) ističe da je najvažniji element pravne norme dispozicija. Uz dispoziciju ide sankcija, koja je i karakteristično obilježje pravne norme kojom se ona razlikuje od drugih normi, a uz ta dva elementa javljaju se i pretpostavke

dispozicije i pretpostavke sankcije. Sintezom tih elemenata dobija se jedinstvena pravna norma.

4.4.1.1. Pretpostavka dispozicije

Pretpostavka (hipoteza) dispozicije je početni dio pravne norme koji određuje faktičku situaciju ili činjenice koje moraju postojati da bi se primijenila dispozicija kao glavni dio norme (Lukić i Košutić, 2004: 260-261).

Ovaj dio norme nema preskriptivni karakter, ona ništa ne propisuje, već predstavlja jedan činjenični iskaz. Pretpostavkom dispozicije određuje se događaj koji još nije nastupio, ali koji je moguć, vjerovatan ili neizbježan (Kurtović, 2013:146).

4.4.1.2. Dispozicija

Dispozicija je najvažniji element pravne norme. Ona je primarno pravilo ponašanja, koje izražava primarni društveni interes i sama po sebi ima normativan, ali još nema pravni karakter. Ona je primarno, uslovno, relativno, alternativno i normativno (običajno, moralno ili neko drugo društveno ponašanje) pravilo ponašanja, tj. zapovijest jedne volje koja raspolože vlašću upućena drugoj volji (na primjer da je svako dužan da plati porez) (Mitrović, 2012: 181 prema: Kurtović, 2013: 147).

Kao normativni element pravne norme, dispozicija predstavlja njen važan element, toliko da se čak sa njom i poistovjećuje. Od načina na koji je izražena dispozicija zavisi i sam karakter pravne norme. Dispozicija nije jednoobrazna, već se razlikuje od slučaja do slučaja (Kurtović, 2013: 147).

U skladu sa načinom na koji je izražena zapovijest, Živanović (1959: 36) razlikuje četiri vrste dispozicije: naređujuće ili pozitivne (perceptivne), zabranjujuće ili negativne (prohibitivne), ovlašćujuće ili dopuštajuće (permisivne), deklarativne ili interpretativne (eksplikativne).

Naređujuće dispozicije naređuju subjektu da se ponaša na određeni način, odnosno zapovijedaju mu da izvrši neku pozitivnu radnju (npr. Građani su dužni da plaćaju porez). *Zabranjujuće dispozicije* zabranjuju subjektu da izvrši neku radnju, odnosno naređuju mu negativnu radnju (nečinjenje) (npr. Zabranjeno je krasti). *Ovlašćujuće dispozicije* ovlašćuju subjekat na jedno ponašanje, niti mu naređuju, niti mu zabranjuju (npr. Svako ima pravo na zaštitu zdravlja) (Lukić, Košutić, 2004: 263). *Deklarativne dispozicije*, one koje sadrže

objašnjenje ili definiciju, ne predstavljaju nikakve zahtjeve za subjekte jer jezički izraz nije ni u naredbi, ni u zabrani, ni u ovlaštenju, već u konstataciji ili opisu (Kurtović, 2013: 147).

4.4.1.3. Pretpostavka sankcije

Da bi se sankcija primijenila mora postojati određeni uslov, koji uvijek mora biti predviđen, jer sankcija može biti primijenjena tek kada je izvršen prekršaj dispozicije. Dakle, pretpostavka sankcije sadrži opis činjenica ili okolnosti koje predstavljaju uslov za primjenu pravila sadržanog u sankciji (Kurtović, 2013: 149).

Pretpostavka sankcije predviđa prekršaj ili delikt koji je nužan uslov za primjenu sankcije. To je uvijek ljudska radnja koja je voljna i svjesna. Prekršaj predstavlja radnju koja je suprotna ponašanju koje je u dispoziciji određeno kao obavezno za subjekta. Ta radnja može biti pozitivna (činjenje) ili negativna (nečinjenje) (Lukić i Košutić, 2004: 273).

4.4.1.4. Sankcija

Sankcija predstavlja alternativno ili sekundarno pravilo o ponašanju pravnih subjekata. Ona je usmjerena prema počiniocu prekršaja i prema državnom organu koji treba da izvrši prinudnu mjeru u odnosu na počinioca prekršaja (Kurtović, 2013:149).

Sankcija je besmislena bez dispozicije čijem ostvarenju teži, zbog čega predstavlja „sekundarnu dispoziciju“, koja stupa na snagu i postaje obavezna tek kad se ne ispuni „primarna dispozicija“. Sankcija je i završni dio pravne norme kojom se državnom organu daje ovlaštenje ili pripisuje obaveza da prisili na izvršenje obaveze subjekta pravne obaveze ili da mu izrekne određenu kaznu zbog počinjenog delikta (Kurtović, 2013: 149).

Sankcije se mogu podijeliti prema licima i prema aktima, kao i prema težini prekršaja. One mogu biti konkretne i apstraktne (u zavisnosti od toga da li je kazna strogo određena, npr. 3 godine ili nije, npr. licu se izriče kazna zatvora u trajanju od 3 do 5 godina).

4.4.2. Pravne norme i modalni glagoli²⁵

Pravne norme se u načelu sastoje iz više odredbi. Pravna odredba je hipotetična, što znači da je odnos između subjekta i predikata nečim uslovljen. Kao što je već rečeno, hipotetična odredba se sastoji iz hipoteze i dispozicije. Normativni sadržaj propisan je u dispoziciji, a uslovi koje je neophodno ispuniti kako bi norma bila operativna određeni su hipotezom. Hipotetična odredba se najčešće iskazuje pogodbenom rečenicom, gdje je hipoteza sadržana u zavisnoj, a dispozicija u glavnoj rečenici. Ukoliko je odredba neuslovljena, sastoji se samo od dispozicije.

Najvažniji dio odredbe je normativni sadržaj dispozicije jer propisuje obaveze u obliku naredbi, zabrana, i određuje dopuštanja, ovlašćenja i prava. Pri prevođenju odredbi, prevodilac najprije treba da prepozna o kojoj se vrsti odredbe radi u izvornom jeziku i da formuliše odgovarajuću odredbu u ciljnom jeziku kako bi se osigurao neophodni pravni učinak. Međutim, Šarčević (2012: 28) ističe da se ista vrsta odredbe ne izražava na isti način u različitim pravnim sistemima, pa prevodilac ne smije prevoditi pravne propise metodama kontrastivne lingvistike, odnosno nije dovoljno samo jezički da se prenese značenje, već i da ono bude usklađeno sa propisima na ciljnom jeziku, kako bi čitalac mogao da pravilno razumije i interpretira značenje.

4.4.2.1. Odredbe koje naređuju (*commands*)

Prilikom prevođenja pravnih tekstova, najčešće poteškoće sa kojima se prevodioci suočavaju tiču se odredbi koje izražavaju naredbe, jer se u srpskom jeziku u tom slučaju upotrebljava prezent, a u engleskom modal *shall*. To nije futur kojim se izražava budućnost, već pravni imperativ koji ima značenje *has a duty to*. Takođe, *shall* se upotrebljava samo u

²⁵ U ovom dijelu se u značajnoj mjeri oslanjamo na tekst Susan Šarčević u *Priručniku za prevođenje pravnih propisa Republike Hrvatske na engleski jezik*, koji se može naći na:

http://www.mvep.hr/files/file/prirucnici/prirucnik_za_prevođenje_pravnih_propisa_RH.pdf

Primjeri navedeni u okviru pravnih odredbi gotovo su istovjetni u *Priručniku za prevođenje pravnih propisa Republike Hrvatske i Priručniku za prevođenje pravnih i drugih akata u procesu evropskih integracija Vlade Crne Gore* (file:///C:/Users/rrad543987/Downloads/9_IV_13-Prirucnik_za_prevođenje_pravnih_i_drugih_akata.pdf), pri čemu smo, zbog veće jezičke sličnosti, primjere preuzeli iz crnogorskog priručnika.

dispoziciji, nikada u hipotezi. U dijelu rada koji je posvećen *Pokretu za pojednostavljenje engleskog jezika*, istakli smo da se taj pokret zalaže za to da se jezik zakonodavstva učini razumljivijim običnom čovjeku, te se predlože da se umjesto *shall* upotrebljava *must* za izricanje imperativa u pravnim propisima. Međutim, taj predlog, do sada, nije prihvaćen u nomotehnici država koje pripadaju angloameričkom pravnom sistemu. Štaviše, pravni redaktori u Evropskoj uniji još uvijek se zalažu za upotrebu modala *shall* u engleskom, a prezenta u francuskom jeziku (*Zajednički praktični vodič* 2003, tačka 2.3.2. str. 12).

Upotreba prezenta umjesto imperativa za izricanje preskriptivnog stava uočava se u sljedećim primjerima:

2. a) *The amount of compensation shall be determined in accordance with the prices at the time the court decision is rendered, unless otherwise provided by law.*

b) *Visina naknade štete određuje se prema cijenama u vrijeme donošenja sudske odluke, osim slučaja kad zakon određuje nešto drugo.*

3. a) *Annuity payments shall be made monthly in advance.*

b) *Novčana renta plaća se mjesečno unaprijed.*

Izricanje obaveze upotrebom modala *shall* jasno predočava da je riječ o obavezujućoj odredbi. Time se sugerije da subjekt na koga se odredba odnosi mora da nešto učini ili da drugom subjektu. U slučaju neizvršenja ili nepoštovanja te odredbe, kao posljedica se javlja sankcija, tužba ili slično. Ako se odredba izražava tipičnim indikativnim iskazom, postoji opasnost da preskriptivno značenje odredbi neće doći do izražaja ako nije vidljivo iz konteksta (Šarčević, 2012: 29). U tom slučaju, normotvorac često iskazuje dužnost, tj. obavezu pomoću izraza „dužan je“ ili „obavezan je“:

4. a) *The parties to obligations shall perform their duties and are liable for their performance.*

b) *Učesnik u obaveznom odnosu dužan je ispuniti svoju obavezu i odgovoran je za njeno ispunjenje.*

5. a) *All persons shall take care of their health.*

b) *Svaka je osoba obavezna brinuti se o svome zdravlju.*

Iako je više puta istaknuto da se prilikom prevoda sa engleskog na srpski jezik u pravnom diskursu engleski modal *shall* prevodi prezentom, situacija može biti drugačija kada je obrnuti smjer prevoda u pitanju. Nekada se srpski futur na engleski jezik prevodi modalom *shall*. Međutim, to nije obični futur, jer je riječ o preskriptivnim iskazima:

13. a) *The court shall revoke a conditional sentence and order execution of the imposed sentence if the convicted person...*

b) *Sud će opozvati uslovnu osudu i odrediti izvršenje izrečene kazne ako osuđena osoba*

Modalni glagoli *trebati* i *morati* su po svom značenju idealni za izricanje pravnih obaveza, ali se njihova upotreba smatra isuviše direktnim, pa se stoga ne koriste mnogo u odredbama naređujućeg tipa. Takođe, Šarčević (2012: 30) ističe da modal *trebati* nosi mogućnost diskrecije, odnosno slobodne procjene o potrebi ispunjavanja neke obaveze. Uprkos tome, srpske odredbe koje se izražavaju sa *trebati*, na engleski se prevode modalom *shall* ili izrazom *is required to*.

Modalni glagol *should* nema preskriptivno značenje, zbog čega se nikada ne upotrebljava u obavezujućim odredbama. U regulativama i direktivama Evropske unije, *should* se koristi samo u preambuli i prevodi se kao *preporučuje se*. Kada je srpska odredba formulisana upotrebom modala *morati*, u engleskom se može ekvivalentno koristiti *shall* i *must*, ali prednost ima modal *must*. *Must* se uglavnom upotrebljava u pasivnim rečenicama, kao i u odredama koje zahtijevaju ispunjavanje nekih uslova, a subjekt nije biće:

14. a) *Securities must fulfil the following essential requirements:*

b) *Vrednosni papir mora sadržati sljedeće bitne sastojke:*

15. a) *The investigation must be conducted with full respect for the personality of the person charged.*

b) *Ispitivanje treba obavljati tako da se u potpunosti poštuje ličnost optuženog.*

Danas nema jedinstvenog stava o upotrebi modala *must* u pravnim propisima u engleskom jeziku. Pristalice *Pokreta za pojednostavljivanje pravnog engleskog jezika* zalažu se za upotrebu *must* umjesto *shall* u obavezujućim odredbama, dok su pravници u

angloameričkom pravnom sistemu protiv toga. Takođe, pravni redaktori Evropske unije zalažu se za modal *shall* u ovom kontekstu (Šarčević, 2012: 30).

Modal *must* se najčešće koristi u obavezujućim odredbama kojima se traži ispunjenje nečega kako bi se proizveo neki pravni učinak. U nomotehnici angloameričkog prava takve pravne odredbe nazivaju se *requirements*, pri čemu se pravi razlika između *commands* i *requirements*, dok se u srpskom jeziku sve odredbe tog tipa svrstavaju u naređujuće. Ponekad nije lako odrediti da li u prevodu upotrebiti *must* ili *shall*, jer su mogući granični slučajevi. U sljedećem primjeru prva odredba propisuje obavezujući način postupanja, a druga uslov koji mora biti ispunjen da bi odluka bila valjana:

16. Save as otherwise provided in this Statute, decisions of the Board of Governors shall be taken by a majority of its members.

17. This majority must represent at least 50 % of the subscribed capital. (Article 8 (1) Protocol on the Statute of the European Investment Bank, Treaty establishing a Constitution for Europe).

Ukoliko se u prevodilačkom procesu dogodi da je prevodilac neodlučan koji od data dva modala da upotrijebi, bolje je da se odluči za *shall*, jer *shall* može uvijek zamijeniti *must*, dok *must* ne može uvijek zamijeniti *shall*.

4.4.2.2. Odredbe koje zabranjuju (*prohibitions*)

Zabrana predstavlja negativnu odredbu kojom se subjektu zabranjuje činjenje. Dakle, subjekat mora da se suzdrži od određenih radnji, jer će u suprotnom biti sankcionisan. Negativni imperativ *shall not* prevodi se na srpski jezik „ne smije se“. Na isti način se prevodi i konstrukcija *no person shall*. Ukoliko je nešto izričito zabranjeno, u engleskom jeziku upotrebljava se konstrukcija *it is prohibited*, a srpski ekvivalent je *zabranjeno je*. Takođe, u Evropskoj uniji se koristi i izraz *it shall be prohibited*. Primjeri za ovakve odredbe su:

18. a) The owner of a thing shall not exercise his right of ownership beyond the limits placed on all owners by this Act...

b) Vlasnik stvari ne sme izvršavati svoje pravo vlasništva preko granica koje su svim vlasnicima takvih stvari postavljene na temelju ovoga zakona...

19. a) No person shall endanger the health of others.

b) Nitko ne smije ugroziti zdravlje drugih.

20. a) It is prohibited to use personal data contrary to the purpose for which they were collected.

b) Zabranjena je upotreba ličnih podataka suprotna utvrđenoj svrsi njihovog prikupljanja.

Određba kojom se ukida neko ovlašćenje, dopuštenje ili pravo takođe predstavlja zabranu koja se u engleskom izriče upotrebom modala *may not*, koji se na srpski jezik prevodi negativnim oblikom modalnog glagola *moći* – *ne može se* ili izrazom *nije dopušteno*:

21. a) The waiver or withdrawal of an appeal may not be revoked.

b) Odricanje ili odustanak od žalbe ne može se opozvati.

22. a) A court decision establishing maternity or paternity may not be contested.

b) Ako je materinstvo, odnosno očinstvo utvrđeno odlukom suda, osporavanje nije dopušteno.

Za negiranje obaveze ispunjavanja ili udovoljavanja u engleskom jeziku se upotrebljava *need not* ili *no person must*, a u srpskom *ne treba* ili *nije potrebno*:

23. a) In order to be valid, this agreement need not be concluded in the same form as the transaction from which the obligation arose.

b) Za pravovaljanost ovog sporazuma nije potrebno da bude zaključen u obliku u kojem je sklopljen posao iz kojega je obaveza nastala.

4.4.2.3. Odredbe koje dopuštaju i ovlašćuju (*permissions, authorizations*)

Odredbe koje označavaju dopuštenje iskazuju da nešto nije zabranjeno i često se upotrebljavaju za izražavanje izuzetka od nekog opšteg pravila utvrđenog propisima koji naređuju ili zabranjuju. Ukoliko je neka radnja dopuštena, to znači da ona može, ali ne mora da bude urađena. To znači da ona nije obavezujuća. Kad je u pitanju ovlašćenje, ovlašćeno tijelo ili osoba mogu obaviti neku radnju jer su za to ovlašćeni zakonom i njeno obavljanje najčešće se smatra obaveznim. Nekada je teško napraviti razliku između dopuštenja ili ovlašćenja, međutim, u engleskom jeziku se u oba slučaja upotrebljava *may not*. U srpskom jeziku se uočava razlika, na šta je prilikom prevođenja neophodno obratiti pažnju. Dopuštenje se iskazuje sa *može se, smije se* ili *dopušteno je*, a ovlašćenje sa *može se* ili *ovlašćen je*.

Prilikom prevođenja na engleski jezik, izraz *dopušteno je* prevodi se ekvivalentom *it is admissible*, dok se izrazi *it is permitted* i *it is allowed* ne koriste u pravnim propisima na engleskom jeziku. Takođe, za izricanje ovlašćenja u engleskom jeziku osim *may*, upotrebljava se: *it is authorised to, is empowered to* i *has the power to*. Ukoliko je ovlaštenje obavezujuće, u engleskom jeziku se upotrebljava *shall*.

Dopuštenje:

24. a) *Contracts and other transactions may also be concluded or performed through an agent.*

b) *Ugovor kao i drugi pravni posao može se zaključiti, odnosno izvršiti i preko zastupnika.*

25. a) *Appeal is admissible against the judgment of a court of second instance establishing or contesting maternity or paternity.*

b) *Protiv drugostepene presude o utvrđivanju ili osporavanju materinstva ili očinstva revizija je dopuštena.*

26. a) *Persons having the right of possession may protect their possession.*

b) *Tko ima pravo na zaštitu posjeda, smije svoj posjed zaštititi.*

Ovlašćenje:

27. a) *The Government is empowered to dissolve the Parliament.*

b) *Vlada može ... raspustiti Skupštinu.*

28. a) *Zastupnik je ovlašćen da, radi očuvanja prava svog nalogodavca, daje potrebne izjave njegovom saugovaraču.*

b) *In the interest of safeguarding the rights of the principal, agents are authorised to make necessary statements to the other party.*

4.4.2.4. Deklarativne (intepretativne) odredbe (*definitions*)

Odredbe kojima se utvrđuje značenje pravnih pojmova imaju preskriptivnu funkciju ukoliko se ima u vidu da normotvorac definicijama stvara nova značenja koja su formalnopravno obavezujuća. Stoga se u pravnim propisima Evropske unije odredbe definišu upotrebom modala *shall*²⁶. Međutim, u pravnim dokumentima na engleskom jeziku koji nijesu dio EU uočava se tendencija ka upotrebi prezenta i u srpskom i u engleskom jeziku u ovom kontekstu.

Na primjer:

29. a) *For the purpose of this act, the following terms mean;*

b) *Pojmovi u ovom zakonu imaju sljedeće značenje.*

Za određivanje oznaka nekog pojma ili elemenata činjeničnog stanja, često se u pravnom jeziku upotrebljava izraz *is deemed to be* ili *smatrati se*:

30. a) *The author of a work is the person who created the work. The author is deemed to be the person whose name and surname or pseudonym appear on the work, until the opposite is proved.*

b) *Autor djela je onaj tko je djelo stvorio. Autorom se smatra osoba čije je ime i prezime ili pseudonim na djelu označen, dok se protivno ne dokaže.*

4.4.2.5. Odredbe koje objašnjavaju, opisuju ili konstatuju

Indikativni i preskriptivni faktori u odredbama često se prepliću i međusobno dopunjuju, zbog čega neke odredbe istovremeno imaju i deskriptivnu i konstativnu funkciju. Njima se najčešće opisuje neko činjenično stanje ili konstatuje postojanje nekih entiteta.

²⁶ Novija tendencija u nomotehnici angloameričkog pravnog sistema upotrebljava najčešće prezent za formiranje definicija. Međutim, pravni redaktori Evropske unije još uvijek koriste modal *shall* u ovoj upotrebi.

Nekada se u takvim odredbama upotrebljavao modal *shall*, dok se danas sve više upotrebljava prezent. Na primjer, odredbe o stvaranju nekog entiteta, nekad su se propisima izražavale sa *There shall be*, a danas *There is hereby established*. Međutim, prevodilac mora biti veoma oprezan da ne pomiješa ovakve odredbe sa zabranama, na primjer: *There shall not be death penalty*. Danas se sve više upotrebljava prezent za formulisanje odredbi kojima se određuje područje primjene nekog zakona, dakle *This Act applies*, umjesto *This Act shall apply*:

31. a) *Objekt prava vlasništva je pojedinačno određena stvar. (čl. 5. st. 1. Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima)*

b) *The object of the right of ownership is an individually identifiable thing.*

32. a) *Na trgovca pojedinca na odgovarajući se način primjenjuju odredbe prvoga dijela ovoga Zakona. (čl. 3. st. 8. Zakon o trgovačkim društvima).*

b) *The provisions of the first part of this Act apply analogously to a sole trader.*

Međutim, u dokumentima Evropske unije još uvijek se i u tim situacijama čuva upotreba modala *shall*, odnosno, pravni redaktori Evropske unije opiru se promjenama kada je u pitanju upotreba modala *shall*, te stoga on ostaje najzastupljeniji modalni glagol u pravnim dokumentima Evropske unije.

5. Kontrastivna analiza engleskog i srpskog korpusa

Elementi kontrastivne analize postoje još od 19. vijeka i njene začetke nalazimo u kontrastiranju latinskog jezika u odnosu na moderne jezičke sisteme. Najprije je njen cilj bio utvrđivanje razlike između jezika radi olakšavanja učenja drugog stranog jezika, naročito nakon Drugog svjetskog rata kada je učenje stranih jezika imigranata postalo veoma česta tema lingvističkih proučavanja.

Početna kontrastivna proučavanja koja su obuhvata gramatiku i leksiku, proširena su na diskursnu strukuru, kontrastivnu sociolingvistiku, pragmatiku i retoriku. Vremenom je primjena na usvajanje jezika postala drugostepeni cilj, a fokus je pomjeren na pitanje - zašto se jezici razlikuju toliko. Kako bi se dao odgovor na to pitanje, prilikom svakog istraživanja neophodno je napraviti multijezični ili dvojezični korpus koji čini integralni dio date discipline.

Postoje dvije vrste korpusa (Granger 2003, Aijmer 2008): a) korpus koji se sastoji od izvornih tekstova i njihovih prevoda i b) korpus koji se sastoji od izvornih tekstova iz

različitih jezika u okviru sličnih registara. Korpus prvog tipa se najčešće naziva paralelnim korpusom, dok se drugi naziva uporednim korpusom.

U prilog neophodnosti formiranja korpusa, Coates (1983: 3) navodi da je uvijek bolje istraživati na osnovu postojećih primjera, nego na osnovu sopstevnih izmišljenih primjera, jer na taj način dolazimo u opasnost da istraživanje bude više subjektivnog karaktera, te podaci dobijeni na taj način ne daju realnu sliku predmeta istraživanja.

Za potrebe ovog rada, sprovedeno je istraživanje na osnovu kontrastivne analize prevodnog, tj. paralelnog korpusa. Savremene lingvističke analize u svijetu podrazumijevaju rad na osnovu elektronskog paralelnog korpusa. Međutim, sve do nedavno, tačnije do 2009. godine takav elektronski englesko-srpski paralelni korpus nije postojao, pa su naučnici bili primorani da sami stvaraju svoj korpus.

Nama je danas dostupan takav korpus, pod nazivom Evroteka (<http://prevodjenje.seio.gov.rs/evroteka/index.php?jezik=srpc>), koja predstavlja zbirku evropskih pravnih tekstova i njihovih segmenata. Evroteka je nastala u postupku prevođenja pravnih tekstova Evropske unije na srpski jezik, za koju je zadužen Sektor za koordinaciju prevođenja Kancelarije za evropske integracije Vlade Republike Srbije. Prilikom upita, Evroteka prikazuje traženi segment teksta i njegove odgovarajuće atribute: polje (*field*), stupanj obrade na kom se tekst nalazi, tj. stepen pouzdanosti (*reliability*), identifikacioni broj (ID) dokumenta, naslov ili skraćenicu.

Kontrastiranje je vršeno na korpusu od oko 2600 primjera koji su preuzeti iz Evroteke. Kriterijum za biranje primjera tiče se centralnih i perifernih modalnih glagola u engleskom jeziku u svim njihovim formama, potvrdnim, negativnim i perfektnim. Primjeri su bili utoliko interesantniji za istraživanje ukoliko je isti oblik modala razičito prevođen na srpski jezik, jer je cilj istraživanja da se opiše kako je svaki od modala preveden na srpski jezik, odnosno da se zabilježe različite mogućnosti prevođenja, a time i razlike među kontrastiranim jezicima.

To znači da fokus nije samo na interlingvističkoj analizi rečenica na engleskom jeziku koje sadrže modalne glagole, već se ispitivanjem dolazi do leksičko-formalnih ekvivalenata u srpskom jeziku. Prtljaga (2014: 136) ističe da kontrastivna analiza koja se zasniva samo na formalnim kriterijumima ne ispunjava ni teorijska ni praktična očekivanja i mora se podržati semantičkom ekvivalencijom. Pošto je u radu riječ o pravnom korpusu, semantička ekvivalencija je obavezna i nužna, a akcenat je na analizi prevodnih ekvivalenata u jezicima koji su predmet istraživanja.

5.1. Analiza engleskih modalnih glagola sa osvrtom na prevodnu ekvivalenciju

U ovom dijelu rada posvetićemo pažnju engleskim modalima i načinu na koji su oni prevedeni na srpski jezik, gdje su rezultati zasnovani na pažljivo pripremljenom korpusu rada o kome je već bilo riječi u uvodnom dijelu.

5.1.1. Modalni glagol *shall*

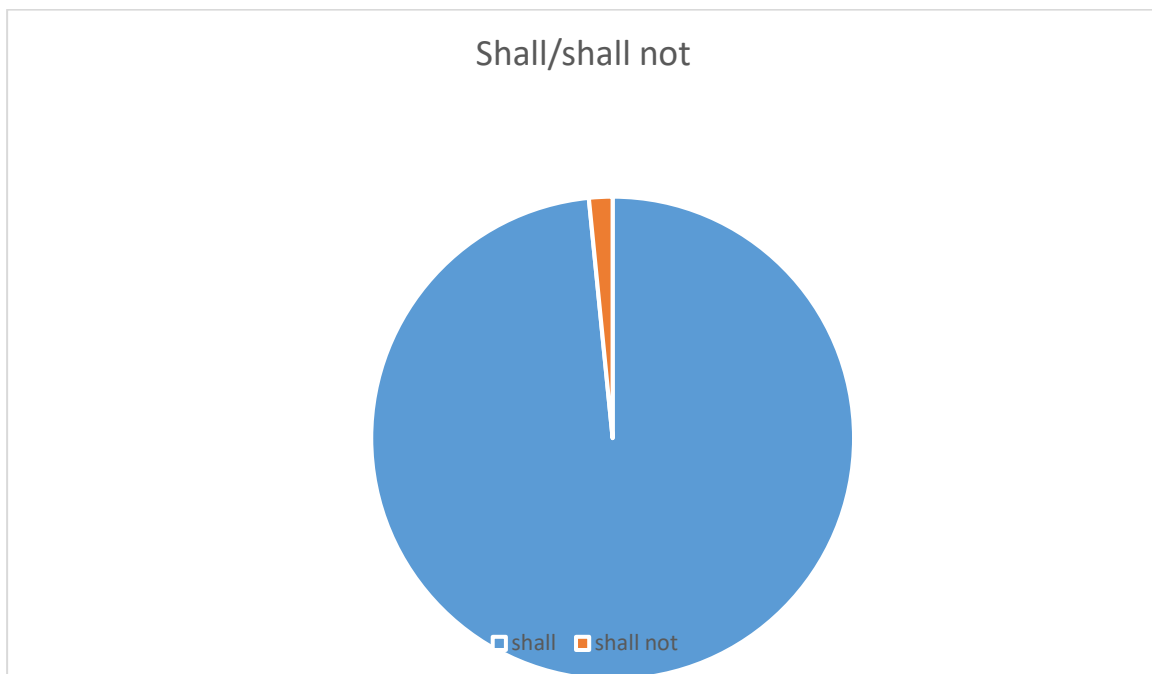
Modal *shall* je jedan od najkontroverznijih modalnih glagola u engleskom jeziku, zbog njegove rijetke upotrebe u svakodnevnom govoru, a veoma česte u pravnom diskursu, što dovodi do problema u prevođenju. U literaturi se modal *shall* dovodi u vezu sa upotrebom u zakonodavstvu, s jedne strane iz stilističkih razloga, da se da pravni prizvuk tekstu, a s druge strane kao modalni glagol kojim se izražava obaveza, iako se smatra da je takva njegova upotreba u opštem govoru zastarjela.

Thornton (2005: 103) smatra da *shall* u pravnim tekstovima ne treba koristiti za izražavanje budućeg značenja i da ga treba koristiti samo kada se izriče obaveza nekim licima. Sa druge strane, Foley (2002: 366) smatra da se najčešća loša upotreba modala *shall* u

pravnim dokumentima EU odnosi na temporalnu upotrebu. Autor takođe ističe da postoji konflikt u razumijevanju modala *shall* od strane pravnika i njegovog shvatanja u modernoj lingvistici. Neki pravници smatraju da se *shall* može koristiti samo kada je ljudski agens subjekat rečenice, dok drugi ističu da se on ne može koristiti u primjerima u kojima se obaveza izriče apstraktnoj stvari. Lingvisti smatraju da se takva viđenja ne zasnivaju na pravilima sintakse i semantike i da je riječ isključivo o shvatanju pravne profesije koja to značenje i upotrebu odvaja od opšte jezičke upotrebe.

Dickerson (1990: 144) smatra da su različite upotrebe modala *shall* u pravnom jeziku i u opštoj jezičkoj upotrebi takve da je neophodno da se u pravnom jeziku uvede određeno pravilo. Njegov predlog je da se *shall* koristi kada je u pitanju kazneni efekat, a *must* kada je riječ o uslovnom precedentu. Međutim, čini se da to ne rješava problem, već je više vještački nametnuto pravilo, što se potvrdilo i prilikom analize našeg korpusa, gdje se uočava da je *shall* najfrekventniji modalni glagol u korpusu, koji se koristi u svim prethodno navedenim značenjima.

Sljedeći grafikon pokazuje pozitivnu i negativnu upotrebu modalnog glagola *shall* u korpusu, pri čemu se *shall* javlja 1498 puta (98,4%), a *shall not* 24 puta (1,6%).

Grafikon 1. *Shall* pozitivni/ negativni oblik

Analiza korpusa je pokazala da se *shall* najčešće prevodi prezentom, kako je to sugerisano uputstvima koja je propisala Evropska unija, o kojima je bilo govora u odjeljku 3.8.2.

Dakle, *shall* se u pravnom engleskom jeziku najčešće koristi za:

- 1) nametanje dužnosti neanimatnom subjektu;
- 2) opisivanje statusa/oklonosti;
- 3) izražavanje budućnosti, što se naziva i lažnim imperativom.

Upotrijebljen sa subjektom u trećem licu u pravnom engleskom jeziku, modal *shall* izražava jako deontičko značenje sa veoma jakom deontičkom direktivom, i u tom kontekstu veoma je sličan modalu *must*. Prevodioci na srpski jezik su ga u svim takvim slučajevima preveli prezentom, što se uočava iz primjera koji slijede:

(1) a) *The Union shall offer its citizens an area of freedom, security and justice without internal frontiers, in which the free movement of persons is ensured in conjunction with appropriate measures with respect to external border controls, asylum, immigration and the prevention and combating of crime.*

(Consolidated version of the Treaty on European Union - title I: common provisions - Article 3, str.17 (ex Article 2 TEU) *Official Journal* 115 , 09/05/2008 P. 0017 – 0017, u daljem tekstu: *Lisabonski ugovor*).

b) *Unija svojim građanima pruža prostor slobode, bezbednosti i pravde bez unutrašnjih granica, u kojem je obezbeđeno slobodno kretanje lica zajedno sa odgovarajućim merama koje se odnose na kontrolu spoljnih granica, azil, imigraciju i prevenciju i borbu protiv kriminala.*

2) a) *The Union shall establish an internal market. (Isto)*

b) *Unija uspostavlja unutrašnje tržište.*

3) a) *It shall work for the sustainable development of Europe based on balanced economic growth and price stability, a highly competitive social market economy,*

aiming at full employment and social progress, and a high level of protection and improvement of the quality of the environment. (Isto)

b) *Ona radi na održivom razvoju Evrope koji je zasnovan na uravnoteženom privrednom rastu i stabilnosti cena, na visoko konkurentnoj socijalnoj tržišnoj privredi, usmerenoj na punu zaposlenost i društveni napredak, kao i na visokom nivou zaštite i poboljšanju kvaliteta životne sredine.*

U primjerima iznad uočava se upotreba modala *shall* u značenju izricanja obaveze, odnosno dužnosti, neanimatnom subjektu, koji je u ovom slučaju Evropska unija. Pri tome, radnja koja se izriče je trajnog karaktera, pa ukoliko pogledamo samo prevode datih primjera, stičemo utisak da je riječ o opisu onoga što Unija preduzima u svom radu, a ne da je riječ o dužnosti koja je nametnuta od strane zakona.

Osnovna funkcija negativne forme *shall not* je izricanje zabrane, koja se na srpski jezik najčešće prevodi prezentom i ima malo slabiju konotaciju u odnosu na negativnu formu modalnog glagola *must*. Čitajući odredbe na srpskom jeziku stičemo utisak da je riječ o podrazumijevajućoj zabrani, odnosno zabrani koja je svima poznata:

4) a) *The provisions of the Charter shall not extend in any way the competences of the Union as defined in the Treaties.*

(Isto, str. 19)

b) *Odredbama Povelje ni na koji način se ne proširuju nadležnosti Unije utvrđene u Ugovorima.*

5) a) *Under the principle of proportionality, the content and form of Union action shall not exceed what is necessary to achieve the objectives of the Treaties.*

(Isto, član 5, str. 18)

b) *Prema načelu proporcionalnosti, sadržaj i oblik delovanja Unije ne prelaze ono što je neophodno za ostvarivanje ciljeva Ugovorâ.*

6) a) *The obligation to provide prior information shall not apply to measures which are merely a national transposition of Council decisions.*

(Isto, član 28, str. 32)

b) *Obaveza prethodnog dostavljanja informacije ne odnosi se na mere kojima se samo prenose odluke Saveta na nacionalni nivo.*

Međutim, odstupanja od prevođenja prezentom su relativno česta u korpusu, pa nailazimo na primjere (7, 8) u kojima je konstrukcija *shall not* na srpski jezik prevedena negativnim oblikom modala *moći*, koji nije ekvivalent obliku *shall not*:

7) a) *The President of the European Council shall not hold a national office.*

(Isto, član 15, str. 24)

b) *Predsednik Evropskog saveta ne može obavljati funkciju na nacionalnom nivou.*

8) a) *Such solutions shall not run counter to the objectives of the decision referred to in paragraph 1 or impair its effectiveness.*

(Isto, član 28, str. 32)

b) *Takva rešenja ne mogu biti u suprotnosti sa ciljevima odluke iz stava 1. niti narušavati njenu delotvornost.*

Upotrebom oblika *ne može i ne mogu* izričito se ističe značenje zabrane, čime se u određenoj mjeri mijenja izvorno značenje. Primjeri prevoda ispod, u kojima se *shall not* prevodi negacijom prezenta kako bi bilo i očekivano s obzirom na uputstva za prevođenje modala *shall*, umjesto upotrebe negativnog oblika modala *moći*, imaju daleko manju deontičku snagu od primjera koji predstavljaju zvaničnu verziju prevoda. Na primjer:

9) a) *Predsednik Evropskog suda ne obavlja funkciju na nacionalnom nivou.*

b) *Takva rešenja nisu u suprotnosti sa ciljevima odluke iz stava 1. niti narušavaju njenu delotvornost.*

Kada je u pitanju pasivizacija, veoma karakteristična za engleski jezik, a mnogo manje zastupljena u srpskom jeziku, analizom korpusa uočavaju se dvije tendencije. Najčešće, prevodilac je dosljedan duhu i sintaksi srpskog jezika, pa engleske pasivne konstrukcije prevodi srpskim glagolom u aktivnom obliku i rječcom *se* (10), a druga, mnogo manje zastupljena tendencija u korpusu podrazumijeva upotrebu pasivne konstrukcije, odnosno glagola *biti* i trpnog glagolskog pridjeva (11).

10) a) *If a member of the Council declares that, for vital and stated reasons of national policy, it intends to oppose the adoption of a decision to be taken by qualified majority, a vote shall not be taken.*

(Isto, član 31, str. 34)

b) *Ako član Saveta izjavi da namerava da se suprotstavi donošenju odluke koja se donosi kvalifikovanom većinom, iz razloga koje izričito navede a koji se tiču suštinskog državnog interesa, neće se glasati.*

11) a) *a homonymous name which misleads the public into believing that products come from another territory shall not be registered even if the name is accurate as far as its wording is concerned for the actual territory, region or place of origin of the agricultural products or foodstuffs in question;*

(ID: [32003R0692](#), član 6, str. 14)

b) *homonimni naziv koji javnost dovodi u zabludu kako proizvodi potiču sa druge teritorije neće biti registrovan čak ni ako taj naziv predstavlja tačan naziv stvarne teritorije, regije ili mesta porekla datog poljoprivrednog ili prehrambenog proizvoda;*

Kao što je pomenuto u teorijskom dijelu rada, modalni glagol *shall* je najfrekventniji modal u korpusu. U sljedećim primjerima navešćemo semantičke varijacije modala *shall*, odnosno njegovu upotrebu za izražavanje različitog modalnog značenja:

- Garantovanje prava:

12) a) *Every citizen shall have the right to participate in the democratic life of the Union.*

(Lisabonski ugovor, član 10, str. 20)

b) *Svaki građanin ima pravo da učestvuje u demokratskom životu Unije.*

13) a) *Where implementation of the provisions of paragraph 1 would give rise to disputes, particularly with regard to interpretation of the tests, operators shall have the right to seek the opinion of an expert.*

(ID: [31990L0118](#), član 2, str.1)

b) *Ako bi sprovođenje odredaba stava 1. dovelo do sporova, naročito u vezi sa tumačenjem testova, subjekti imaju pravo da traže mišljenje stručnjaka.*

U pogledu prevoda, uočava se da je konstrukcija *shall have the right* u oba primjera na sprski jezik prevedena oblikom *ima pravo*, odnosno glagol + pravi objekat, praćen konstrukcijom *da* + present, što ukazuje na to da je opisana radnja dozvoljena i garantovana.

- Opisivanje okolnosti:

14) a) *the use of a registered homonymous name shall be subject to there being a clear distinction in practice between the homonym registered subsequently and the name already on the register, having regard to the need to treat the producers concerned in an equitable manner and not to mislead consumers.*

(ID: [32003R0692](#), član 3, str. 9)

b) upotreba registrovanog homonimnog naziva uslovljena je time da se u praksi kasnije registrovani homonim jasno razlikuje od naziva koji je već registrovan, pri čemu se ima u vidu potreba da se odgovarajući proizvođači ravnopravno tretiraju i da potrošači ne budu dovedeni u zabludu.

15) a) *The President, the High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy and the other members of the Commission shall be subject as a body to a vote of consent by the European Parliament.*

(Lisabonski ugovor, član 17, str. 26)

b) *Za predsednika, visokog predstavnika Unije za spoljne poslove i bezbednosnu politiku i ostale članove Komisije, kao za celinu, Evropski parlament daje saglasnost glasanjem.*

Navedene primjere je neophodno detaljnije iskommentarisati u pogledu prevodilačkog rješenja. Naime, u oba primjera na engleskom jeziku uočavamo konstrukciju *shall be subject*, koja se najčešće prevodi oblikom *podliježe*. Međutim, prevodilac pomenutu konstrukciju prevodi drugačijim izborom riječi, pri čemu nalazi rješenje koje najbolje odgovara duhu ciljnog jezika i koje je kontekstualno uslovljeno. U primjeru 14, navedena konstrukcija prevedena je upotrebom trpnog glagolskog pridjeva – *uslovljena je*, što je bilo najbolje moguće prevodno rješenje, sa ciljem prenošenja značenja iz izvornog jezika na adekvatan način. Primjer 15 je drugačijeg karaktera, budući da je prevodilac morao da izmijeni red riječi u srpskom jeziku, u poređenju sa konstrukcijom na engleskom, zbog različitih sintaksičkih pravila u jezicima koji su predmet proučavanja. Engleska rečenica je data u pasivu, a srpska u aktivu, te je kao prevodni ekvivalent pasivnoj konstrukciji *shall be subject*, izabran glagol u aktivnom obliku + pravi objekat - *daje saglasnost*, jer je subjekat u aktivu.

- Da opiše budućnost:

16) a) *If the members of the Council qualifying their abstention in this way represent at least one third of the Member States comprising at least one third of the population of the Union, the decision shall not be adopted.*

(Lisabonski ugovor, član 31, str. 33)

b) *Ako članovi Saveta koji na ovaj način obrazlože svoju uzdržanost predstavljaju najmanje jednu trećinu država članica koje obuhvataju najmanje jednu trećinu stanovništva Unije, odluka neće biti doneta.*

Pomenuta upotreba nije česta u pravnom engleskom jeziku, upravo zbog više puta pomenute činjenice da pravne odredbe ne izražavaju budućnost, već pravni imperativ. Navedeni primjer nije jedini u korpusu, prevod futurom uočava se i u primjerima (10, 11). U primjerima (10) i (16) prevod pasivnom konstrukcijom u obliku futura I je opravdan, jer je riječ o kondicionalnoj rečenici, kojom se izražava hipoteza i mogući odgovor na datu hipotezu. U primjeru (11) uočava se buduća referenca u obliku negativne forme glagola *htjeti*, infinitiva glagola *biti* i trpnog glagolskog pridjeva. Sa aspekta semantike, riječ je o apsolutnoj zabrani.

Modal *shall* se u korpusu najčešće javlja u kolokaciji sa sljedećim glagolima: *establish, promote, respect, act, apply, exercise, elect, conduct, ensure, work* i *convene*.

Veliki broj različitih značenja koja se izražavaju upotrebom modala *shall*, stvara poteškoće prilikom određivanja tačnog značenja u procesu analize. Kao zaključak ističemo da je modal *shall*, kao sredstvo za izražavanje obaveze, dužnosti i zabrane u pravnom diskursu, sa engleskog na srpski jezik u našem korpusu najčešće preveden upotrebom prezenta. Međutim, veoma je važno obratiti pažnju na kontekst i ne prevoditi automatizovano, jer, kao što smo vidjeli iz analiziranih primjera, od konteksta zavisi izbor adekvatnog srpskog ekvivalenta.

5.1.2. Modalni glagol *should*

Kada je riječ o modalnom glagolu *should*, on se najčešće pominje zajedno sa modalnim glagolom *ought to* kao sredstvo za izražavanje obaveze, koja je slabija od obaveze izražene modalnim glagolom *must*. Tako Coates (1983:81) smatra da su korijenski upotrijebljeni *should* i *ought to* identični po značenju, dok Palmer (1979: 131) ističe da se njima bavi zajedno jer u njihovoj deontičkoj funkciji među njima ima malo razlike, ali i da nije jasno da

li se među njima pravi ikakva razlika u svakodnevnom govoru, jer je u najvećem broju slučajeva moguće umjesto jednog upotrijebiti drugi modal (Palmer 2001: 122).

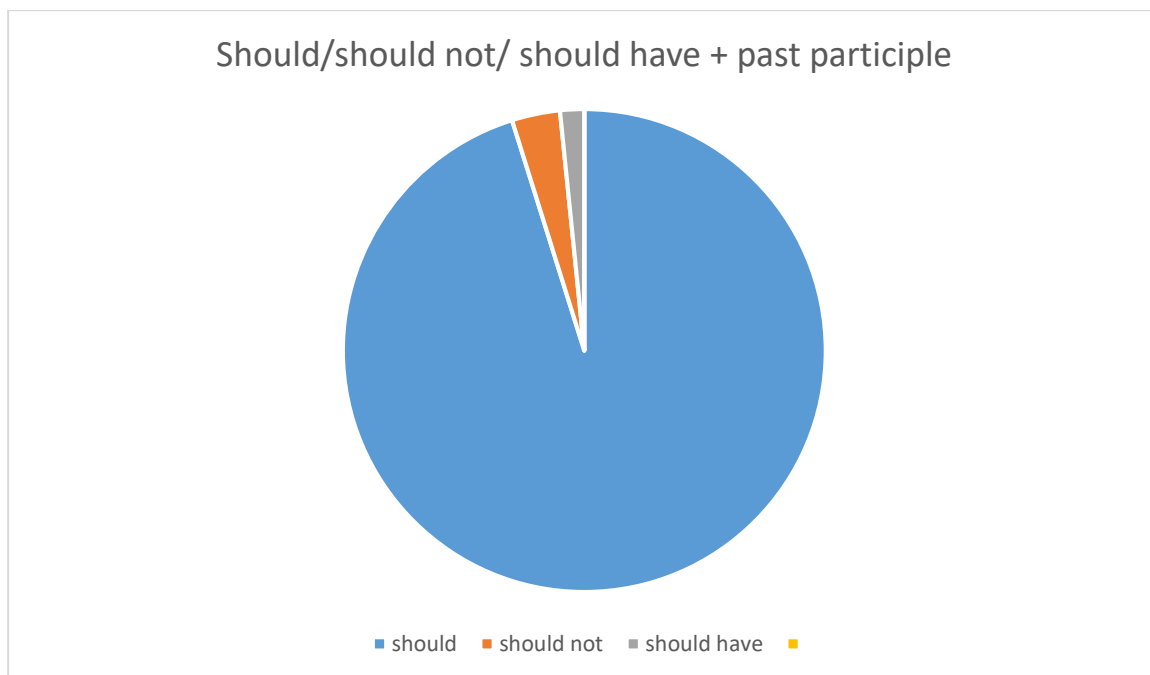
Sličnog mišljenja je i Leech (2003:100) koji smatra da je modalni glagol *should* uobičajena alternativa modalnom glagolu *ought to*, dok Quirk et al. (1989: 227) govore o sinonimnoj upotrebi marginalnog pomoćnog glagola *ought to* i modalnog glagola *should*.

Jedinu razliku između pomenuta dva modalna glagola navode Huddleston i Pullum (2002: 186) koji ističu da se samo *should* koristi za izražavanje posrednih naredbi (*indirect directives*), kakve su instrukcije (*The right-hand column should be left blank*, što znači *Ostavite desnu kolonu praznu*).

Bez obzira na njihovu znatnu sinonimičnost, navedene modalne glagole analiziramo posebno, s obzirom na to da imaju dva različita oblika i nesrazmjerno su zastupljeni u korpusu, što ukazuje da neke razlike ipak postoje.

Ukoliko pokušamo da definišemo značenje modala *should*, istaći ćemo da se ono često zasniva na poređenju sa modalom *must*. Dajući semantičko određenje ovog modala, različiti autori polaze od različitih ideja. Tako Quirk et al. (1989: 227) navode da modalni glagol *should* izražava autoritet govornika, Coates (1983: 60) ističe da ovaj modal sadrži element subjektivnosti ili je obično subjektivan (Huddleston & Pullum 2002: 186), ali je slabiji od modala *must* po tome što dozvoljava da se nametnuta obaveza ne ispuni (Palmer 2001: 123), tj. ne izražava govornikovu uvjerenost u realizaciju opisanog događaja ili stanja (Quirk et al. 1996: 227). To znači da u slučaju upotrebe modalnog glagola *should* nema očekivanja da će sagovornik izvršiti obavezu koja mu se nameće. U svom najjačem značenju *should* izražava moralnu obavezu ili dužnost (moralnu ili zakonsku), dok u svom najslabijem značenju izražava savjet, koji je subjektivno upotrijebljen ili opisuje proceduru ukoliko je objektivno upotrijebljen (Coates 1983: 59).

Modal *should* se u korpusu javlja 295 puta (96%), *should not* 10 puta (3,35%), a *should have + prošli particip* 2 puta (0,65%), što grafički prikazano izgleda ovako:

Grafikon 2. *Should* pozitivni/negativni/perfekatski oblik

Dakle, najveći broj primjera je u potvrdnom obliku, mada ima i 10 primjera u negativnom obliku. Pri tome, postoje još dva primjera sa upućivanjem na prošlost. Najprije ćemo se pozabaviti značenjima koja su izražena u potvrdnim rečenicama, a u okviru teksta koji slijedi iznijemo i zapažanja koja se tiču ostalih sintaksičkih okruženja i njihovih semantičko-pragmatskih osobenosti.

Uvidom u korpus i njegovom pažljivom analizom, dolazimo do zaključka da se modalni glagol *should* u pozitivnim rečenicama najčešće javlja za izricanje obaveze ili isticanje neophodnosti da se nešto uradi, što je značenje slično onom izraženom upotrebom modala *shall/must*, i gotovo uvijek se prevodi srpskim ekvivalentom *trebati*. U svim primjerima koji slijede uočava se jako deontičko značenje obaveze, kojim se nalaže šta treba učiniti:

17) a) *Whereas, for this purpose, an Advisory Committee on the Dissemination of Agricultural Information should be set up, on which are represented the Member States' agricultural information departments.*

(ID: [31986D0200](#), preambula, str.1)

b) *s obzirom na to da, u tu svrhu, treba osnovati Savetodavni odbor za širenje poljoprivrednih informacija, u kome su predstavljene službe država članica za poljoprivredne informacije.*

18) a) *Whereas sheep and goat breeding should be encouraged and whereas satisfactory results in that respect depend largely on the use of pure-bred animals;*

(ID: [31989L0361](#), preambula, str.19)

b) *s obzirom na to da razmnožavanje ovaca i koza treba podsticati i s obzirom na to da zadovoljavajući rezultati u tom pogledu u velikoj meri zavise od upotrebe čistokrvnih životinja;*

19) a) *Whereas Member States should be authorized to require that certificates drawn up in accordance with Community procedures be presented;*

(ID: [31989L0361](#), preambula, str.1)

b) *s obzirom na to da države članice treba da budu ovlašćene da zahtevaju podnošenje uverenja sačinjenih u skladu sa postupcima Zajednice;*

U ovakvim primjerima veoma je česta upotreba pasiva, što je u skladu sa depersonalizovanim pravnim stilom.

Should se veoma često koristi i za izražavanje neke vrste preporuke, savjeta ili sugestije da je dobro da se nešto uradi, preduzme i slično, što može da dovede do neposredne realizacije propozicije opisane radnje. U tom kontekstu primjećuje se nešto slabije deontičko značenje, nego u prethodno navedenim prijerima, ali se i ovdje modal *should* prevodi glagolom *trebati*:

20) a) *Whereas provisions should be introduced preventing pure-bred breeding sheep and goats from being imported from third countries on terms which are less stringent than those applicable within the Community;*

(ID: [31989L0361](#), preambula, str.1)

b) *s obzirom na to da treba uvesti odredbe kojima se sprečava uvoz čistokrvnih priplodnih ovaca i koza iz trećih zemalja pod uslovima koji su manje strogi od onih koji se primenjuju u Zajednici;*

Pored navedenih značenja, u korpusu nailazimo na još jednu upotrebu modala *should*, koja nije frekventna u pravnom engleskom jeziku, već je više karakteristika razgovornog stila. Naime, *should* se koristi u uslovnim rečenicama, u zavisnom dijelu rečenice kao ekvivalent vezniku *if*, odnosno kao zamjena za prezent u zavisnoj rečenici, i kao takav se i prevodi na srpski jezik, upotrebom veznika *ako*:

21) a) *The European Council may decide by a simple majority, after obtaining the consent of the European Parliament, not to convene a Convention should this not be justified by the extent of the proposed amendments.*

(Lisabonski ugovor, član 15, str.34)

b) *Evropski savet, prostom većinom, nakon dobijanja saglasnosti Evropskog parlamenta, može odlučiti da ne sazove konvenciju ako to nije opravdano s obzirom na obim predloženih izmena.*

22) a) *Should there be any major difficulties in implementing a decision as referred to in this Article, a Member State shall refer them to the Council which shall discuss them and seek appropriate solutions.*

(Lisabonski ugovor, član 28, str. 34)

b) *Ako prilikom sprovođenja odluke iz ovog člana nastanu veće teškoće, država članica o njima obaveštava Savet, koji o njima raspravlja i traži odgovarajuća rešenja.*

Ovako upotrijebljen modal *should* Quirk et al. (1989: 122) zovu *putative should*, definišući ga kao modal koji se upotrebljava u kontekstima u kojima se izražava iznenađenje ili sumnja, ili se odnosi na (ne)mogućnost da se određena radnja izvrši. Ova upotreba se razlikuje od upotrebe modala *should* u značenju obaveze.

Kada je u pitanju odrični oblik glagola *should*, Palmer (2001: 125) ističe da odrični oblik ovog glagola negira propoziciju, odnosno znači nužnost da se određena radnja ne izvrši. Sa druge strane Coates (1983: 64) primjećuje da se odrični oblik modala *should* može parafrazirati na dva načina „nije preporučljivo da“ ili „preporučljivo je da ne..“. To bi značilo da, za razliku od većine drugih modala, nije važno da li se radi o negaciji modala ili glavnog glagola, pošto na semantičkom nivou nema razlike.

Odrični oblik *should not* u korpusu se javlja 10 puta, od čega se 8 puta prevodi konstrukcijom *ne treba da + prezent*, a u dva primjera *ne mogu + infinitive*. Ovdje navodimo po jedan primjer iz korpusa za obje situacije:

23) a) *In particular, the benefit of the block exemption should not be granted to agreements that restrict the sale of spare parts by members of the selective distribution system of a vehicle manufacturer to independent repairers, which use them for the provision of repair or maintenance services.*

(ID: [32010R0461](#), preambula, tačka 16, str. 3)

b) *Naročito, korišćenje pogodnosti koja proizlazi iz izuzeća po kategorijama ne treba odobriti za sporazume kojima se članovima sistema selektivne distribucije proizvođača vozila ograničava prodaja rezervnih delova nezavisnim serviserima koji ih koriste za pružanje usluga popravke ili održavanja.*

24) a) *Activities of trading in own shares in `buy-back` programmes and of stabilisation of a financial instrument which would not benefit from the exemption of the prohibitions of Directive 2003/6/EC as provided for by Article 8 thereof, should not in themselves be deemed to constitute market abuse.*

(ID: [32003R2273](#), preambula, tačka 2, str.1)

b) *Aktivnosti trgovanja sopstvenim akcijama u okviru programa otkupa i stabilizacije finansijskog instrumenta koje ne koriste izuzeće od zabrana iz Direktive 2003/6/EZ, kako je predviđeno članom 8 te direktive, ne mogu se same po sebi smatrati zloupotrebom na tržištu.*

Primjeri u kojima se forma *should not* prevodi srpskim modalnim glagolom (*ne*) *moći* imaju različitu nijansu značenja, nego što bi je imali da su prevedeni oblikom *ne treba*. Na ovaj način negira se postojanje ikakve mogućnosti da se pomenute aktivnosti smatraju zloupotrebom, dok bi, u slučaju konstrukcije *ne treba*, to značilo da postoji mogućnosti da se smatraju zloupotrebom, ali da je opšta preporuka da to ne treba raditi. Zaključni komentar bi bio da je prevodilac odlično izabrao ekvivalentan oblik, iako ta dva modalna glagola nijesu međusobni ekvivalenti teorijski posmatrano.

Pažljivom analizom korpusa, uočeno je da se veoma rijetko, ali ipak vrijedno pomena, modal *should* upotrebljava u konstrukciji *should have + past participle*. Upotrijebljen u konstrukciji sa perfekatskim infinitivom modalni glagol *should* izražava prošla značenja, što je inače tipično za epistemički upotrijebljene modale. Ukoliko se upotrijebi sa temporalnom referencom koja upućuje na prošlost, modal *should* izražava značenje da je nešto trebalo da se odigra, ali nije. Quirk et al. (1989: 227) navode da u konstrukciji sa perfekatskim infinitivom modal *should* izražava jaču implikaciju da preporučeno nije izvršeno. Sličnog je mišljenja i Leech (1971: 100) koji smatra da ovako upotrijebljen modal *should* ima jaku negativnu konotaciju u smislu „suprotno od činjenice“, dok Palmer (2001: 124) smatra da takva konstrukcija gotovo uvijek označava da se događaj nije desio. U korpusu imamo dva primjera u kojima se modal *should* javlja u konstrukciji sa perfekatskim infinitivom. U primjeru 25 modal *should* sa upućivanjem na prošlost upotrijebljen je kontrafaktualno, dok je u primjeru 26 data konstrukcija nije upotrijebljena sa upućivanjem na prošlost, već se odnosi na preporuku da datu radnju treba uraditi prije neke druge radnje, zbog čega je na srpski jezik prevedena prezentom glagola *trebati* uz dopunu u vidu konstrukcije *da+* prezent:

25) a) *It was pointed out, in addition, that registration should have been applied for as a protected geographical indication and not as a protected designation of origin.*

(ID: [32003R1291](#), preambula, tačka 4, str.1)

b) Pored toga, istaknuto je da je prijava za registraciju trebalo da bude podneta za zaštićenu geografsku oznaku, a ne za zaštićenu oznaku porekla.

26) a) *The Commission should be empowered to adopt the measures necessary for the implementation of Directive 2004/109/EC in order to clarify the technical aspects of some of the definitions provided under that Directive, notably the maximum length of the usual short settlement cycle, the calendar of trading days, the circumstances under which a person should have learnt of the acquisition or disposal of voting rights, the conditions of independence to be respected by market makers and management companies; take account of technical developments in financial markets; clarify the nature of the auditor`s review, to define the minimum content of the condensed set of solo financial statements; elaborate further the procedures for the notification and disclosure of major holdings as well as the procedures for filing regulated information with the competent authority of the issuer`s home Member State; and define minimum standards for the dissemination of regulated information and for the setting up of storage mechanisms.*

(ID: [32008L0022](#), preambula, tačka 4, str.1)

b) Komisiju treba ovlastiti da usvaja mere neophodne za sprovođenje Direktive 2004/109/EZ kako bi se pojasnili tehnički aspekti nekih definicija iz ove direktive, naročito maksimalno trajanje uobičajenog kratkog ciklusa saldiranja, kalendara dana trgovanja, okolnosti pod kojima neko lice treba da sazna o sticanju ili otuđivanju prava glasa, uslovi nezavisnosti koje treba da poštuju market mejkeri i društva za upravljanje; uzeo u obzir tehnički razvoj na finansijskim tržištima; pojasnila priroda pregleda revizora, odredio minimalni sadržaj skraćenih pojedinačnih finansijskih izveštaja; dalje razradili postupci obaveštavanja i obelodanjivanja velikih učešća, kao i postupci za dostavljanje zakonom uređenih informacija nadležnom organu matične države članice izdavaoca; i utvrdili minimalni standardi za širenje propisanih informacija i uspostavljanje mehanizama skladištenja.

U prvom primjeru uočavamo da je konstrukcija prevedena odgovarajućim ekvivalentom u sprskom jeziku, oblikom radnog glagolskog pridjeva glagola *trebati* i pasivne konstrukcije u vidu glagola *biti* + trpni glagolski pridjev. Iz konteksta je jasno da je riječ o prošlom vremenu. Drugi primjer treba prokomentarisati iz dva ugla. Najprije treba istaći da predstavlja tipičnu rečenicu u pravnom diskursu, koja je veoma duga i višestruko složena sa veliki brojem riječi koje je čine. Potom komentar zaslužuje i konstrukcija *should have learnt* koja je, bez

posebnog razloga, upotrijebljena kao takva, iako je, bez promjena u značenju, moglo da stoji *should learn*. Naime, modalni glagol *should* upotrijebljen sa perfektnim infinitivom ograničen je na značenje da je nešto trebalo da bude, ali nije. U literaturi se takva upotreba označava kao da preporučeno nije izvršeno, da ima negativnu konotaciju u odnosu na činjenicu ili da se događaj nije desio (Leech, 1971: 100, Palmer 2001: 124). U našem primjeru, značenje nije tog tipa, što je prevodilac i primijetio, pa je na srpski jezik preveo oblikom *treba + da*+prezent, odnosno *treba da sazna*.

Analizom korpusa je utvrđeno da se modalni glagol *should* na srpski jezik može prevesti sa nekoliko modalnih glagola, od kojih su najčešće upotrijebljeni *morati i trebati*, ali se kao prevodni ekvivalenti javljaju i *smjeti i moći*.

Should se u korpusu najčešće javlja u kolokacijama sa glagolima: *adopt, lay down, evaluate, empower, benefit, cover*.

5.1.3. Modalni glagol *ought to*

Modalni glagol *ought to* se najčešće upoređuje sa modalom *should*, naročito u odnosu na modalni glagol *must*, u pogledu jačine dužnosti i obaveze koja se izražava njima. Jelena Prtljaga (2014: 202-205) iznosi stavove autora (Papafragou, Myhill) koji imaju drugačije viđenje pomenutih modala i ukazuju na razlike koje među njima postoje.

Razlikama se prilazi u odnosu na unutrašnje značenje modala, pa tako *should* izražava nužnost koja se odnosi na postojeće stereotipe, norme ili očekivanja (Papafragou 2006: 26 prema Prtljaga 2014: 202). Sa druge strane, Myhill (1997:4) govori o razlici između *should* i *ought to*, te kaže da su značenja tipična za modal *should* individualno orijentisana (*individual orientation*), a ona koja izražava *ought to* grupno orijentisana (*group orientation*). To znači da se *should* koristi za sugestije koje predstavljaju individualna mišljenja, dok *ought to* sugerise opšte slaganje oko date sugestije (Prtljaga, 2014: 204).

Modalni glagol *ought to* se pojavljuje u korpusu svega 5 puta i isključivo u potvrdnom obliku sa upućivanjem na sadašnjost i značenjem izricanja obaveze. Dakle, ne postoji nijedan primjer sa odričnim oblikom, niti sa upitnim. Najčešće se javlja u kolokaciji sa glagolima *know* i *make*.

U kolokaciji sa glagolom *know*, modalni glagol *ought to* javlja se praćen infinitivom i perfekatskim infinitivom. U oba oblika na srpski jezik je preveden modalom *morati*, pri čemu perfekatski infinitiv upućuje na prošlost. U primjeru 27 kolokacija modala *ought to* i glagola *know* u infinitivu prevedena je na srpski jezik glagolom *morati* u obliku potencijala uz dopunu glagola *znati* u infinitive, izražavajući za nijansu slabije značenje obaveze, koje je grupno orijentisano o neophodnosti postojanja znanja o pomenutim informacijama. U istom značenju upotrijebljen je i glagol *morati* u obliku perfekta praćenog glagolom *znati* u infinitivu u primjeru 28, sa primjesom značenja nužnosti. Kupac i prodavac su bili dužni da znaju da je transakcija izvršena, te nikakvo drugo objašnjenje ne dolazi u obzir:

27) a) *Material changes in the facts contained in the notification coming to light subsequent to the notification which the notifying parties know or ought to know, or any new information coming to light subsequent to the notification which the parties know or ought to know and which would have had to be notified if known at the time of notification, shall be communicated to the Commission without delay.*

(ID: [32004R0802](#), član 5, str. 3)

b) *O suštinskim promenama činjenica sadržanih u prijavi koje su se pojavile nakon podnošenja prijave, a za koje podnosioci prijave znaju ili bi morali znati, ili o bilo kakvim novim informacijama koje su se pojavile nakon podnošenja prijave, a za koje podnosioci prijave znaju ili bi morali znati, i koje bi morale biti prijavljene da su bile poznate u vreme prijavljivanja, Komisiju treba obavestiti bez odlaganja.*

28) a) *This Article shall, however, have no effect on the validity of transactions in securities including those convertible into other securities admitted to trading on a market such as a stock exchange, unless the buyer and seller knew or ought to have known that the transaction was carried out in contravention of paragraph 1.*

(ID: [32004R0139](#), član 8, str. 11)

b) *Ovaj član, međutim, nema uticaja na validnost transakcija hartijama od vrednosti, uključujući i hartije od vrednosti koje se mogu konvertovati u druge hartije od vrednosti uključene u trgovanje na tržištu kao što je berza, osim ako su kupac i prodavac znali ili su morali znati da je transakcija izvršena u suprotnosti sa stavom 1.*

U kolokaciji sa glagolom *make*, u oba pronađena primjera u korpusu uočavamo istovjetnu konstrukciju, koja je pasivnog karaktera *ought to + be made*. U oba primjera, modal *ought to* prevodi se glagolom *trebati*, koji i jeste njegov ekvivalent u srpskom jeziku:

29) a) *It is important to provide the Commission and the competent authorities of the Member States concerned with sufficient information, in order to enable them to assess, within a short period of time, whether or not a referral ought to be made.*

(ID: [32004R0802](#), preambula, tačka 6, str.1)

b) *Važno je da se Komisiji i nadležnim organima datih država članica pruži dovoljno informacija kako bi im se omogućilo da u kratkom vremenskom periodu procene da li je upućivanje potrebno ili nije.*

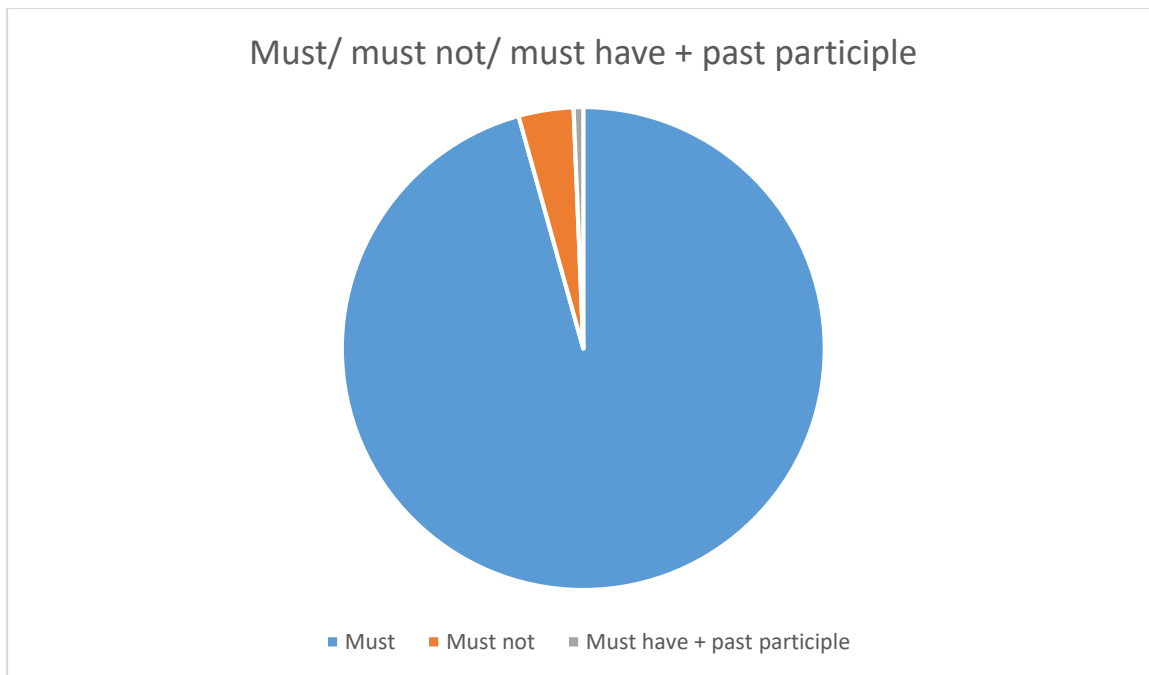
30) a) *In such situations, the Commission and national competition authorities should decide within short, clearly defined time limits whether a referral to or from the Commission ought to be made, thereby ensuring the efficiency of the system.*

(ID: [32004R0139](#), preambula, tačka 16, str.2)

b) *U takvim situacijama Komisija i nacionalni organi nadležni za konkurenciju treba da odluče u kratkim, jasno određenim rokovima, treba li određeni predmet uputiti Komisiji ili od strane Komisije, čime se obezbeđuje efikasnost sistema.*

5.1.4. Modalni glagol *must*

Modalni glagol *must* je prilično frekventan u korpusu, pri čemu se 208 (96,7%) puta pojavljuje u pozitivnoj formi, 8 (3,7%) puta u negativnoj i jednom (0,46%) sa perfekatskim infinitivom.

Grafikon 3. *Must* pozitivni/negativni/perfekatski oblik

Modal *must* u engleskom jeziku može imati dva opšta značenja, za izražavanje epistemičke neophodnosti i za izricanje obaveze ili zahtjeva koji proizilazi iz autoriteta govornika (Palmer 2001: 73). U pravnom engleskom jeziku, prema modernim pristupima izučavanju modalnosti, *must* se koristi za izricanje regulativa, koji zahtijevaju da se preduzme neka radnja, ali nijesu obavezni. To znači da kršenje tih uredbi ne izaziva pravne posljedice. Najčešće se *must* koristi u sporazumima između dvije ugovorne strane i tako upotrijebljen predstavlja sam centar deontičkog značenja obaveze.

Kada je u pitanju prevođenje modala *must* na srpski jezik, on je u potvrdnoj formi gotovo uvijek prevođen svojim ekvivalentom *morati*, što znači da se nametnuta obaveza izričito mora poštovati i izvršiti, kao što se vidi iz sljedećih primjera:

31) a) *Whereas it must be possible for Member States to require certificates drawn up in accordance with a Community procedure to be presented;*

(ID: [31988L0661](#), preambula, str. 1)

b) *s obzirom na to se mora omogućiti državama članicama da zahtevaju podnošenje uverenja sačinjenih u skladu sa postupkom Zajednice.*

32) a) *Any operational action by Europol must be carried out in liaison and in agreement with the authorities of the Member State or States whose territory is concerned.*

(Lisabonski ugovor, član 88, str. 38)

b) *Svaka operativna radnja Evropola mora se sprovoditi uz održavanje veze i u dogovoru sa organima države članice ili država članica o čijoj se teritoriji radi.*

33) a) *In order to be officially approved, breeders' associations or breeding organizations which maintain or establish herd-books must submit an application to the authorities of the Member State on whose territory their headquarters are situated.*

(ID: [31989D0501](#), anex, strana 2)

b) *Da bi bili zvanično priznati, udruženja odgajivača ili odgajivačke organizacije koji vode ili uspostavljaju matične evidencije moraju podneti zahtev nadležnim organima države članice na čijoj teritoriji se nalazi njihovo sedište.*

Međutim, u izvjesnom broju primjera uočavamo glagol *trebati* kao srpski prevodni ekvivalent, koji semantički mnogo više odgovara modalima *should* i *ought to*, nego modalu *must*, o čemu je već bilo riječi. Ukoliko bismo u primjeru 32 na engleskom jeziku zamijenili modal *must* modalom *should*, preskriptivno značenje obaveze bi bilo izgubljeno, te bi postojala mogućnost da se subjektima radnje pruži pravo na saslušanje pred Komisijom, ali to ne bi bilo obavezno. Sa druge strane, ne može se reći da je prevodilac pogriješio što je odabrao glagol *trebati* kao prevodni ekvivalent modalu *must*, jer ovako upotrijebljen modal *must* ima slabije deontičko značenje, pa je više riječ o jakoj preporuci nego o izričitom postojanju obaveze. Na primjer:

34) a) *The undertakings concerned must be afforded the right to be heard by the Commission when proceedings have been initiated; the members of the management and supervisory bodies and the recognised representatives of the employees of the*

undertakings concerned, and interested third parties, must also be given the opportunity to be heard.

(ID: 32004R0139, preambula, tačka 37, str. 5)

b) *Datim preduzećima treba dati pravo na saslušanje pred Komisijom kada se postupak pokrene; mogućnost saslušanja takođe treba pružiti članovima organa upravljanja i nadzornih organa i priznatim predstavnicima zaposlenih u datim preduzećima, kao i zainteresovanim trećim licima.*

35) a) *In the interest of legal certainty, the validity of transactions must nevertheless be protected as much as necessary.*

(ID: [32004R0139](#), preambula, tačka 34, str.5)

b) *U interesu pravne sigurnosti, treba zaštititi validnost transakcija koliko god je neophodno.*

Sa druge strane, negativna forma *must not*, ne izražava negiranje obaveze, već zabranu, naričito u pravnom diskursu. Ova forma se na srpski jezik prevodi odričnim oblikom glagola *smjeti*. U radu je već bilo govora o glagolu *smjeti*, koga Hansen (2005: 102) smatra polumodalnim glagolom na periferiji polja modalnih glagola, a Mrazović (2009) ga naziva modalom u užem smislu. U primjerima uočavamo isključivo deontičku upotrebu pomenutih modalnih ekvivalenata u izvornom i ciljnom jeziku:

36) a) *The development of trade must not be affected to such an extent as would be contrary to the interests of the Union.*

(Lisabonski ugovor, član 106, str. 45)

b) *Na razvoj trgovine ne sme se uticati u meri u kojoj bi to bilo u suprotnosti sa interesima Unije.*

37) a) - *the crust must not be less than 3 mm thick; the texture of the crumb, which is a straw-yellow colour, has air-bubbles of uniform size; the moisture content must not exceed 33 %.*

(ID: 32003R1291, Aneks II, tačka 4.2, str. 4)

b) - *kora ne sme biti tanja od 3 mm; tekstura sredine, koja je slamnatožuta, ima vazdušaste šupljine jednake veličine; sadržaj vlage ne sme preći 33%.*

38) a) *In so far as volume is concerned, the issuer must not purchase more than 25 % of the average daily volume of the shares in any one day on the regulated market on which the purchase is carried out.*

(ID: [32003R2273](#), član 5, str.4)

b) *Kada je reč o obimu, izdavalac dnevno ne sme kupiti više od 25% prosečnog dnevnog obima trgovanja tim akcijama na regulisanom tržištu na kome se obavlja kupovina.*

Samo je jedan primjer u korpusu sa modalom *must* praćenim perfekatskim infinitivom, zbog toga što se pravni tekstovi pišu u sadašnjem vremenu, kako bi bili uvijek aktuelni. U našem primjeru upotrijebljena je baš ovakva konstrukcija zbog specifičnosti značenja izraženog njome. Naime, upotrebom perfekatskog infinitiva u ovom kontekstu pokriveno je i prošlo i sadašnje vrijeme. To znači da su sporni pisani komentari na saopštenja Komisije morali doći na adresu prije isteka roka, i istovremeno da svi ostali pisani komentari moraju doći na datu adresu prije isteka roka.

Budući da u srpskom jeziku ne postoji glagolska konstrukcija kojom bi se istovremeno pokrila i prošla i sadašnja implikacija, ova konstrukcija je na srpski jezik prevedena glagolom *morati* u prezentu, koji je praćen rječcom *se* i infinitivom:

39) a) *Written comments on Commission communications pursuant to Article 12(1) and (2), Article 13(2) and Article 16(1) of this Regulation must have reached the Commission at the address referred to in paragraph 1 before the expiry of the time limit set in each case.*

b) *Pisani komentari na saopštenja Komisije u skladu sa članom 12. st. 1. i 2, članom 13. stav 2. i članom 16. stav 1. ove uredbe moraju se dostaviti Komisiji na adresu navedenu u stavu 1. pre isteka roka određenog za svaki pojedinačni slučaj.*

Must se najčešće javlja u kolokaciji sa glagolima: mention, contain, comply, adopt, meet i provide.

5.1.5. Modalni izraz *have to*

U teorijskom dijelu rada razmotrena je razlika između modala *must* i modalnog izraza *have to*. Coates (1983: 55) navodi da se oni razlikuju prema uključenosti govornika, pa se upotrebom modala *must* izražava njegov autoritet, dok sa *have to* autoritet ne potiče od nekog određenog izvora (Prtljaga, 2014: 155).

Budući da se korpus tiče pravnog jezika koji karakteriše jako deontičko značenje obaveze, dužnosti i sl., očekivano je da broj primjera sa modalnim izrazom *have to* bude veoma mali, te tako u našem korpusu imamo samo jedan takav primjer:

40) a) *When drawing up its proposals with a view to achieving the objectives set out in Article 26, the Commission shall take into account the extent of the effort that certain economies showing differences in development will have to sustain for the establishment of the internal market and it may propose appropriate provisions.*

(Lisabonski ugovor, 27, str.13)

b) *Prilikom izrade svojih predloga za ostvarivanje ciljeva utvrđenih u članu 26, Komisija uzima u obzir koliko će napora neke privrede, zbog razlika u razvijenosti, morati da ulože za uspostavljanje unutrašnjeg tržišta i može predložiti odgovarajuće odredbe.*

Primjećuje se da se obaveza odnosi na budućnost, jer se na engleskom jeziku upotrebljava glagol *will* uz modalni izraz *have to* i glavni glagol *sustain* u infinitivu. Buduće vrijeme upotrebljava se da izrazi radnju koja će se desiti (jednom ili više puta) u nekom periodu u budućnosti, a u skladu sa kojom se propisuje djelovanje Komisije (*Komisija uzima u obzir...*).

Ova konstrukcija je na srpski jezik prevedena glagolom *morati* u obliku futura I i dopune glagolom *uložiti* u vidu infinitiva. Glagol *morati* u srpskom jeziku predstavlja ekvivalent i za *have to* i za modal *must*, odnosno za sva značenja izražena ovim modalima.

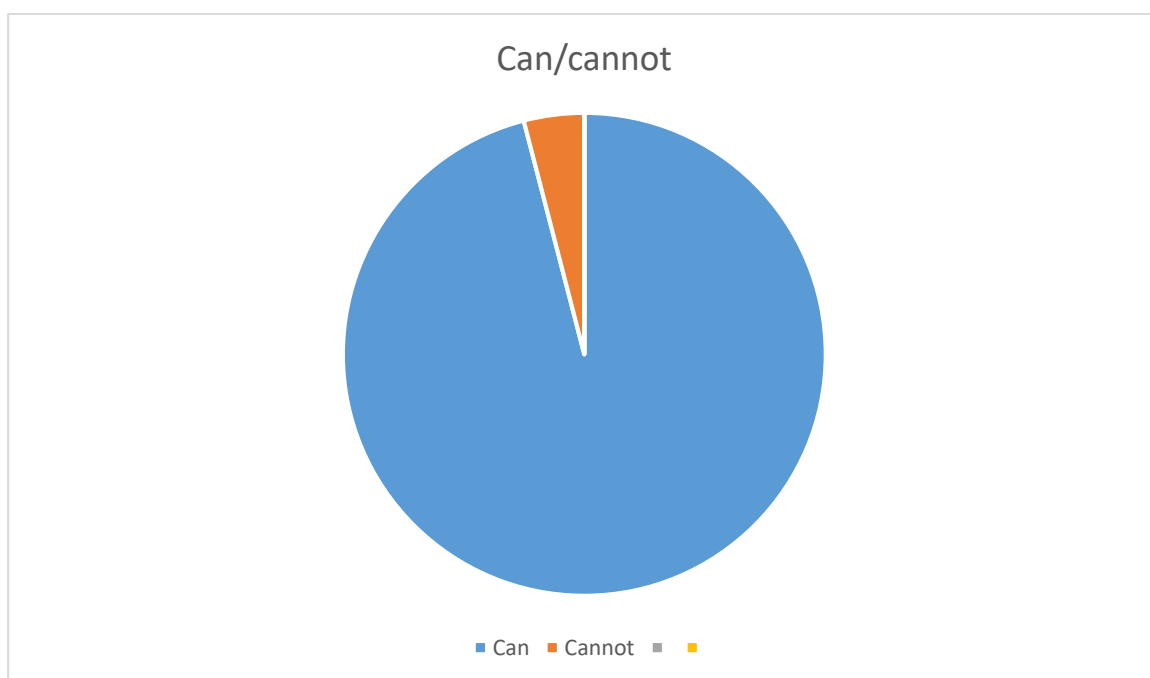
5.1.6. Modalni glagol *can*

Modalni glagol *can* se javlja u nekoliko značenja, koja mogu biti epistemička (mentalna ili fizička sposobnost, dozvola i mogućnost), deontička (dozvola, naredba, uputstvo, zabrana)

i dinamička (fizička ili mentalna sposobnost subjekta da realizuje datu situaciju) (Novakov 2012: 190). Sa druge strane, Coates (1983: 87-89) smatra da je značenje modala *can* ograničeno na korijensku modalnost, te da se korijenska značenja kreću od dozvole do sposobnosti, a između njih se nalazi domen mogućnosti.

Spektru značenja koji ovaj modal enkodira dodaje se i značenje tentativnosti, što je karakteristično i za oblike *might* i *would* (Trbojević Milošević, 2004).

Modal *can* se u korpusu javlja 76 puta (89%) u pozitivnom obliku i 9 puta (11%) u negativnom obliku.

Grafikon 4. *Can* pozitivni/negativni oblik

U teorijskom dijelu rada naglašeno je da postoje tri značenja modala *can*: sposobnost, mogućnost i dozvola.

Najčešće značenje modala *can* u analiziranim tekstovima je značenje neperformativne mogućnosti. Kod ovakvog značenja, modal *can* se upotrebljava isključivo sa pasivom u glavnoj propoziciji. Parafraza ovakvog tipa rečenica se svodi na to da je X u mogućnosti da sprovede događaj koji je izražen u propoziciji. Ovakve primjere smatramo konstativima, a modal *can* je na srpski jezik preveden sprskim modalnim ekvivalentom *moći*:

41) a) *Whereas the work on the dissemination of agricultural information provided for in Article 41 of the Treaty can be coordinated more effectively by cooperation between the Commission and the national experts concerned within a committee of experts;*

(ID: [31986D0200](#), preambula, str.1)

b) *s obzirom na to da rad na širenju poljoprivrednih informacija predviđen u članu 41. Ugovora, može biti efikasnije koordinisan uz saradnju između Komisije i odgovarajućih nacionalnih stručnjaka u okviru odbora stručnjaka.*

42) a) *Experience acquired since 2002 regarding the distribution of new motor vehicles, the distribution of spare parts and the provision of repair and maintenance services for motor vehicles, makes it possible to define a category of vertical agreements in the motor vehicle sector which can be regarded as normally satisfying the conditions laid down in Article 101(3) of the Treaty.;*

(ID: [32010R0461](#), preambula, tačka 5, str. 1)

b) *Iskustvo stečeno od 2002. godine u pogledu distribucije novih motornih vozila, distribucije rezervnih delova i pružanja usluga popravke i održavanja motornih vozila omogućava da se definiše kategorija vertikalnih sporazuma u sektoru motornih vozila za koju se može smatrati da obično ispunjava uslove utvrđene u članu 101. stav 3. Ugovora.*

U određenom broju primjera modal *can* praćen je glagolom u aktivu (*present infinitive*) kojim se izražava događaj u propoziciji (it is possible for X to constitute/contribute...):

43) a) *Whereas the breeding and rearing of sheep and goats occupies an important place in Community agriculture; whereas these activities can constitute a source of income for part of the farming population.*

(ID: [31988L0661](#), preambula, str.1)

b) *s obzirom na to da držanje i odgajanje ovaca i koza zauzima važno mesto u poljoprivredi Zajednice; s obzirom na to da ove aktivnosti mogu da predstavljaju izvor prihoda za deo stanovništva koje se bavi stočarstvom;*

44) a) *In this way, stabilisation can contribute to greater confidence of investors and issuers in the financial markets.*

(ID: [32003R2273](#), preambula, tačka 11, str. 1)

b) *Na taj način stabilizacija može doprineti većem poverenju investitora i izdavalaca u finansijska tržišta.*

Takođe, u velikom broju primjera uočava se i značenje dozvole da se izvrši određena radnja. Dakle, normativima se reguliše dozvola da određeni subjekti, koji su jasno poznati iz zakonskog akta, izvrše određenu radnju. U takvim primjerima modal *can* je na srpski jezik preveden glagolom *moći*, kao što se vidi iz primjera:

45) a) *In the event of an impediment or serious misconduct, the European Council can end the President`s term of office in accordance with the same procedure.*

(Lisabonski ugovor, član 15, str.11)

b) *U slučaju njegove sprečenosti ili teže povrede dužnosti, Evropski savet može okončati mandat predsednika u skladu sa istim postupkom.*

46) a) *that they can carry out the checks necessary for recording pedigrees;*

(ID: [31989D0501](#), Aneks, str.2)

b) *da mogu sprovoditi provere neophodne za registrovanje pedigreea;*

47) a) *The consortium may, however, stipulate that such notice can only be given after an initial period of a maximum of 24 months starting from the date of entry into force of the agreement or, if later, from the commencement of the service.*

(ID: [32009R0906](#), član 6, str.4)

b) Međutim, konzorcijum može propisati da se takav otkazni rok može dati samo posle početnog perioda od najviše 24 meseca, počevši od datuma stupanja sporazuma na snagu ili od datuma početka pružanja usluge, ako je taj datum kasniji.

Važno je naglasiti da u mnogim primjerima modal *can* ima dvosmisleno (*ambiguous*) značenje, koje se može interpretirati kao značenje dozvole ili logičke mogućnosti, ukoliko čitalac ne poznaje kontekst određenog pravnog teksta.

U primjeru (48) uočavaju se oba značenja, mogućnost da budu saslušani, ali istovremeno i dozvola za saslušanje. I na engleskom i na srpskom jeziku uočava se pasivna konstrukcija, u engleskom izražena modalom *can* i pasivnim oblikom glagola *hear*, a na srpskom upotrebom glagola *moći* u prezentu, glagolom *biti* u infinitivu i trpnim glagolskim pridjevom *saslušana*:

48) a) *Flag States shall also be requested to provide information to the Commission as to the fishing vessel's owners and, where appropriate, operators so as to ensure that such persons can be heard, in accordance with Article 27(2);b)*

(ID: [32008R1005](#), član 26., str.16)

b) *Od država zastave se takođe zahtijeva da Komisiji dostave informaciju o valsnicima ribarskog plovila i, po potrebi, o korisnicima, kako bi se obezbijedilo da ta lica mogu biti saslušana u skladu sa članom 27, stav 2.*

Sa stanovišta prevodnih ekvivalenata, posebno je interesantno nekoliko primjera u kojima modal *can* nije preveden modalnim ekvivalentima u srpskom jeziku, nego upotrebom punoznačnih glagola, izbjegavanjem direktne modalnosti (50, 51) ili upotrebom glagola *znati* (49), koji može da ima modalno značenje, ali svakako nije direktni ekvivalent glagolu *can*:

49) *that they can make use of the livestock performance data necessary for carrying out their breed improvement or preservation programme.*

(ID: [31989D0501](#), aneks, strana 2)

b) da znaju da upotrebe podatke o proizvodnim sposobnostima životinja koji su potrebni za sprovođenje programa za poboljšanje ili očuvanje rase;

50) a) *The oven door is left open for at least five minutes to allow the steam to escape, so the bread can dry and become crusty.*

(ID: [32003R1291](#), str.7)

b) *Vrata pećnice ostaju otvorena najmanje pet minuta da bi para izašla napolje kako bi se hleb osušio i postao hrskav.*

51) a) *Such administrative cooperation is essential to ensure that the Community catch certification scheme can be applied properly and that IUU fishing is properly investigated and sanctioned.*

(ID: [32009R1010](#), preambula, tačka 9, str 2)

b) *Takva administrativna saradnja od suštinskog je značaja da bi se obezbedila pravilna primena sistema sertifikacije ulova u Zajednici i pravilna istraga i sankcionisanje NNN ribolova.*

Iako je u primjeru (50) izbjegnuto prevod upotrebom modalnog glagola, modalno značenje je ipak zadržano upotrebom potencijala. Potencijal se u korpusu javlja najčešće kao sredstvo slabljenja deontičke jačine modalnih glagola. Sa druge strane, u primjeru (51) nema modalnog značenja, jer je engleska konstrukcija sa modalnim glagolom na srpski jezik prevedena imenicom.

Negativni oblik modala *can* u korpusu se javlja u 9 primjera, i to uvijek u pasivnoj konstrukciji, u značenju nemogućnosti. Međutim, na srpski jezik je u gotovo svim primjerima preveden aktivom i negativnim oblikom modala *moći*. Razlog za to je pomenuta razlika između jezika koji su predmet istraživanja, gdje je u engleskom pasiv veoma čest, a u srpskom je aktiv mnogo frekventniji. Pogledajmo primjere:

52) a) *Under the principle of subsidiarity, in areas which do not fall within its exclusive competence, the Union shall act only if and in so far as the objectives of the proposed action cannot be sufficiently achieved by the Member States, either at central level or at regional and local level, but can rather, by reason of the scale or effects of the proposed action, be better achieved at Union level.*

(Lisabonski ugovor, član 5, str.6)

b) *Prema načelu supsidijarnosti, u oblastima koje ne spadaju u njenu isključivu nadležnost, Unija deluje samo ako i u meri u kojoj države članice ne mogu na zadovoljavajući način ostvariti ciljeve predloženog delovanja, bilo na centralnom nivou ili na regionalnom i lokalnom nivou, već ih je, zbog obima ili dejstva predloženog delovanja, moguće bolje ostvariti na nivou Unije.*

53) a) *The decision authorising enhanced cooperation shall be adopted by the Council as a last resort, when it has established that the objectives of such cooperation cannot be attained within a reasonable period by the Union as a whole, and provided that at least nine Member States participate in it.*

(Lisabonski ugovor, član 20, str. 16)

b) *Odluku kojom se odobrava unapređena saradnja donosi Savet kao krajnju meru, kada utvrdi da Unija kao celina ne može ostvariti ciljeve takve saradnje u razumnom roku, i pod uslovom da najmanje devet država članica učestvuje u njoj.*

54) a) *Whereas it cannot be ruled out that, in specific cases, the conditions set out in Article 85 (3) of the Treaty may not be fulfilled; whereas the Commission must have the power to regulate such cases pursuant to Regulation No 17 by way of a Decision having effect for the future.*

(ID: [31991R1534](#), preambula, str.2)

b) *s obzirom na to da se ne može isključiti mogućnost da se u određenim slučajevima uslovi utvrđeni u članu 85. stav 3. ne ispune; s obzirom na to da Komisija mora imati ovlašćenje da uređuje takve slučajeve, u skladu sa Uredbom broj 17 odlukom koja će imati dejstvo u budućnosti.*

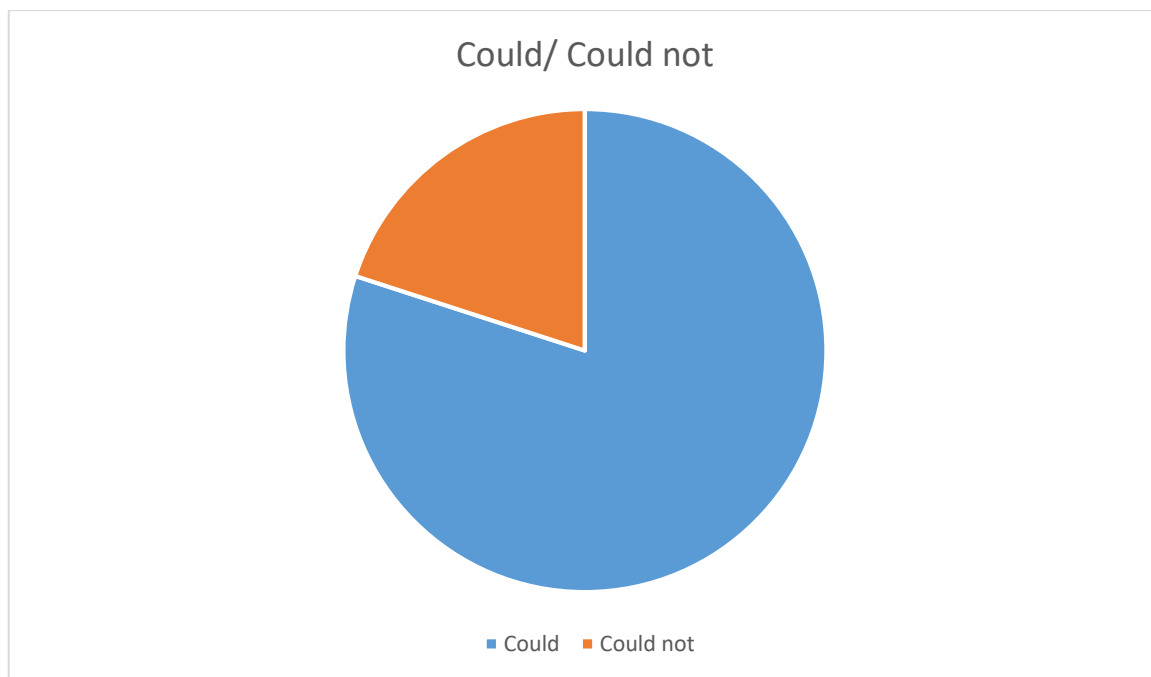
U kolokaciji sa modalnim glagolom *can* najčešće se javljaju sljedeći glagoli: *make*, *assume* i *find*.

Kao zaključni komentar može se istaći da značenje i upotreba modala *can* u korpusu izražava korijensku modalnost. Ovaj modal se ne upotrebljava performativno. Kada se klauza koja sadrži modalni glagol *can* negira, uvijek je riječ o negaciji modalne propozicije, odnosno *cannot* izražava nemogućnost, bez obzira na to da li je ona epistemička ili neepistemička.

5.1.7. Modalni glagol *could*

U teorijskom dijelu rada modalni glagol *could* obrađen je zajedno sa modalom *can*, zbog sličnosti u značenju. Ovdje ćemo ih obraditi odvojeno zbog određenih razlika u prevođenju.

Could je modal male frekventnosti u korpusu, pri čemu se javlja u svega 20 primjera, od čega su tri primjera negativnog oblika *could not* (15%):

Grafikon 5. Modal *could* pozitivni/negativni oblik

Pozitivni oblik modala *could* se koristi za izražavanje mogućnosti u sadašnjosti i budućnosti, koja je manjeg stepena jačine u odnosu na mogućnost izraženu modalom *can*, a na srpski jezik je najčešće prevođen potencijalom modala *moći* i infinitivom:

55) a) *The Member States shall facilitate the achievement of the Union` s tasks and refrain from any measure which could jeopardise the attainment of the Union` s objectives.*

(Lisabonski ugovor, član 4, str. 6)

b) *Države članice pomažu u ispunjavanju zadataka Unije i uzdržavaju se od svake mere koja bi mogla ugroziti ostvarivanje ciljeva Unije.*

56) a) *Before undertaking any action on the international scene or entering into any commitment which could affect the Union` s interests, each Member State shall consult the others within the European Council or the Council.*

(Lisabonski ugovor, član 32, str. 22)

b) *Pre preduzimanja bilo kakvog delovanja na međunarodnoj sceni ili preuzimanja obaveze koja bi mogla uticati na interese Unije, svaka država članica konsultuje se sa ostalima u okviru Evropskog saveta ili Saveta.*

57) a) *As regards the distribution of new motor vehicles, there do not appear to be any significant competition shortcomings which would distinguish this sector from other economic sectors and which could require the application of rules different from and stricter than those set out in Regulation (EU) No 330/2010. The market-share threshold, the non-exemption of certain vertical agreements and the other conditions laid down in that Regulation normally ensure that vertical agreements for the distribution of new motor vehicles comply with the requirements of Article 101(3) of the Treaty.*

(ID: [32010R0461](#), preambula, tačka 10, str.2)

b) *Kada je reč o distribuciji novih motornih vozila, izgleda da nema nikakvih značajnih nedostataka u pogledu konkurencije zbog kojih bi se ovaj sektor razlikovao od drugih privrednih sektora i koji bi mogli zahtevati primenu drugačijih i strožih pravila od onih koja su utvrđena u Uredbi (EU) broj 330/2010. Prag tržišnog udela, neizuzimanje određenih vertikalnih sporazuma i drugi uslovi koji su utvrđeni u toj uredbi obično obezbeđuju da vertikalni sporazumi za distribuciju novih motornih vozila budu u skladu sa zahtevima iz člana 101. stav 3. Ugovora.*

U određenom broju primjera *could* je preveden modalom *moći* u prezentu praćen glavnim glagolom u infinitivu. Razlog za upotrebu prezenta nalazimo u činjenici da se radnje opisane upotrebom pomenute konstrukcije odnose na sadašnjost, i njima se izražava jasna mogućnost da se nešto dogodi, koja nije uslovnog karaktera. U primjeru (58) uočava se upotreba pasivne konstrukcije u vidu glagola *moći* u prezentu, povratne rječe *se* i glagola upotrebiti u *infinitivu*, dok se u primjeru (59) uočava modalni glagol *moći* u prezentu praćen infinitivom glavnog glagola *uticati*:

58) a) *Diagram of vessel: draw the profile of the vessel, indicating any distinguishing markings that could be used for identification.*

(ID: [32009R1010](#), Aneks xb, str. 30)

b) *Skica plovila: nacrtati profil plovila, uz naznaku razlikovnih oznaka koje se mogu upotrebiti za identifikaciju.*

59) a) *Whereas, however, the unregulated use in advertising of references to the amount and scope of a compensation scheme could affect the stability of the financial system or investor confidence; whereas Member States should therefore lay down rules to limit such references.*

(ID: [31997L0009](#), preambula, tačka 21, str.3)

b) *s obzirom na to da, međutim, neregulisano navođenje iznosa i obima sistema za obeštećenje u oglašavanju može uticati na stabilnost finansijskog sistema ili poverenje investitora; s obzirom na to da države članice stoga treba da utvrde pravila kojima bi se to navođenje ograničilo;*

Negativni oblik modala *could* kojim se izražava značenje nemogućnosti, na srpski jezik je preveden jednako kao i pozitivni, negacijom modala *moći* u obliku potencijala uz dopunu u vidu infinitiva ili konstrukcije *da* + prezent. U primjeru (60) uočava se uslovna radnja, koja je na engleskom jeziku izražena upotrebom prošlih oblika glagola, dok je na srpskom uočljiv potencijal kojim se izražava određena uslovnost i nesigurnost da bi se određena radnja mogla

dogoditi. Primjer 61 ukazuje na prošlu radnju, koja je izražena perfektom glagola *moći* negativnog oblika uz infinitivnu dopunu glavnog glagola:

60) a) *Without access to such spare parts, independent repairers would not be able to compete effectively with authorised repairers, since they could not provide consumers with good quality services which contribute to the safe and reliable functioning of motor vehicles.*

(ID: [32010R0461](#), tačka 16, str.3)

b) *Bez pristupa tim rezervnim delovima nezavisni serviseri ne bi mogli efikasno konkurisati ovlašćenim serviserima, jer ne bi mogli da potrošačima pružaju kvalitetne usluge koje doprinose bezbednom i pouzdanom funkcionisanju motornih vozila.*

61) a) *the reason why the party or parties could not achieve the efficiency to a similar extent by means other than through the concentration proposed, and in a manner that is not likely to raise competition concerns.*

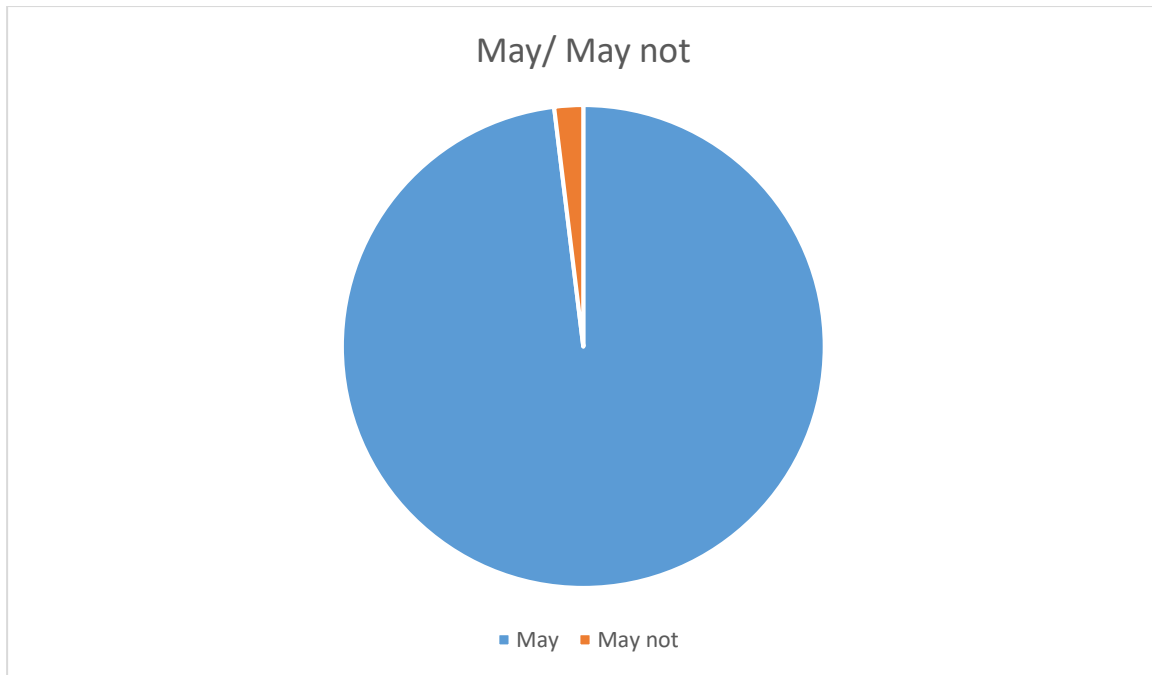
(ID: [32004R0802](#), sekcija 9, str. 20)

b) *razloge zbog kojih stranka ili stranke nisu mogle postići slično poboljšanje efikasnosti drugim sredstvima osim predloženom koncentracijom i na način koji ne bi mogao da prouzrokuje probleme za konkurenciju.*

Modal *could* se u korpusu najčešće javlja u kolokaciji sa glagolima: *affect, refuse* i *obtain*.

5.1.8. Modalni glagol *may*

Modal *may* je drugi modal po frekventnosti u analiziranom korpusu, gdje se pojavljuje u 517 primjera. Odnos pozitivne i negativne upotrebe datog modala vidi se iz grafikona ispod, gdje je *may* u 507 (98,06%) primjera upotrijebljen u pozitivnoj formi, a svega u 10 (1,94%) primjera u negativnoj:

Grafikon 6. Modal *may* pozitivna i negativna forma

May se u engleskom jeziku najčešće koristi u dva značenja: mogućnosti (*possibility*) i dozvole (*permission*), gdje značenje dozvole pripada domenu deontičke modalnosti.

Osnovna funkcija modala *may* u koprusu je izražavanje dozvole osobi ili strani ili garantovanje prava. Primjeri u kojima se *may* javlja najčešće predstavljaju performativnu deontičku mogućnost, odnosno subjektu aktivne klauze se dozvoljava da sprovede događaj koji je izražen propozicijom. U sljedećim primjerima uočava se izražavanje konstativne deontičke mogućnosti dozvole, odnosno rezultat performativnog akta davanja dozvole, umjesto performativnog akta samog po sebi.

Davanje dozvole:

62) a) *In accordance with Article 234 of the Treaty on the Functioning of the European Union, the European Parliament may vote on a motion of censure of the Commission.*

(Lisabonski ugovor, član 17, str. 14)

b) *U skladu sa članom 234. Ugovora o funkcionisanju Evropske unije, Evropski parlament može glasati o predlogu za izglasavanje nepoverenja Komisiji.*

63) a) *The European Council may end his term of office by the same procedure.*

(Lisabonski ugovor, član 18, str. 14)

b) *Evropski savet može okončati njegov mandat po istom postupku.*

64) a) *All members of the Council may participate in its deliberations, but only members of the Council representing the Member States participating in enhanced cooperation shall take part in the vote.*

(Lisabonski ugovor, član 20, str. 16)

b) *Svi članovi Saveta mogu da učestvuju u njegovim raspravama, ali samo članovi Saveta koji predstavljaju države članice koje učestvuju u unapređenoj saradnji učestvuju u glasanju.*

U svim primjerima u pomenutom značenju modal *may* je preveden modalom *moći*, jer se njime izražava značenje dozvole u srpskom jeziku, bez obzira na to što je ovaj modal takođe prevodni ekvivalent engleskom modalu *can*. To potvrđuje činjenicu da u engleskom jeziku postoji više nijansi modalnih značenja koje se izražavaju isključivo upotrebom modalnih glagola, nego na srpskom, zbog razlike u sistemima modalnih glagola.

U primjerima koji slijede uočava se garantovanje prava, odnosno deontička mogućnost dozvole koja se tumači kao rezultat performativnog davanja dozvole:

65) a) *The European Council may decide by a simple majority, after obtaining the consent of the European Parliament, not to convene a Convention should this not be justified by the extent of the proposed amendments.*

(Lisabonski ugovor, član 15, str. 11)

b) *Evropski savet, prostom većinom, nakon dobijanja saglasnosti Evropskog parlamenta, može odlučiti da ne sazove konvenciju ako to nije opravdano s obzirom na obim predloženih izmena.*

66) a) *Any Member State may decide to withdraw from the Union in accordance with its own constitutional requirements.*

(Lisabonski ugovor, član 50, str. 31)

b) *Svaka država članica može odlučiti da istupi iz Unije u skladu sa svojim ustavnim pravilima.*

Primjeri ovakvog tipa razlikuju se od korijenske mogućnosti koju izražava modal *can*, a koja se fokusira više na mogućnost nekoga ili nečega, pa čak i na sposobnost subjekta, da sprovede događaj izražen u propoziciji.

Negativni oblik modala *may*, u koprusu se javlja u malom broju primjera (svega 10). On najčešće izražava konstativnu deontičku mogućnost, a propozicija se negira. Na srpski jezik prevođen je na dva načina, upotrebom ekvivalenata *ne može* i *ne sme*, čija je frekventnost prilično ujednačena. Oba glagola na srpskom jeziku predstavljaju adekvatno prevodno rješenje originala, iako se uočava nijansa razlike u značenju, gdje se u primjeru (67) uočava značenje nemogućnosti, a u primjeru (68) značenje zabrane. Razlika u odabiru odgovarajućih prevodnih rješenja zavisi od prevodilaca koji su radili na zakonodavnom tekstu. Pogledajmo primjere:

67) a) *a position resulting from the exercise of an over allotment facility by an investment firm or credit institution which is not covered by the greenshoe option may not exceed 5 % of the original offer;*

(ID: [32003R2273](#), član 11, str. 6)

b) *pozicija koja proistekne iz korišćenja mogućnosti upisa dodatnih hartija od vrednosti od strane investicionog društva ili kreditne institucije, a koja nije pokrivena opcijom pokrića upisa dodatnih hartija od vrednosti ne može preći 5% prvobitne ponude;*

68) a) *for the best possible development of the fruit, the planting density in the orchards may not exceed 400 trees per hectare, the fruit is picked at the best stage of ripeness and within a short period (around six weeks from the beginning of August to mid-September).*

(ID: [32010R0353](#), Aneks 2, str. 5)

b) *da bi se plodovi razvijali na najbolji način, gustina zasada u voćnim zasadima ne sme preći 400 stabala po hektaru, berba se vrši u fazi optimalne zrelosti i u kratkom periodu (oko šest nedelja od početka avgusta do sredine septembra).*

Modal *may* se samo u jednom primjeru javlja uz perfekatski infinitiv, koji je prevodilac izbjegao tokom prevoda, izrazivši modalnu nesigurnost rječcom *eventualno*. U oba jezika uočava se prošla upućivanje na radnju koja se mogla dogoditi u prošlosti, ali ne postoji sigurnost da li se ona dogodila ili ne. Da je prevodilac izabrao oblik perfekta glagola *moći* i infinitiva *susresti* – *teškoće sa kojima su se mogli susresti*, sugerisao bi da je postojala ta mogućnost, ali da se nije dogodila. Zbog toga je pribjegao pomenutom rješenju, uz upotrebu rječce *eventualno*, kojom se adekvatno sugerise modalna neisigurnost o izvršenju date radnje. Pogledajmo primjere:

69) a) *Whereas the retention in the Community of schemes providing levels of cover higher than the harmonized minimum may, within the same territory, lead to disparities in compensation and unequal conditions of competition between national investment firms and branches of firms from other Member States; whereas, in order to counteract those disadvantages, branches should be authorized to join their host countries' schemes so that they may offer their investors the same cover as is provided by the schemes of the countries in which they are located; whereas it is appropriate that, in its report on the application of this Directive, the Commission should indicate the extent to which branches have exercised that option and any difficulties which they or the investor-compensation schemes may have encountered in implementing those provisions; whereas the possibility that home Member States'*

schemes should themselves offer such supplementary cover, subject to the conditions such schemes may lay down, is not ruled out;

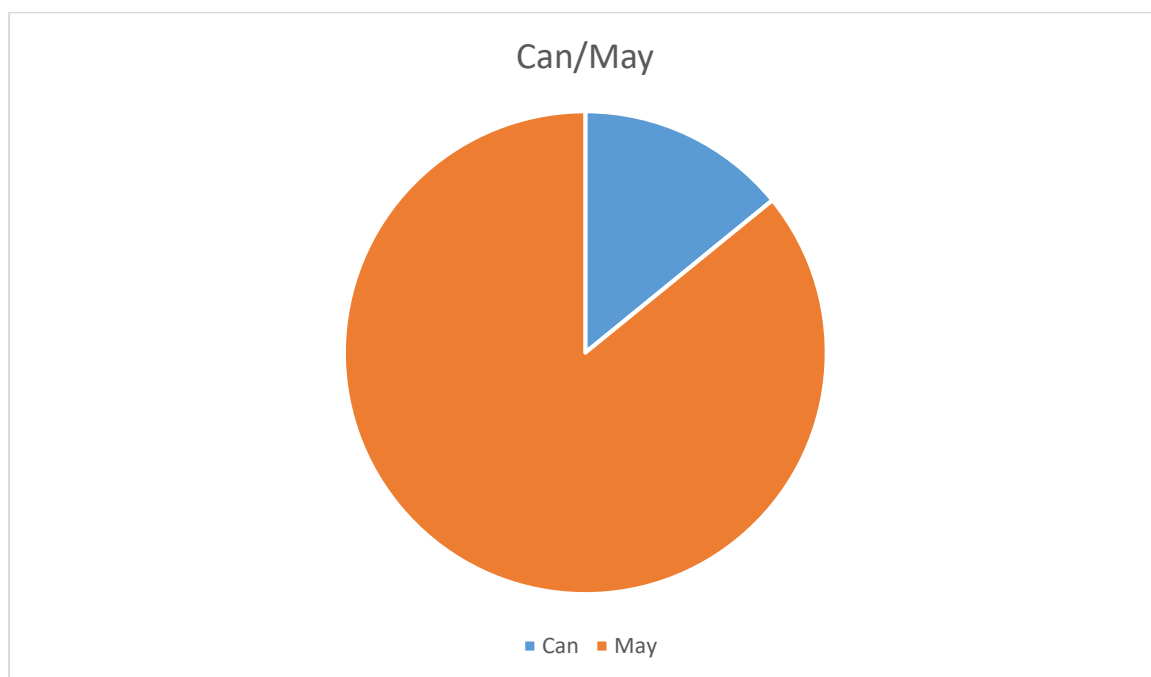
(ID: [31997L0009](#), preambula, tačka 15, str. 2)

b) s obzirom na to da zadržavanje onih sistema u Zajednici koji obezbeđuju više nivoa pokrića od harmonizovanog minimuma može, u okviru iste teritorije, dovesti do razlika u obeštećenju i nejednakih uslova konkurencije između nacionalnih investicionih društava i ogranaka društava iz drugih država članica; s obzirom na to da u cilju suzbijanja tih nedostataka ograncima treba dozvoliti da se pridruže sistemima svojih država domaćina kako bi svojim investitorima mogli pružati isto pokriće kakvo obezbeđuju sistemi u zemljama u kojima se nalaze; s obzirom na to da je primereno da u svom izveštaju o primeni ove direktive Komisija navede meru u kojoj su ogranci iskoristili ovu mogućnost i eventualne teškoće sa kojima su se oni ili sistemi za obeštećenje investitora susreli pri sprovođenju tih odredaba; s obzirom na to da nije isključena mogućnost da sistemi iz matičnih država članica sami ponude takvo dodatno pokriće, pod uslovima koje mogu utvrditi ti sistemi.

Najčešće kolokacije sa modalom *may* javljaju se uz upotrebu sljedećih glagola: *conclude, use, amend, adopt, approve, carry out.*

5.1.8.1. *May* naspram *can*

Već je rečeno da su modalni glagoli *can* i *may* gotovo ravnopravni u značenju davanja ili traženja dozvole, te da je osnovna razlika među njima to što je modal *may* formalniji. Stoga ne čudi što je modal *may* u našem korpusu veoma frekventan, jer je pravni diskurs izrazito formalnog karaktera. Modal *can* se u korpusu javlja 85 puta, dok se *may* javlja 517 puta. Odnos učestalosti pomenuta dva modala vidi se iz grafikona ispod:

Grafikon 7. Modalni *can/may* odnos frekventnosti u korpusu

Navodeći da ima nekoliko primjera u kojima se oba modala koriste u značenju deontičke dozvole, Palmer (2001: 71) ističe upitnost statusa modala *can* za izražavanje deontičke modalnosti i smatra da on nikad nije deontički modal u osnovnom smislu, već da je on uvijek izražava dinamičku mogućnost, a da se za deontičku modalnost upotrebljava modal *may*. Međutim, sam Palmer u daljem radu primjećuje da ako se kaže da je nešto moguće, to znači da govornik nema ništa protiv toga, te je to ipak značenje dozvole, odnosno da riječ je o deontički upotrijebljenom modalu *can*. Naš stav, u skladu sa analiziranim korpusom, tiče se toga da se oba modala i *can* i *may* mogu koristiti za izražavanje značenja mogućnosti i dozvole, iako se modal *may* češće upotrebljava u tom značenju dozvole od modala *can*.

Drugi (Quirk et al. 1989: 222, Coates 1983: 85) smatraju da modal *can* treba uvijek posmatrati zajedno sa modalom *may* u smislu deontičkog traženja ili dobijanja dozvole i da se

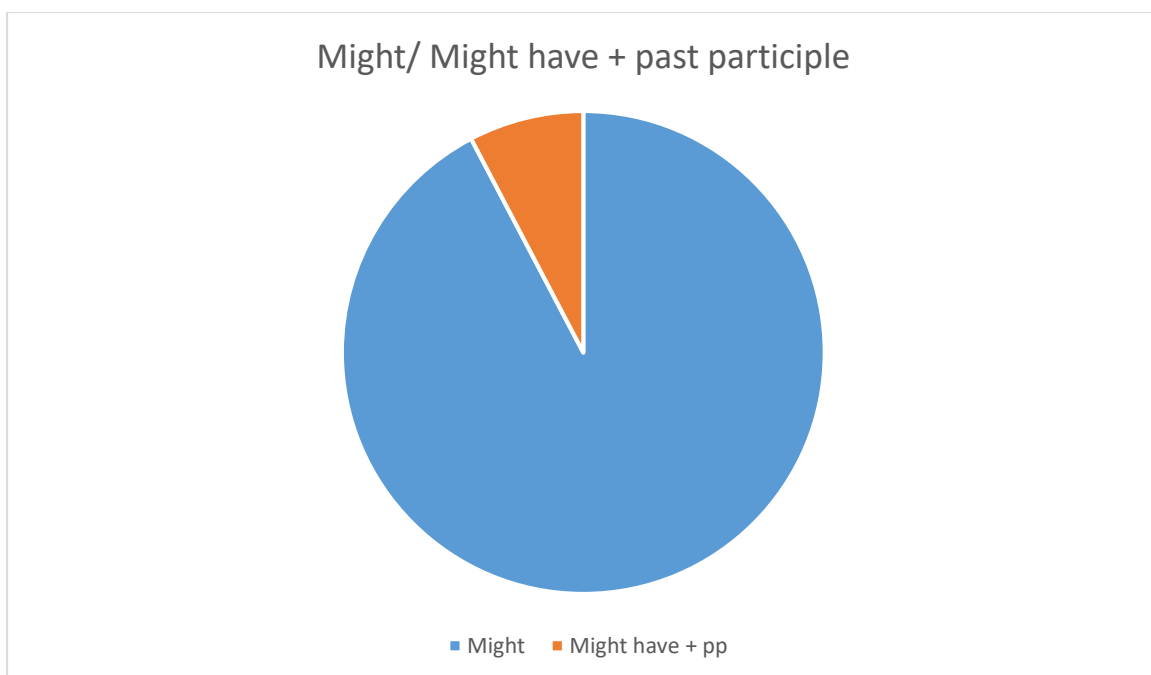
modal *can* često koristi u kvazi-imperativnom smislu, da se predloži govorniku šta da radi (prema Prtljaga 2014: 223). Quirk et al. takođe ukazuju da se razlika između ova dva modala odnosi na to se *may* povezuje sa govornikovom dozvolom, a *can* nosi značenje dozvole u opštijem i bezličnom smislu. Takođe, modalni glagol *may* se češće koristi u zvaničnim dokumentima, jer se smatra formalnijim od *can*, te se za njega više vezuje preskriptivna upotreba.

Upotreba modala *may* (uz *might*) za izražavanje deontičke mogućnosti može se podvesti pod kategoriju performativne deontičke mogućnosti kojom se garantuje dozvola ili pravo ili pod kategoriju konstativne deontičke mogućnosti dozvole koja je rezultat prethodnog performativnog akta. Interpretacija modala *may* kao performativa ili konstativa oslanja se na sintaksički kontekst, kao i semantički, odnosno situacioni kontekst odnosa pošiljalac-primalac. Konstativna deontička mogućnost najčešće se izražava modalom *can*.

Analiza korpusa je pokazala da je modal *may* mnogo frekventniji od modala *can* u pogledu deontičke upotrebe u pravnom tekstu sa značenjem dozvole, što potvrđuje teorije da se modal *may* više upotrebljava u deontičkom značenju od modala *can*. Takođe se može istaći da *can* uglavnom izražava korijensku mogućnost, a *may* konstativnu dozvolu kao posledicu prethodnog performativnog akta davanja dozvole.

5.1.9. Modalni glagol *might*

Modalni glagol *might* predstavlja morfološki prošli oblik modala *may* i izražava ista deontička značenja kao i *may*, uz razliku koja se odnosi samo na to da se sa *might* izražava uljudniji, odnosno formalniji zahtjev u odnosu na *may*, s napomenom da je u odnosu na glagol *may* u značenju glagola *might* vidljiva i komponenta tentativnosti. Ovaj modal je veoma rijedak u korpusu i javlja se u svega 13 primjera, pri čemu su svi pozitivnog oblika, od čega je jedan praćen perfekatskim infinitivom:

Grafikon 8. Modal *might/ might have + past participle*

U većini primjera modal *might* je praćen glagolom u aktivu, a na srpski jezik se prevodi prezentom, umjesto očekivanog izražavanja prošle radnje, s obzirom na to da on predstavlja morfološki prošli oblik modala *may*. U takvim primjerima *might* je upotrijebljen samo da izrazi manju vjerovatnoću, nego što bi bila izražena upotrebom modala *may*, te je vremenska referenca ovako upotrijebljenog modala *may* sadašnjost, zbog čega je na srpski jezik preveden prezentom:

70) a) *Whereas, in the absence of such minimum harmonization, a host Member State might consider itself justified, by considerations of investor protection, in requiring membership of its compensation scheme when a Community investment firm operating through a branch or under the freedom to provide services either belonged to no investor-compensation scheme in its home Member State or belonged to a scheme which was not regarded as offering equivalent protection; whereas such a requirement might prejudice the operation of the internal market;*

(ID: [31997L0009](#), preambula tačka 6, str.1)

b) *s obzirom na to da u odsustvu tog minimuma harmonizacije država članica domaćin može smatrati opravdanim, imajući u vidu potrebu zaštite investitora, da zahteva članstvo u svom sistemu za obeštećenje kada investiciono društvo iz Zajednice koje posluje preko ogranka ili na osnovu slobode pružanja usluga ili ne pripada sistemu za obeštećenje investitora u svojoj matičnoj državi članici ili pripada sistemu za koji se smatra da ne pruža isti stepen zaštite; s obzirom na to da takav zahtev može naškoditi funkcionisanju unutrašnjeg tržišta.*

Analizom primjera na srpskom jeziku dolazi se do zaključka da se modalni glagol *moći* kao ekvivalent glagolu *may* koristi isključivo za izražavanje značenja mogućnosti.

U određenom broju primjera (4) *might* je praćen konstrukcijom u pasivu, čiji je modalni karakter dodatno naglašen modalnim adverbom *possibly* u engleskom jeziku, a na srpski jezik preveden upotrebom potencijala modalnog glagola *moći* uz dopunu u vidu infintiva *biti* i trpnog glagolskog pridjeva *registrovane*, pri čemu je neophodno istaći da je potencijal glagolski način, dakle ima modalno značenje kojim se izražava mogućnost:

71) a) *Those natural mineral and spring waters which have already been registered and those which might possibly be registered by virtue of the application of the second paragraph shall continue to appear in the register provided for in Article 6(3) of Regulation (EEC) No 2081/92 and to benefit from the protection accorded by that Regulation until 31 December 2013.*

(ID: [32003R0692](#), član 2, str.6)

b) *One prirodne mineralne i izvorske vode koje su već registrovane i one koje bi mogle biti registrovane primenom stava 2. ostaju i dalje u registru predviđenom u članu 6. stav 3. Uredbe (EEZ) broj 2081/92 i uživaju zaštitu dodeljenu tom uredbom do 31. decembra 2013. godine.*

U koprusu se uočava i jedan primjer u kome je modal *might* praćen perfekatskim infinitivom, kojim se izražava mogućnost da je nešto moglo da se desi, dakle sa upućivanjem na prošlost, dok je na srpski jezik taj primjer preveden upotrebom srpskog modalnog ekvivalenta glagola *moći* u vidu prošle pasivne konstrukcije, odnosno perfekta modala *moći* uz dopunu u vidu infinitiva *biti* i trpnog glagolskog pridjeva. Kada se modal *might* upotrebljava u konstrukciji sa perfekatskim infinitivom, obično se smatra epistemičkim, ali se u primjeru (72) uočava deontička mogućnost da je radnja mogla biti izvršena. Upotrebom ovakve konstrukcije u oba jezika sugerise se apsolutna nesigurnost da li je data radnja izvršena ili nije:

72) a) *where appropriate, refer the matter to the regional fisheries management organisation whose conservation and management measures might have been violated.*

(ID: [32008R1005](#), član 24, str. 15)

b) *po potrebi, upućuje predmet regionalnoj organizaciji za upravljanje u ribarstvu čije su mere očuvanja i upravljanja mogle biti prekršene.*

5.1.10. Modalni glagol *will*

Glagol *will* ima poseban status u glagolskoj paradigmi zbog činjenice da pripada dvijema kategorijama (modalnosti i glagolskog vremena). U brojnim studijama ovom glagolu je posvećena značajna pažnja, gdje je pokušano da se formalno odredi njegovo mjesto, kao pomoćnog glagola za građenje budućeg vremena, kao modalnog glagola koji modalizuje iskaz i glagola koji posjeduje i temporalna i modalna značenja.

Huddleston i Pullum (2002: 188) smatraju da glagol *will* nije modalan u pravom smislu te riječi, ali da izražava modalnost slabijeg intenziteta, kao i da ima mnogo toga zajedničkog sa ostalim modalima u domenu sintakse, semnatike i pragmatike.

U teorijskom dijelu posvećenom modalnim glagolima navedeno je da engleski jezik posjeduje sistem od 8 centralnih modalnih glagola, koji se navode kao dio šireg skupa glagola koji ispunjavaju *nice properties*.

Neki autori smatraju da glagol *will* treba striktno posmatrati kao člana modalnog sistema, što se često dokazuje uparivanjem glagola *will* i *would*, gdje ovi glagoli čine par prezent/preterit jedne iste lekseme, pri čemu je *would* pandan glagolu *will* (Radovanović, 2016: 157).

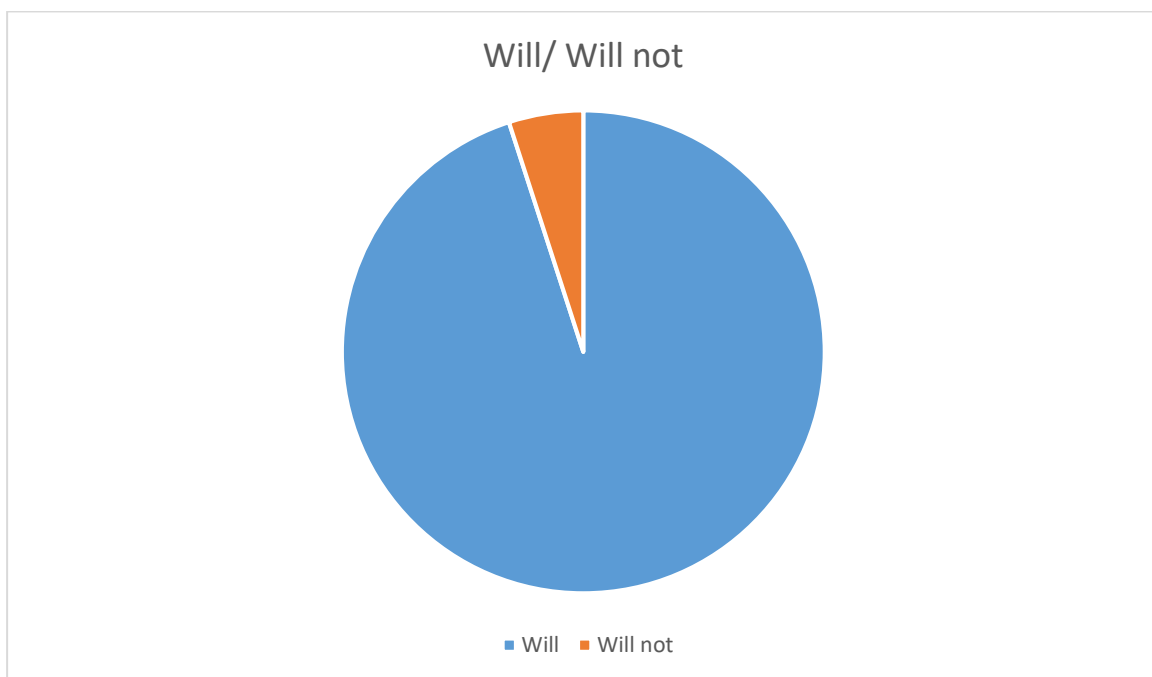
Radovanović (2016: 156-157) ukazuje na različite upotrebe/ značenja ovog glagola, prikazujuću u tabeli dvije različite reprezentativne klasifikacije glagola *will*, kojima se rezimiraju dosadašanje analize ovog glagola. Tabela se oslanja na radove Sarkara (1998: 95) koji navodi značenja klasifikujući ih prema različitim tipovima modalnosti koje glagol može izražavati, dok Salkie (2010a) ukazuje na gotovo iste upotrebe ne bazirajući, pri tom, klasifikaciju na modalnim konceptima i tipovima.

Sarkar, 1998: 95-96	Salkie, 2010a: 192	Primjer
Futuralnost	Buduće vrijeme	It will rain in the morning, but the sun will shine later. John will soon realise what an idiot he's been. Between 6 and 7 I'll be having my bath
/	Buduće svršeno vrijeme	It will have rained heavily by December.
/	Namjera	We'll do the job as soon as we can.
Dinamička modalnost	Volitativnost	I won't answer your questions, so don't try to make me. John will work one day and loaf the next.
Sposobnost, generičko značenje	Karakteristična svojstva ili radnje	Oil will float on water. Accidents will hapen. He'll sit in his room all day staring at the TV. (klasifikovano kao dinamička modalnost kod Sarkar, 1998) The French will be on holiday today. (klasifikovano od strane Sarkar, 1998, mada se navodi kao primer značenja epistemičke modalnosti u većini radova)
Direktivi	U pitanjima – učtivi zahtjevi i pozivi	Will you help me look for my purse? Will you come to supper on Friday?
/	Uporne navike	Peter will fight with Paul, whatever I do.

		No wonder you feel sick. You will eat chocolate all day long.
Epistemička modalnost	Jako uvjerenje u istinitost nečega (dedukcija, zaključak, vjerojatnoća)	The match will be finished by now. Jean will have reached home by now.
/	Kondicionalna posljedica	If it rains again we'll have to cancel the match.
/	Protaza kondicionala	If the price will come down in a few months, it's better not to buy just yet.

Tabela 10. Glagol *will*: značenja i primjeri

U pravnom registru, odnosno u našem koprusu, glagol *will* se upotrebljava da izrazi buduće vrijeme i obavezu. Ukupan broj primjera u kojima se javlja *will* je 71, od čega je 61 (85,9%), pozitivnog oblika, a u 10 (14,09%) primjera se javlja u negativnoj formi. Grafički prikaz tog odnosa vidimo na slici ispod:

Grafikon 9. Modal *will*/ pozitivna i negativna forma

Glagol *will* upotrijebljen u značenju obaveze uočavamo u sljedećim primjerima:

73) a) *The inspection body will also be responsible for ensuring that the wheat used for breadmaking meets the requirements in point 4.5.*

(ID: [32003R1291](#), Aneks 2, str.5)

b) *Inspekcijsko telo će takođe biti odgovorno da obezbedi da pšenica koja se koristi za pravljenje hleba ispunjava zahteve iz tačke 4.5.*

74) a) *The Commission will, on a continuous basis, monitor developments in the motor vehicle sector and will take appropriate remedial action if competition shortcomings arise which may lead to consumer harm on the market for the distribution of new motor vehicles or the supply of spare parts or after-sales services for motor vehicles.*

(ID: [32010R0461](#), preambula, tačka 20, str.3)

b) *Komisija će neprekidno pratiti razvoj u sektoru motornih vozila i preduzeće odgovarajuće korektivne mere ako se pojave nedostaci u pogledu konkurencije koji mogu naneti štetu potrošačima na tržištu za distribuciju novih motornih vozila ili isporuku rezervnih delova ili postprodajne usluge za motorna vozila.*

75) a) *Whereas, in the exercise of such powers, the Commission will take account not only of the risk of competition being eliminated in a substantial part of the relevant market and of any benefit that might be conferred on policyholders resulting from the agreements, but also of the risk which the proliferation of restrictive clauses and the operation of accommodation companies would entail for policyholders;*

(ID: [31991R1534](#), preambula, str.1)

b) *s obzirom na to da će Komisija u vršenju takvih ovlašćenja voditi računa ne samo o riziku od toga da konkurencija bude uklonjena na bitnom delu relevantnog tržišta, kao i o svim pogodnostima koje osiguranici mogu imati od sporazuma, već će voditi računa i o porastu rizika za osiguranike usled širenja restriktivnih klauzula i delovanja nominalnih društava;*

U navedenim primjerima uočava se da je riječ o izričitim obavezama koje agens mora da izvrši, a na srpski jezik svaki od ovih primjera preveden je upotrebom futura I. U primjeru (73) nameće se direktna odgovornost inspekcijskom tijelu upotrebom konstrukcije *will be responsible*, odnosno futura I glagola *biti* i pridjeva *odgovoran*. U primjeru (74) uočava se direktna prevodna ekvivalencija, tako što se konstrukcija *will +infinitiv* prevodi futuro I

datih glagola, dok se u posljednjem primjeru u ovom dijelu uočava upotreba glagola *will* i idioma *take account of*, što je na srpski jezik takođe prevedeno upotrebom futura I i adekvatnog idioma.

U izvjesnom broju primjera uočava se upotreba glagola *will* za izražavanje futuralnosti, gdje je temporalnog, a ne modalnog karaktera. Mišljenje da je riječ o temporalnom značenju temeljimo na odsustvu bilo kakvog značenja obaveze ili dužnosti, koje je karakteristično za modalno značenje glagola *will*. Ovdje se uočava isključivo buduća temporalna referenca. U ovakvim primjerima u ciljnom jeziku uočavamo upotrebu futura prvog, koji je njegov formalni ekvivalent:

76) a) *In view thereof, when introducing their settlement submissions, the parties shall confirm to the Commission that they will only require access to the file after the receipt of the statement of objections, if the statement of objections does not reflect the contents of their settlement submissions.*

(ID: [32008R0622](#), član 10a, str.7)

b) *Imajući to u vidu, prilikom podnošenja svojih predloga za nagodbu, stranke treba da potvrde Komisiji da će uvid u spise nakon prijema obaveštenja o primedbama tražiti samo ako obaveštenje o primedbama ne odražava sadržaj njihovih predloga za nagodbu.*

Negativni oblik *will not* javlja se u svega 10 primjera i najčešće se odnosi na značenje obaveze, odnosno da se nešto neće uraditi dok se ne steknu uslovi:

77) a) *In accordance with Article 10(1) of the EC Merger Regulation and Article 5(2) and (4) of the Implementing Regulation, the time-limits of the EC Merger Regulation linked to the notification will not begin to run until all the information that must be supplied with the notification has been received by the Commission.*

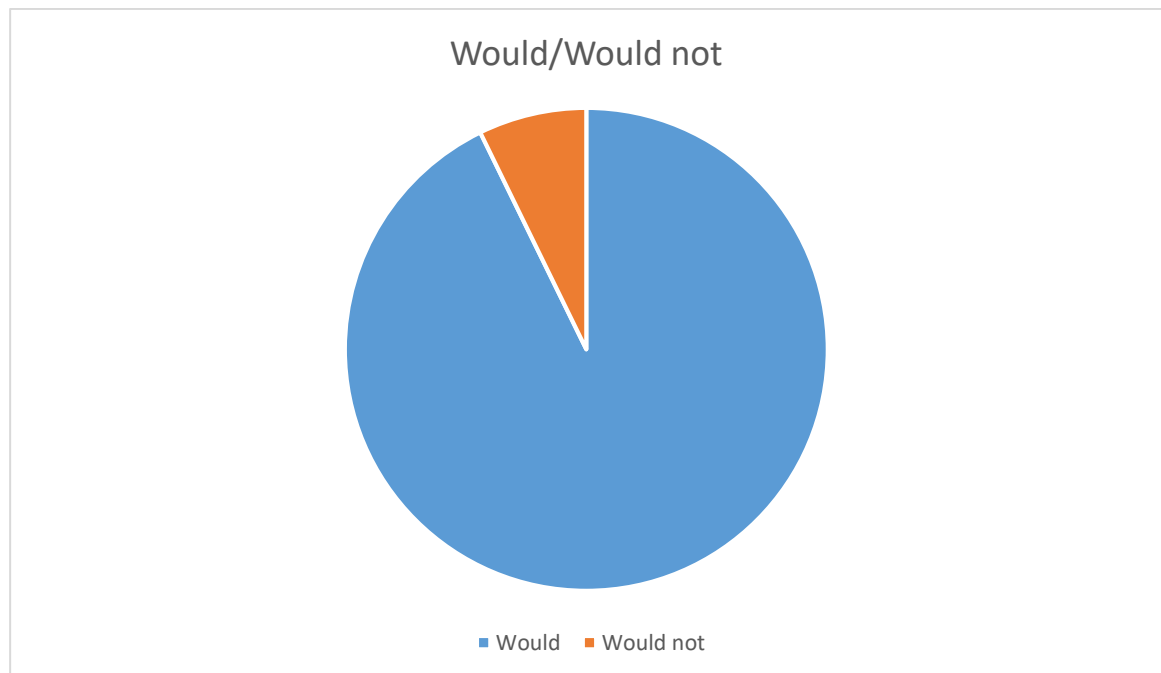
(ID: [32004R0802](#), Aneks II, str, 23)

b) U skladu sa članom 10. stav 1. Uredbe EZ o koncentracijama i članom 5. st. 2. i 4. Sprovedbene uredbe, rokovi iz Uredbe EZ o koncentracijama koji se odnose na prijavu neće početi da teku pre nego što Komisija dobije sve informacije koje se moraju dostaviti uz prijavu.

Uočava se da je *will* dopunjen faznim glagolom *begin* i infinitivom *to run*, dok je u srpskom jeziku upotrijebljen futur I faznog glagola *početi* uz dopunu u vidu konstrukcije *da* + prezent. Najčešće se javlja u kolokaciji s glagolima: *require*, *meet*, *entitle*, *consider*, *have the power*.

5.1.11. Modalni glagol *would*

Modal *would* se u literaturi posmatra kao parnjak modalu *will*, odnosno kao njegov morfošli oblik za prošlo vrijeme, zbog čega mu autori ne posvećuju posebnu pažnju. Kako je u ovom radu cilj otkrivanje prevodnih ekvivalenata svih modalnih glagola koji su analizirani, to će se ovdje modalu *would* posvetiti posebna pažnja, odnosno izučavaće se pojedinačno. Odnos upotrebe modala *will* i modala *would* nije srazmjeran, pa se tako *will* javlja u 71 primjeru u korpusu, a *would* u 52 primjera, od čega je 11 (21%) u negativnom obliku.

Grafikon 10. Modal *would*/ pozitivni i negativni oblik

U potvrdnim oblicima u kojima se javlja modal *would* primjećuje se da se on ne upotrebljava sa značenjem sa upućivanjem na prošlost, već je više riječ o uslovnosti radnje,

odnosno da je takva radnja manje vjerovatna da će se dogoditi. Međutim, iako je takva radnja uslovna, odredbe propisuju djelovanje u skladu sa opisanom situacijom, te je stoga ipak riječ o deontičkom značenju obaveze.

Sa prevodičakog aspekta, primjetno je da se modal *would* ne provodi nijednim srpskim modalnim glagolom, zbog toga što se nijednim modalom u srpskom jeziku ne može adekvatno izraziti značenje izraženo modalom *would*. Stoga se upotrebljava oblik potencijala da bi se izrazio modalni karakter izrečenog, ili se prevodi upotrebom futura I, kao i modal *will*:

78) a) *However, when introducing their settlement submissions the parties shall confirm to the Commission that they would only require having the opportunity to develop their arguments at an oral hearing, if the statement of objections does not reflect the contents of their settlement submissions.*

(ID: [32008R0622](#), član 12, str.3)

b) *Međutim, prilikom podnošenja svojih predloga za nagodbu stranke treba da potvrde Komisiji da će tražiti da im se pruži prilika da svoje argumente obrazlože na usmenom saslušanju samo ako obaveštenje o primedbama ne odražava sadržaj njihovih predloga za nagodbu.*

79) a) *the restriction of the buyer's ability to sell components, supplied for the purposes of incorporation, to customers who would use them to manufacture the same type of goods as those produced by the supplier;*

(ID: [32010R0330](#), član 4, str.5)

b) *ograničenja mogućnosti kupca da komponente, koje se nabavljaju radi ugradnje, prodaje klijentima koji bi ih koristili za proizvodnju iste vrste robe kakvu proizvodi dobavljač;*

Neophodno je pomenuti i to da se modal *would* vrlo često upotrebljava u uslovnim, odnosno kondicionalnim rečenicama, što je na srpski jezik prevedeno takođe uslovnim

rečenicama uz upotrebu potencijala i dopunu infinitivom, u primjerima gdje je glagol u potencijalu modalnog ili kopulativnog karaktera:

80) a) *Information communicated in any form to persons working for national public authorities and the Commission shall be covered by duties of confidentiality and professional secrecy if their disclosure would undermine.*

(ID: [32009R1010](#), član 39, str.12)

b) *Na informacije koje su u bilo kom obliku dostavljene licima koja rade za nacionalne organe javne vlasti i Komisiju odnosi se obaveza poverljivosti i čuvanja profesionalne tajne ako bi njihovo obelodanjivanje naškodilo.*

81) a) *This Title shall not bind Member States to grant each other assistance where that would be likely to be injurious to their national legal system, public policy, security or other fundamental interests.*

(ID: [32009R1010](#), član 35, str.11)

b) *Ovim naslovom države članice se ne obavezuju da jedna drugoj pružaju pomoć ako bi to moglo štetiti njihovom nacionalnom pravnom sistemu, javnom poretku, bezbednosti ili drugim osnovnim interesima.*

Negativni oblik glagola *would* ukazuje na negaciju uslovne radnje koja se njime izražava i takođe se prevodi upotrebom mogućeg načina, odnosno njegovog negativnog oblika. Tako se konstrukcija *would not impede* prevodi negativnim oblikom glagola ograničiti u vidu potencijala:

82) a) *A concentration which would not significantly impede effective competition in the common market or in a substantial part of it, in particular as a result of the creation or strengthening of a dominant position, shall be declared compatible with the common market.*

b) *Koncentracija koja ne bi znatno ograničila delotvornu konkurenciju na zajedničkom tržištu ili njegovom značajnom delu, naročito kao posledica stvaranja ili jačanja dominantnog položaja, proglašava se kompatibilnom sa zajedničkim tržištem.*

Modal *would* se u koprusu najčešće javlja u kolokaciji sa glagolima: *require, affect, i impede*.

5.1.12. Modalni glagol *need*

Kako što je već izneseno u teorijskom dijelu rada, glagol *need* se smatra polumodalnim glagolom, zbog toga što može da funkcioniše i kao modalni i kao glavni glagol, što se vidi iz sintakse, ali i semantike konteksta u kome je upotrijebljen. Pomoćni modali glagol *need* se rijetko koristi i njegova upotreba je ograničena na upitne i odrične oblike, dok se punoznačni glagol *need* koristi u svim oblicima.

S obzirom na to da je to glagol koji nije izrazito deontičkog ili performativnog karaktera, očekivano je da u koprusu ne bude veliki broj primjera u kojima se javlja. Glagol *need* se kao polumodalni glagol u koprusu javlja samo jednom i to u negativnom obliku.

Kada se modal *need* upotrebljava u negativnom obliku, izražava značenje negiranja obaveze ispunjavanja ili udovoljavanja. Najčešće se javlja u obavezujućim odredbama, a na srpski jezik se prevodi negativnim oblikom glagola *morati*:

83) a) *Where the applicant holds an `AEO certificate - Security and safety` or an `AEO certificate - Customs simplification/security and safety`, as referred to in Article 14a of the Implementing Rules of the Community Customs Code, the criteria set out in Article 13 need not be examined.*

b) *Ako podnosilac zahteva poseduje „Sertifikat AEO - bezbednost i sigurnost” ili „Sertifikat AEO - pojednostavljeni carinski postupak / bezbednost i sigurnost” iz člana 14a Sprovedbenih pravila Carinskog kodeksa Zajednice, kriterijumi utvrđeni u članu 13. ne moraju se proveravati.*

5.2. Analiza srpskih modalnih glagola u korpusu kao prevodnih ekvivalenata

Prilikom kreiranja korpusa osnovno polazište su bili engleski modali sa ciljem da se utvrdi na koji način su prevedeni na srpski jezik, što je i urađeno u prethodnom odjeljku. Sa druge strane, kako formalna ekvivalencija u svakom lingvističkom segmentu ne postoji, i kako je po prirodi pravnog funkcionalnog stila akcentat na semantičkoj ekvivalenciji, dolazimo do zaključka da je odabir lingvističkih sredstava u ciljnom jeziku prilagođavan ostvarivanju semantičke ekvivalencije. To znači da odnos modalnih glagola u engleskom i srpskom jeziku nije brojčano jednak, niti su uvijek upotrebljavani najbliži ekvivalenti.

U ovom poglavlju osvrnućemo se na modalne glagole u srpskom dijelu korpusa i pokušati da damo uporednu analizu sa aspekta semantike, gramatike i pragmatike.

Glagol *morati* se u literaturi određuje kao nosilac epistemičkog, deontičkog i dinamičkog značenja. Piper smatra da glagol *morati* može dati dva tipa modalnih okvira u rečenici u kojoj se upotrebljava, te razlikuje autorski okvir „kojim se izražava odnos govornog lica prema iskazu“ i subjekatskog okvira, kojim se izražava odnos subjekta prema predikatu (Piper i dr. 2005: 167).

Polazeći od pojma inkluzivnosti koji se odnosi na uključivanje govornog lica u modalni okvir rečenice, Piper govori o persuazivnom i deziderativnom značenju glagola *morati* (1983: 168). U okviru persuazivnog značenja datog glagola, Piper govori o uvjerenosti govornog lica u realizaciju onoga što je sadržano u diktumu i prividnoj aposlutnoj izvjesnosti, te na osnovu toga izdvaja dvije kategorije persuazivnog značenja glagola *morati* - neapodiktičko (*Mora da će naši pobediti*) i pseudo-apodiktičko (persuazivno-apodiktičko) značenje - *Naši moraju pobediti jer su izrazito bolji* (Piper i dr. 2005: 168).

Neapodiktičko persuazivno značenje izražava određeni stepen uvjerenosti govornog lica u vezi sa sadržajem propozicije, što ukazuje na analogiju između neapodiktičkog persuazivnog i epistemičkog značenja. Epistemičkoj modalnosti pripada i pseudo-apodiktičko značenje glagola *morati*, koje uključuje komponentu „sasvim sigurno znam“, a ilustruje se primjerom *Sve što živi i mora da umre* (Piper i dr. 2005: 168).

Isto tako, ova značenja nadograđuje Ivana Trbojević Milošević (2004: 157) govoreći o glagolu *morati* kao sredstvu za izražavanje jakog epistemičkog suda u srpskom jeziku. Ona smatra da u primjeru *Naši moraju pobediti jer su izrazito bolji*, dolazi do stapanja

epistemičkog i deontičkog značenja, što svrstava epistemičko značenje na sami kraj deontičkog gradijenta (Trbojević Milošević 2004: 157).

U okviru semantičkog domena glagola *morati*, Piper pominje pojmove obligatornost i necesitativnost, što uz komponentu deziderativnosti omogućava svrstavanje glagola *morati* u domen deontičke modalnosti. Autor pojam deziderativnosti dovodi u vezu sa pojmom inkluzivnosti, dok značenja obligatornosti i necesitativnosti percipira kao „nemarkirana prema kriterijumu uključivanja govornog lica u modalni okvir“ (Piper, 2005: 170).

Sa druge strane, razlika između obligatornog i necesitativnog *morati* se objašnjava preko faktivnosti. Obligatorno *morati*, kao u primjeru *On je morao da bježi od psa*, implicira faktivnost, dok se necesitativnim *morati* ne implicira realizacija sadržaja propozicije, već se njime konstatuje postojanje „neophodne potrebe“ - *On je morao da se čuva sunčanice* (Piper i dr. 2005:171).

Razlika između epistemičkog i deontičkog značenja glagola *morati* uočava se na planu sintakse u vidu reda riječi i bezličnosti oblika. Tako se bezličnost oblika glagola *morati* i prepozicija u odnosu na subjekat vezuju za epistemičku modalnost – *Mora da on radi*, a upotreba finitnih oblika i postpozicija za deontičku modalnost – *On mora da radi* (Piper, 1983: 168).

5.2.1. Modalni glagol *morati*

Glagol *morati* se u korpusu javlja u 235 primjera, od čega se samo 3 puta (1,27%) u negativnom obliku.

Grafikon 11. Modal *morati*/ pozitivni i negativni oblik

U teorijskom dijelu rada istaknuto je da je glagol *morati* potpuni ekvivalent glagolu *must*, čijom se upotrebom izražava direktna obligatornost sa jakim značenjem obaveze. Takođe, sa slabijim značenjem obaveze upotrebljava se i kao prevodni ekvivalent za modalni glagol *ought to* i modalni izraz *have to*.

Međutim, detaljnom analizom korpusa uočavamo da je glagol *morati* upotrebljavan kao prevodni ekvivalent ne samo pomenutim modalnim glagolima, već i modalima *should*, *ought to* i *need*:

Glagol <i>morati</i>	Broj prevoda
Must	213
Should	6
Have to	5

Ought to	5
Need	1
UKUPNO	230

Tabela 11. Glagol *morati* kao prevodni ekvivalent

Primjeri bliske ekvivalencije upotrebe datih modala u izvornom i ciljnom jeziku su mnogobrojni. U primjeru (84) uočava se upotreba modala *must* uz infinitiv – *must submit*, što je na srpski jezik prevedeno glagolom *morati* u prezentu iz dopunu u vidu infinitiva – *moraju podneti*. U primjeru (85) uočava se upotreba modala *ought to* uz infinitiv *know*, što je prevedeno na srpski glagolom *morati* u obliku potencijala i infinitivom glagola *znati*, dok se u primjeru (86) uočava upotreba modalnog izraza *have to* praćenog glagolom u infinitivu *sustain* uz glagol *will* kojim se ukazuje na budućnost. U prevodu se uočava glagol *morati* u obliku futura I i konstrukcije *da* + prezent:

84) a) *In order to be officially approved, breeders' associations or breeding organizations which maintain or establish herd-books must submit an application to the authorities of the Member State on whose territory their headquarters are situated.*

(ID: [31989D0501](#), član 1, str.1)

b) *Da bi bili zvanično priznati, udruženja odgajivača ili odgajivačke organizacije koji vode ili uspostavljaju matične evidencije moraju podneti zahtev nadležnim organima države članice na čijoj teritoriji se nalazi njihovo sedište.*

85) a) *Material changes in the facts contained in the notification coming to light subsequent to the notification which the notifying parties know or ought to know, or any new information coming to light subsequent to the notification which the parties know or ought to know and which would have had to be notified if known at the time of notification, shall be communicated to the Commission without delay.*

(ID: [32004R0802](#), član 5, str. 3)

b) *O suštinskim promjenama činjenica sadržanih u prijavi koje su se pojavile nakon podnošenja prijave, a za koje podnosioci prijave znaju ili bi morali znati, ili o bilo kakvim novim informacijama koje su se pojavile nakon podnošenja prijave, a za koje podnosioci prijave znaju ili bi morali znati, i koje bi morale biti prijavljene da su bile poznate u vreme prijavljivanja, Komisiju treba obavestiti bez odlaganja.*

86) a) *When drawing up its proposals with a view to achieving the objectives set out in Article 26, the Commission shall take into account the extent of the effort that certain economies showing differences in development will have to sustain for the establishment of the internal market and it may propose appropriate provisions.*

(Lisabonski ugovor, član 27, str.13)

b) *Prilikom izrade svojih predloga za ostvarivanje ciljeva utvrđenih u članu 26, Komisija uzima u obzir koliko će napora neke privrede, zbog razlika u razvijenosti, morati da ulože za uspostavljanje unutrašnjeg tržišta i može predložiti odgovarajuće odredbe.*

Govoreći o pragmatičkom kontekstu direktivnog iskaza Popović (Piper i dr. 2005: 1024)²⁷ navodi da je jedan od osnovnih pragmatičkih preduslova uspješnosti direktivne ilokutivnosti pretpostavka govornog lica da je adresat ili sagovornik sposoban da ostvari određeni čin, tj. da hipotetičnost situacije na koju upućuje propozicionalni dio ilokutivnog iskaza predstavlja osnovno obilježje direktiva (prema Prtljaga 2014: 193). Autorka takođe ukazuje i na to da takva pretpostavka može biti izražena pomoću potencijala modalnog glagola i naglašava da oblik potencijala koji se upotrebljava umjesto indikativa performativnog glagola smanjuje ilokutivni napon iskaza i unosi u iskaz dopunsku komponentu učtivosti, skromnosti i nenametljivosti (Piper i dr. 2005: 1001-1003).

Dakle, potencijal modalnog glagola *morati* (87) može biti ravnopravan ekvivalent modalnim glagolima *should* i *ought to* sa glagolom *trebati*, jer vjerno prenosi jačinu

²⁷ Lj. Popović je autor odjeljka Komunikativne funkcije proste rečenice, u: Piper, P. i dr. (2005), str. 983-1057.

deontičkog značenja datih modala, ali istovremeno implicira slabije deontičko značenje nego što bi to bilo sa indikativom.

Posebno su interesantni primjeri u kojima se glagol *morati* javlja kao prevodni ekvivalent modalima čiji je pravi prevodni ekvivalent neki drugi modalni glagol u srpskom jeziku, pa ćemo njih detaljnije analizirati. Sa tog aspekta posmatrano najzanimljiviji je modal *should*:

87) a) *Member States into which the products are intended to be imported should be able to check the validity of the catch certificates accompanying the consignment and be entitled to refuse the importation where the conditions laid down in this Regulation with respect to the catch certificate are not met.*

(ID: [32008R1005](#), preambula, tačka 19. str.3)

b) *Države članice u koje treba uvesti proizvode morale bi imati mogućnost da kontrolišu validnost sertifikata o ulovu koji prate pošiljku i da imaju pravo da odbiju uvoz ako nisu ispunjeni uslovi utvrđeni u ovoj uredbi u pogledu sertifikata o ulovu.*

Navedeni primjer interesantan je zbog toga što je najbliži srpski ekvivalent engleskom modalu *should* glagol *trebati*, te je stoga neobično da se u prevodu upotrijebi glagol *morati*. Modalom *should* izražava se značenje slabije obaveze, odnosno u konkretnom primjeru čak i značenje preporuke, pa bi u prevodu trebalo da stoji *trebalo bi da imaju mogućnost da...* Sa druge strane, glagol *morati* je dodatno modalno obilježen upotrebom dopune u vidu aorista glagola *biti* i infinitiva glagola *imati*, čime se ukazuje na uslovnu obavezu, koja kao da sugerše da bi nešto bilo obavezno, ako se nešto drugo ostvari, ali je za to manja vjerovatnoća.

Kada je u pitanju modal *need*, glagol *morati* se upotrebljava kao prevodni ekvivalent njegovog negativnog oblika, dakle u značenju negiranja obaveze izražene glavnim glagolom. Budući da u korpusu postoji samo jedan primjer upotrebe glagola *need*, to ovdje ponavljamo primjer naveden o odjeljku 5.1.13.

88) a) *Where the applicant holds an `AEO certificate - Security and safety` or an `AEO certificate - Customs simplification/security and safety`, as referred to in Article 14a of*

the Implementing Rules of the Community Customs Code, the criteria set out in Article 13 need not be examined.

(ID: [32009R1010](#), član 16, str. 6)

b) Ako podnosilac zahteva poseduje „Sertifikat AEO - bezbednost i sigurnost” ili „Sertifikat AEO - pojednostavljeni carinski postupak / bezbednost i sigurnost” iz člana 14a Sprovedbenih pravila Carinskog kodeksa Zajednice, kriterijumi utvrđeni u članu 13. ne moraju se proveravati.

5.2.2. Modalni glagol *moći*

Analiza korpusa je pokazala da je glagol *moći* veoma frekventan u korpusu, gdje se javlja u ukupnom broju od 323 primjera, od čega je 33 (10%) negativnog oblika:

Grafikon 12. Modal *moći*/ pozitivni i negativni oblik

Spektar različitih značenja koja ovaj glagol pokriva, kao i velika zastupljenost u korpusu daju pretpostavku da se ovaj modal javlja kao ekvivalent za više modalnih glagola u engleskom jeziku, pri čemu se i značenje koje pokriva razlikuje u zavisnosti od modala kome se javlja kao ekvivalent. Tabela prikazano to izgleda ovako:

Glagol <i>moći</i>	Broj prevoda:
May	203
Can	74
Could	22
Might	17
Should	4
Shall	2
UKUPNO:	322

Tabela 12. Glagol *moći* kao prevodni ekvivalent

Primjećujemo da se u najvećem broju primjera glagol *moći* javlja kao prevodni ekvivalent glagolu *may*, što je i očekivano s obzirom na to da je u tom slučaju riječ o bliskoj prevodnoj ekvivalenciji, gdje se ovim glagolom označava davanje dozvole i izricanje mogućnosti. Kako je riječ o pravnom korpusu, u njemu dominira deontičko značenje dozvole, kao u primjerima:

89) a) *All members of the Council may participate in its deliberations, but only members of the Council representing the Member States participating in enhanced cooperation shall take part in the vote.*

(Lisabonski ugovor, član 20, str. 16)

b) *Svi članovi Saveta moгу da učestvuju u njegovim raspravama, ali samo članovi Saveta koji predstavljaju države članice koje učestvuju u unapređenoj saradnji učestvuju u glasanju.*

90) a) *The European Council may unanimously adopt a decision stipulating that the Council shall act by a qualified majority in cases other than those referred to in paragraph 2.*

(Lisabonski ugovor, član 31, str. 22)

b) *Evropski savet može jednoglasno doneti odluku kojom se predviđa da Savet odlučuje kvalifikovanom većinom i u drugim slučajevima, koji nisu navedeni u stavu 2.*

91) a) *Should settlement discussions progress, the Commission may set a time limit within which the parties may commit to follow the settlement procedure by introducing settlement submissions reflecting the results of the settlement discussions and acknowledging their participation in an infringement of Article 81 of the Treaty as well as their liability.*

(ID: [32008R0622](#), član 10a, str. 2)

b) *Ukoliko razgovori o nagodbi napreduju, Komisija može odrediti rok u kojem se stranke mogu obavezati da prate postupak nagodbe podnošenjem predlogâ za nagodbu koji odražavaju rezultate razgovorâ o nagodbi i priznavanjem svog učešća u kršenju člana 81. Ugovora, kao i svoje odgovornosti.*

Sa aspekta sintakse može se reći da je u primjeru (89) modal *moći* upotrijebljen modalno u obliku prezenta i uz dopunu obliku konstrukcije *da* + prezent. U primjerima (90) i (91) uočava se upotreba modala *moći* u prezentu uz dopunu u obliku infinitiva – *može doneti* i *može odrediti*, gdje uz oba predikata stoji pravi objekat.

Pored značenja dozvole, u manjem broju primjera uočavamo i izražavanje mogućnosti upotrebom modala *may* u engleskom jeziku, što je značenje koje u srpskom jeziku takođe pokriva glagol *moći*. Ilustracije radi navešćemo sljedeći primjer u kome se u engleskom jeziku uočava modal *may* + infinitiv *derive*, dok u primjeru na srpskom jeziku stoji glagol *moći* u prezentu dopunjen konstrukcijom *da* + prezent:

92) a) *In determining whether the benefit of this Regulation should be withdrawn pursuant to Article 29 of Regulation (EC) No 1/2003, the anti-competitive effects that may derive from the existence of parallel networks of vertical agreements that have similar effects which significantly restrict access to a relevant market or competition therein are of particular importance.*

(ID: [32010R0461](#), [32010R0330](#), preambula, tačka 15, str.3)

b) Prilikom utvrđivanja da li pogodnost koja proizlazi iz ove uredbe treba ukinuti u skladu sa članom 29. Uredbe (EZ) broj 1/2003, od posebnog su značaja antikonkurentski efekti koji mogu da potiču od postojanja paralelnih mreža vertikalnih sporazuma sa sličnim dejstvima koja znatno ograničavaju pristup relevantnom tržištu ili konkurenciju na njemu.

Drugi modal u korpusu po frekventnosti kome se kao prevodni ekvivalent javlja glagol *moći* je modal *can*. Istakli smo da se modalom *can* u pravnom registru izražavaju deontička značenja dozvole, naredbe, uputstva ili zabrane, kao i da se njime može izraziti značenje mogućnosti koje je uvijek praćeno pasivnom konstrukcijom u propoziciji. Upotreba modala *moći* kao prevodnog ekvivalenta modalu *can* za enkodiranje značenja davanja ili traženja dozvole ilustruje se primjerima:

93) a) *In the event of an impediment or serious misconduct, the European Council can end the President`s term of office in accordance with the same procedure.*

(Lisabonski ugovor, član 15, str.11)

b) *U slučaju njegove sprečenosti ili teže povrede dužnosti, Evropski savet može okončati mandat predsednika u skladu sa istim postupkom.*

94) a) *The consortium may, however, stipulate that such notice can only be given after an initial period of a maximum of 24 months starting from the date of entry into force of the agreement or, if later, from the commencement of the service.*

(ID: [32009R0906](#), član 6, str.4)

b) *Međutim, konzorcijum može propisati da se takav otkazni rok može dati samo posle početnog perioda od najviše 24 meseca, počevši od datuma stupanja sporazuma na snagu ili od datuma početka pružanja usluge, ako je taj datum kasniji.*

U primjeru 93 uočava se davanje dozvole da se okonča mandat predsjednika, što je sintaksički potkrijepljeno upotrebom modala *can* uz glagol *end* u infinitivu, a prevedeno glagolom *moći* u prezentu i infinitivom glagola *okončati*. Primjer (94) je nešto drugačiji.

Naime, u engleskom jeziku zastupljena je pasivna konstrukcija *can be given*, dok je na srpskom glagol *moći* upotrijebljen u aktivu prezenta i dopunjen infinitivom glagola *dati*.

Sa druge strane, u korpusu je mnogo zastupljenija upotreba modala *can* i njegovog ekvivalenta *moći* u značenju konstativne deontičke mogućnosti, koja je neperformativnog karaktera, pri čemu dopuna ovom modalu u srpskom jeziku može biti u vidu infinitiva, konstrukcije *da*+prezent i konstrukcije *biti* + trpni glagolski pridjev, kao u primjerima koji slijede. U primjeru (95) konstrukcija *can improve* prevedena je glagolom *moći* u prezentu + infinitiv glagola *poboljšati*, dok je konstrukcija *can benefit* u primjeru (96) prevedena glagolom *moći* u prezentu praćen konstrukcijom *da* +prezent. Primjer (97) prikazuje pasivnu upotrebu glagola *moći*, pa se naspram engleskog *can be coordinated* nalazi glagol *moći* u prezentu praćen glagolom *biti* i trpnim glagolskim pridjevom:

95) a) *Certain types of vertical agreements can improve economic efficiency within a chain of production or distribution by facilitating better coordination between the participating undertakings.*

(ID: [32010R0461](#), [32010R0330](#), preambula, tačka 6, str.2)

b) *Odredene vrste vertikalnih sporazuma moгу poboljšati ekonomsku efikasnost u okviru lanca proizvodnje ili distribucije omogućujući bolju koordinaciju među preduzećima učesnicima.*

96) a) *Users can benefit effectively from consortia only if there is sufficient competition in the relevant markets in which the consortia operate.*

(ID: [32009R0906](#), preambula, tačka 7, str.2)

b) *Korisnici moгу da imaju stvarnu pogodnost od konzorcijuma samo ako na relevantnim tržištima na kojima deluje konzorcijum ima dovoljno konkurencije.*

97) a) *Whereas the work on the dissemination of agricultural information provided for in Article 41 of the Treaty can be coordinated more effectively by cooperation between the Commission and the national experts concerned within a committee of experts.*

(ID: [31986D0200](#), preambula, str.1)

b) *s obzirom na to da rad na širenju poljoprivrednih informacija predviđen u članu 41. Ugovora, može biti efikasnije koordinisan uz saradnju između Komisije i odgovarajućih nacionalnih stručnjaka u okviru odbora stručnjaka.*

Sa stanovišta sintaksičke analize posebno je interesantan prevod modala *moći* u obliku potencijala uz dopunu u vidu infinitiva ili glagola *biti* + trpni glagolski pridjev, koji funkcioniše kao ekvivalent modalima *might* i *could* u značenju slabije mogućnosti da se nešto dogodi ukoliko se ostvari događaj u propoziciji, odnosno dato značenje je uslovnog karaktera:

98) a) *The Union's competence in matters of common foreign and security policy shall cover all areas of foreign policy and all questions relating to the Union's security, including the progressive framing of a common defence policy that might lead to a common defence.*

(Lisabonski ugovor, član 24, str.18)

b) *Nadležnost Unije u pitanjima zajedničke spoljne i bezbednosne politike obuhvata sve oblasti spoljne politike i sva pitanja koja se odnose na bezbednost Unije, uključujući i postepeno oblikovanje zajedničke odbrambene politike koja bi mogla dovesti do zajedničke odbrane.*

99) a) *Those natural mineral and spring waters which have already been registered and those which might possibly be registered by virtue of the application of the second paragraph shall continue to appear in the register provided for in Article 6(3) of Regulation (EEC) No 2081/92 and to benefit from the protection accorded by that Regulation until 31 December 2013.*

(ID: [32003R0692](#), član 2, str.6)

b) *One prirodne mineralne i izvorske vode koje su već registrovane i one koje bi mogle biti registrovane primenom stava 2. ostaju i dalje u registru predviđenom u članu 6.*

stav 3. Uredbe (EEZ) broj 2081/92 i uživaju zaštitu dodeljenu tom uredbom do 31. decembra 2013. godine.

100) a) *Before undertaking any action on the international scene or entering into any commitment which could affect the Union` s interests, each Member State shall consult the others within the European Council or the Council.*

(Lisabonski ugovor, član 32, str.22)

b) *Pre preduzimanja bilo kakvog delovanja na međunarodnoj sceni ili preuzimanja obaveze koja bi mogla uticati na interese Unije, svaka država članica konsultuje se sa ostalima u okviru Evropskog saveta ili Saveta.*

101) a) *Without access to such spare parts, independent repairers would not be able to compete effectively with authorised repairers, since they could not provide consumers with good quality services which contribute to the safe and reliable functioning of motor vehicles.*

(ID: [32010R0461](#), preambula, tačka 16, str.2)

b) *Bez pristupa tim rezervnim delovima nezavisni serviseri ne bi mogli efikasno konkurisati ovlašćenim serviserima, jer ne bi mogli da potrošačima pružaju kvalitetne usluge koje doprinose bezbednom i pouzdanom funkcionisanju motornih vozila.*

U primjeru (101) uočava se negativni oblik glagola *moći*, kojim se izražava nemogućnost vršenja radnje koja je uslovnog karaktera, jer označava da se usluge ne mogu pružati ako serviseri nemaju pristup rezervnim djelovima. Takođe, u ovom primjeru uočava se dopuna potencijalu u vidu konstrukcije *da+present*.

Kao prevodni ekvivalent modalima *shall* i *should*, glagol *moći* se javlja u sporadičnim primjerima koji su najčešće negativnog oblika i kojima se na taj način izražava zabrana. Tako u primjeru (102) uočavamo zabranu da rješenja budu u suprotnosti sa ciljevima odluke. U ovom primjeru modal *moći* stoji kao ekvivalent modalu *shall*, dok u primjeru (103) uočavamo negirani glagol *should* praćen pasivnim oblikom glagola *deem*. U prevodu se uočava negativni oblik glagola *moći* u prezentu praćen rječcom *se* i infinitivom glagola *smatrati*:

102) a) *Such solutions shall not run counter to the objectives of the decision referred to in paragraph 1 or impair its effectiveness.*

b) *Takva rešenja ne mogu biti u suprotnosti sa ciljevima odluke iz stava 1. niti narušavati njenu delotvornost.*

103) a) *Activities of trading in own shares in `buy-back` programmes and of stabilisation of a financial instrument which would not benefit from the exemption of the prohibitions of Directive 2003/6/EC as provided for by Article 8 thereof, should not in themselves be deemed to constitute market abuse.*

b) *Aktivnosti trgovanja sopstvenim akcijama u okviru programa otkupa i stabilizacije finansijskog instrumenta koje ne koriste izuzeće od zabrana iz Direktive 2003/6/EZ, kako je predviđeno članom 8 te direktive, ne mogu se same po sebi smatrati zloupotrebom na tržištu.*

5.2.3. Modalni glagol *trebati*

Glagol *trebati* se u korpusu javlja u 217 primjera od čega je 10 (4,6%) u negativnom obliku, što grafički predstavljeno izgleda ovako:

Grafikon 13. Glagol *trebati*/ pozitivni i negativni oblik

Najčešće se glagol *trebati* javlja kao prevodni ekvivalent modalu *should*, ali se u malom broju primjera javlja i kao ekvivalent drugim modalima, što je prikazano u tabeli ispod:

Glagol <i>trebati</i>	Broj prevoda
Should	214
Must	6
Need	1
UKUPNO:	221

Tabela 13. Glagol *trebati* kao prevodni ekvivalent

Istraživanje pokazuje da se glagol *trebati*, kao i modalni glagol *morati*, u srpskom jeziku može koristiti za izražavanje čitavog spektra deontičkih značenja. Ukoliko izuzmemo značenje naredbe koje se izražava isključivo modalnim glagolom *morati* (i *imati*), sva ostala deontička značenja mogu se izraziti i jednim i drugim modalnim glagolom: nužnost, podsticanje i tuđa volja (Mrazović 2009: 186-188). Dakle, očekivano je da se modalni glagol *trebati* javlja kao ekvivalent engleskim modalnim glagolima *must*, *need* i *should*.

U teorijskom dijelu rada iznešeno je da je glagol *trebati* specifičan u poređenju sa ostalim modalnim glagolima zbog toga što se može javiti u ličnoj i bezličnoj upotrebi. Piper (2005: 640) navodi da kad je glagol *trebati* upotrijebljen u značenju nužnosti, on uvijek dolazi u konstrukciji s punoznačnim glagolom, koji u tom slučaju može biti samo u obliku konstrukcije *da* + prezent ili u obliku infinitiva. Ukoliko je taj punoznačni glagol u obliku konstrukcije *da* + prezent, on se gotovo uvijek upotrebljava bezlično.

Analiza koprusa je pokazala da se glagol *trebati* najčešće upotrebljava u značenju slabije deontičke obaveze, odnosno nužnosti, kao prevodni ekvivalent modalu *should*:

104) a) *Whereas Member States should be authorized to require that certificates drawn up in accordance with Community procedures be presented;*

b) *s obzirom na to da države članice treba da budu ovlašćene da zahtevaju podnošenje uverenja sačinjenih u skladu sa postupcima Zajednice;*

105) a) *Whereas provisions should be introduced preventing pure-bred breeding sheep and goats from being imported from third countries on terms which are less stringent than those applicable within the Community;*

b) *s obzirom na to da treba uvesti odredbe kojima se sprečava uvoz čistokrvnih priplodnih ovaca i koza iz trećih zemalja pod uslovima koji su manje strogi od onih koji se primenjuju u Zajednici;*

Primjeri iznad pokazuju da je glagol *trebati* najčešće upotrijebljen bezlično u trećem licu jednine prezenta (105), a kao dopuna se javlja infinitiv ili konstrukcija *da* + prezent glagola *biti* + trpni glagolski pridjev (104), gdje se u oba slučaja upućuje na buduće vrijeme. U primjeru (104) uočava se značenje slabije obaveze, kao da se podrazumijeva da članice treba da budu ovlašćene, ali ne sugerira se jaka deontička obaveza koja bi bila izražena upotrebom glagola *morati*. U primjeru (105) primjetna je jaka sugestija da se uvedu date odredbe, te se jasno implicira da one nijesu uvedene još uvijek, te da ih treba uvesti u budućnosti.

Konačno, glagol *trebati* se javlja kao prevodni ekvivalent modalu *must*, što je veoma neobično s obzirom na to da se modalnim glagolom *must* izražava značenje jake deontičke obaveze, čija značenjska jačina ne može biti adekvatne jačine ukoliko se on u ciljnom jeziku prevede glagolom *trebati*. Pogledajmo primjere:

107) a) *In the interest of legal certainty, the validity of transactions must nevertheless be protected as much as necessary.*

(ID: [32004R0139](#), preambula, tačka 25, str.4)

b) *U interesu pravne sigurnosti, treba zaštititi validnost transakcija koliko god je neophodno.*

108) a) *The undertakings concerned must be afforded the right to be heard by the Commission when proceedings have been initiated; the members of the management and supervisory bodies and the recognised representatives of the employees of the undertakings concerned, and interested third parties, must also be given the opportunity to be heard..*

(ID: [32004R0139](#), preambula, tačka 37, str.5)

b) *Datim preduzećima treba dati pravo na saslušanje pred Komisijom kada se postupak pokrene; mogućnost saslušanja takođe treba pružiti članovima organa upravljanja i nadzornih organa i priznatim predstavnicima zaposlenih u datim preduzećima, kao i zainteresovanim trećim licima.*

109) a) *The security instructions given on DG Competition's website must be adhered to.*

(ID: [32004R0802](#), Aneks, str.11)

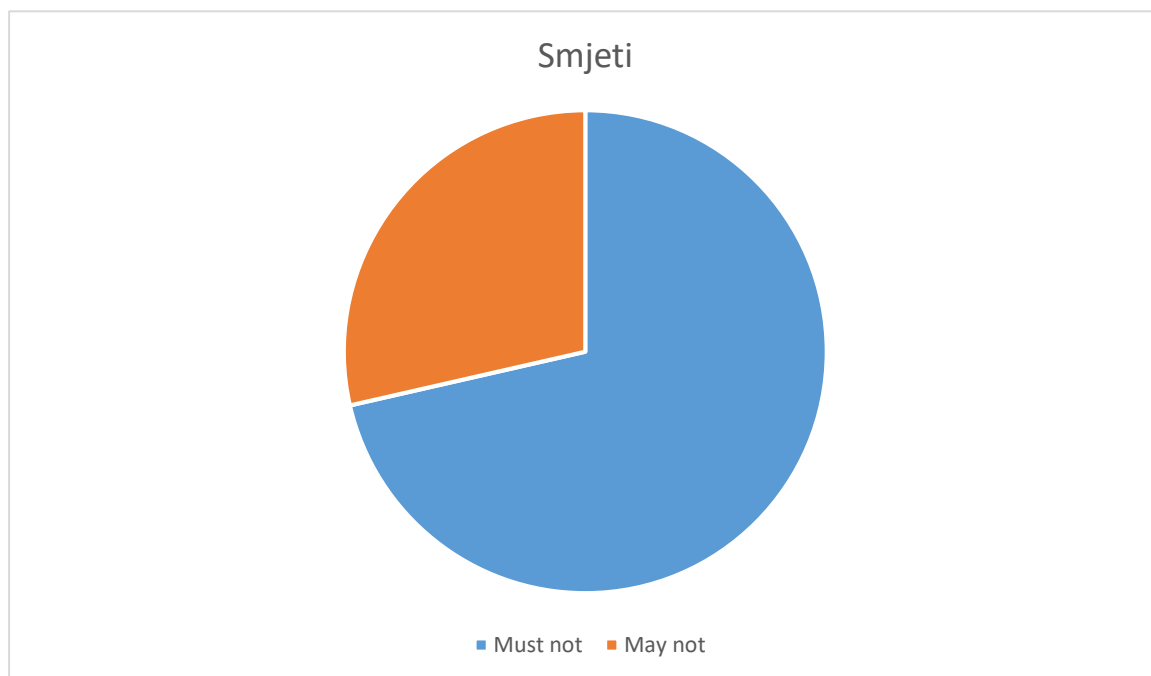
b) *Treba se pridržavati bezbednosnih uputstava koja su objavljena na veb sajtu GD za konkurenciju.*

U primjeru (107) uočava se nešto slabije značenje obaveze, jer je jačina značenja koju izražava modal *must* ublažena dodavanjem izraza *koliko god je neophodno*. Time se ukazuje da validnost transakcija ne mora biti u potpunosti zaštićena, već onoliko koliko je to potrebno, što znači da je umjesto modala *must* ovdje mogao da stoji modal *should*, što dalje znači da je prevodilac, izabравši glagol *trebati*, donio ispravnu odluku i prenio značenje na najbolji mogući način u ciljni jezik.

U primjeru broj (108) uočava se razlika u značenju između izvornog i ciljnog jezika, jer je u ciljnom jeziku značenje obaveze umanjeno izborom glagola *trebati* kao prevodnog ekvivalenta. To znači da se licima na koja se odnosi data obaveza preporučuje da nešto urade, a da od njih zavisi hoće li to sprovesti ili ne, dok je u engleskoj verziji tu radnju neophodno izvršiti, jer se modalom *must* impliciraju određene sankcije ukoliko se ne postupi po zahtjevu. Ista je situacija i u primjeru (109). Može se reći da je prevodilac pribjegao ovom rješenju zbog toga što je primjer na engleskom u pasivnoj formi, ne zna se ko treba ili mora da izvrši radnju, zbog čega je bezlični glagol *trebati* bio adekvatno rješenje.

5.2.4. Modalni glagol *smjeti*

U našem korpusu glagol *smjeti* se javlja u svega 11 primjera, od čega su svi negativnog oblika.

Grafikon 14. Glagol *smjeti* kao prevodni ekvivalent modalima *may* i *must*

Glagol *smjeti* javlja se kao prevodni ekvivalent negativno upotrijebljenim oblicima modala *may* i *must*. U kojem broju se javlja kao prevodni ekvivalent ovim modalima vidimo iz tabele ispod:

Glagol <i>smjeti</i>	Broj prevoda
Must not	7
May not	4
UKUPNO:	11

Tabela 14. Glagol *smjeti* kao prevodni ekvivalent

Negativnim oblikom glagola *smjeti* implicira se značenje zabrane, što znači da se javlja u zabranjujućim odredbama, i to značenje je jednako bez obzira na to da li je u izvornom jeziku upotrijebljen modal *may* ili *must*:

110) a) *The development of trade must not be affected to such an extent as would be contrary to the interests of the Union.* (Lisabonski ugovor, odredba 1.2. str.2)

b) *Na razvoj trgovine ne sme se uticati u meri u kojoj bi to bilo u suprotnosti sa interesima Unije.*

111) a) *In so far as prices are concerned, the issuer must not, when executing trades under a `buy-back` programme, purchase shares at a price higher than the higher of the price of the last independent trade and the highest current independent bid on the trading venues where the purchase is carried out.*

(ID: [32003R2273](#), član 5, str.4)

b) *Kada je reč o cenama, izdavalac ne sme prilikom trgovanja na osnovu programa otkupa kupovati akcije po ceni višoj od cene poslednje nezavisne trgovine ili najviše trenutne nezavisne ponude na mestu trgovanja gde se kupovina obavlja.*

U navedenim primjerima uočava se da je glagol *smjeti* upotrijebljen modalno, uvijek uz dopunu u vidu infinitiva, koja je samo u jednom primjeru (110) pasivnog karaktera, dok je u ostalima uvijek u aktivnom obliku. U primjeru (110) uočava se negativna upotreba modala *must* praćena glagolom u pasivu – *be affected*, što je na srpski prevedeno negativnim oblikom glagola *uticati* u vidu pasiva sa povratnom rječcom *se*. Primjetno je značenje zabrane sa veoma jakom deontičkom snagom, koje implicira sankcije ukoliko se ne poštuje. U primjeru (111) uočava se značenje zabrane usmjereno na individualnog agensa, koji ne smije izvršiti ono što se sugerše leksičkim glagolom.

Slična zapažanja se javljaju i kad je u pitanju negativna forma modala *may*, gdje se u primjeru (112) uočava značenje zabrane usmjereno ka državi članici i izraženo upotrebom negacije modalnog glagola uz dopunu u obliku infinitiva. Primjer (113) pokazuje preskriptivno značenje zabrane, odnosno riječ je o propisima koji se moraju poštovati na nivou svih država članica:

112) a) *A Member State may not prohibit, restrict or impede.*

(ID: [31990L0118](#), član 2, str.2)

b) *Država članica ne sme zabraniti, ograničavati ili sprečavati.*

113) a) *for the best possible development of the fruit, the planting density in the orchards may not exceed 400 trees per hectare, the fruit is picked at the best stage of ripeness and within a short period (around six weeks from the beginning of August to mid-September).*

(ID: [32010R0353](#), Aneks 2, str. 5)

b) *da bi se plodovi razvijali na najbolji način, gustina zasada u voćnim zasadima ne sme preći 400 stabala po hektaru, berba se vrši u fazi optimalne zrelosti i u kratkom periodu (oko šest nedelja od početka avgusta do sredine septembra).*

Kao zaključni komentar u ovom dijelu, ističemo da su u korpusu, kao eksponenti deontičke modalnosti, a zapravo prevodni ekvivalenti engleskih modalnih glagola, upotrebljavani glagoli *morati*, *trebati*, *moći*, *smjeti*. Glagol *moći* u svom potvrdnom i negativnom obliku upotrebljavan je da izrazi značenja dozvole, zabrane, kao i značenja deontičke mogućnosti, glagol *smjeti* se javlja u negativnom obliku, značenju zabrane, glagol *morati* za deontičku nužnost koja potiče od sile zakona, odnosno koja svoje utemeljenje ima u propisima, a glagol *trebati* u značenju obaveze koja dolazi od autoritativnog deontičkog izvora, ali i preporuke autoritativnog deontičkog izvora (relevantne institucije).

5.3. Ilokucioni potencijal modalnih glagola u korpusu i prevodna ekvivalencija

Teorija govornih činova nametnula se kao veoma veoma važan aspekt kod proučavanja modalnosti, budući da pragmatika ima veliki uticaj na značenje modalizovanih iskaza, pa je pored leksičkog i gramatičkog značenja, neophodno proučiti i pragmatički aspekt koji se tiče analize kontekstualizovanih iskaza.

Najčešći tip deontičke modalnosti predstavljaju direktivni iskazi kojima se navode druga lica da izvrše određene radnje (Palmer, 2001: 70), i kao takve ih je moguće proučavati kroz modalne pojmove mogućnosti i nužnosti. U skladu sa tim, razlikuju se permissivi (iskazi kojima se izražava dozvola) koji izražavaju značenje deontičke mogućnosti i izražavaju se modalom *may*, i obligativi (iskazi kojima se nameće obaveza) koji pripadaju domenu deontičke nužnosti i javljaju se u iskazima sa glagolom *must* u deontičkoj upotrebi (Palmer, 2001: 98).

Permissivni iskazi sa modalom *may* javljaju se u značajnom broju primjera, u okviru odredbi koje dopuštaju i ovlašćuju. U pogledu prevodne ekvivalencije uočava se bliska ekvivalencija, jer je modal *may* u svim primjerima preveden sprskim ekvivalentom *moći*, u onom vidu i sa onom vremenskom referencom u kojoj je upotrijebljen u izvornom tekstu na engleskom jeziku. Tako u primjeru (114) uočavamo dozvolu da građani pokrenu inicijativu I pozovu Evropsku komisiju na djelovanje. U primjeru (115) daje se dozvola članovima Evropskog savjeta da odluče da svakom od njih pomogne ministar, dok se primjerom (116) propisuje dozvola da se zakonodavni akti Evropske unije donose samo na osnovu predloga Komisije:

114) a) *Not less than one million citizens who are nationals of a significant number of Member States may take the initiative of inviting the European Commission, within the framework of its powers, to submit any appropriate proposal on matters where citizens consider that a legal act of the Union is required for the purpose of implementing the Treaties.*

(Lisabonski ugovor, član 11, str. 9)

b) *Najmanje milion građana koji su državljani većeg broja država članica može pokrenuti inicijativu i pozvati Evropsku komisiju da, u okviru svojih ovlašćenja,*

podnese odgovarajući predlog o pitanjima u vezi sa kojima smatra da je za sprovođenje Ugovorâ potreban pravni akt Unije.

115) a) *When the agenda so requires, the members of the European Council may decide each to be assisted by a minister and, in the case of the President of the Commission, by a member of the Commission.*

(Lisabonski ugovor, član 16, str. 13)

b) *Kada to nalaže dnevni red, članovi Evropskog saveta moгу odlučiti da svakome od njih pomaže ministar, a predsedniku Komisije - član Komisije.*

116) a) *Union legislative acts may only be adopted on the basis of a Commission proposal, except where the Treaties provide otherwise.*

(Lisabonski ugovor, član 17, str. 13)

b) *Zakonodavni akti Unije moгу biti doneti samo na osnovu predloga Komisije, osim ako Ugovorima nije drugačije predviđeno.*

Prilikom analize govornih činova neophodno je obratiti pažnju na vanlingvističke faktore, odnosno na to ko se kome obraća, odnos učesnika u komunikativnom činu, prirodu događaja na koji se ukazuje i sl. Proučavanjem primjera iz nekog drugog funkcionalnog stila, naročito književnog i razgovornog, dobilo bi se mnogo više informacija o komunikativnom činu i prirodi iskaza, nego što je to slučaj sa pravnim stilom. Odredbe su preskriptivne, određuje ih neki viši autoritet koji nije iskazan u tekstu kao agens, ali se jasno navodi kome se upućuje dozvola i o kakvoj dozvoli je riječ.

Obligativni su takođe izuzetno zastupljeni u pravnom diskursu, u okviru obavezujućih odredbi, i najčešće se izražavaju modalom *must*. U srpskoj verziji uočava se bliska ekvivalencija, jer je glagol *morati* pravi ekvivalent engleskom modalu *must*. U primjeru (117) propisuje se obaveza da pomenuti zahtjevi *moraju* biti uključeni u utvrđivanje i sprovođenje politika i aktivnosti Unije. Obaveza je izrečena upotrebom modala *must* i pasivnog oblika glagola *integrate* na engleskom jeziku, a u prevodu je upotrijebljen modal

morati uz glagol *biti* i trpni glagolski pridjev. U primjeru (118) uočava se tzv. se pasiv uz glagol *morati*, gdje je izričito naznačeno značenje obaveze da se svaka operativna radnja mora sprovesti u skladu sa organima države članice. Konačno, u primjeru (118) uočava se direktno izricanje obaveze organima države članice da izvrše radnju davanja odobrenja udruženjima odgajivača, što je sintaksički riješeno upotrebom glagola *must*, odnosno *morati* uz infinitiv:

117) a) *Environmental protection requirements must be integrated into the definition and implementation of the Union`s policies and activities, in particular with a view to promoting sustainable development.*

(Lisabonski ugovor, član 11, str. 7)

b) *Zahtevi u pogledu zaštite životne sredine moraju biti uključeni u utvrđivanje i sprovođenje politika i aktivnosti Unije, naročito radi podsticanja održivog razvoja.*

118) a) *Any operational action by Europol must be carried out in liaison and in agreement with the authorities of the Member State or States whose territory is concerned.*

(Lisabonski ugovor, član 88, str. 38)

b) *Svaka operativna radnja Evropola mora se sprovesti uz održavanje veze i u dogovoru sa organima države članice ili država članica o čijoj se teritoriji radi.*

119) a) *The authorities of the Member State concerned must grant official approval to any breeders' association or breeding organization which maintains or establishes herd-books if it meets the conditions laid down in the Annex.*

(ID: [31989D0504](#), član 2, str.1)

b) *Organi te države članice moraju dati zvanično odobrenje svakom udruženju odgajivača ili odgajivačkoj organizaciji koji vode ili uspostavljaju matične evidencije ako oni ispunjavaju uslove utvrđene u Aneksu.*

U okviru obligativa proučavaju se iskazi kojima se izražavaju naređenja ili zabrane, propisi i uputstva, pri čemu se ta značenja mogu prenijeti i drugim modalnim glagolima, kao

što je negativni oblik modala *shall* i *may*, pa u takvim primjerima oni imaju značenje blisko deontičkom značenju glagola *must*. Tako u primjeru (120) uočavamo upotrebu negativnog oblika modala *shall* i značenje zabrane koje se odnosi na predsjednika Evropskog savjeta, a tiče se obavljanja funkcije na nacionalnom nivou. Značenje zabrane na srpski jezik je prevedeno negativnim oblikom modala *moći* praćenog infinitivom. U primjeru (121) uočava se pasivna konstrukcija u oba jezika, koja je na engleskom izražena negativnim oblikom modala *shall* i pasivnim oblikom glagola *register*, što je na srpski jezik prevedeno negativnim oblikom glagola *htjeti* u prezentu uz glagol *biti* i radni glagolski pridjev. U primjerima (122) i (123) uočavamo negativni oblik glagola *may* u aktivu u značenju zabrane, što je na srpski jezik prevedeno glagolima *smjeti* i *moći*:

120) a) *The President of the European Council shall not hold a national office.*

(Lisbonski ugovor, član 235, str. 107)

b) *Predsednik Evropskog saveta ne može obavljati funkciju na nacionalnom nivou.*

121) a) - *a homonymous name which misleads the public into believing that products come from another territory shall not be registered even if the name is accurate as far as its wording is concerned for the actual territory, region or place of origin of the agricultural products or foodstuffs in question;*

(ID:[32003R0692](#), član 6, str. 14)

b) *homonimni naziv koji javnost dovodi u zabludu kako proizvodi potiču sa druge teritorije neće biti registrovan čak ni ako taj naziv predstavlja tačan naziv stvarne teritorije, regije ili mesta porekla datog poljoprivrednog ili prehrambenog proizvoda;*

122) a) *Member States may not prohibit, restrict or impede on zootechnical grounds.*

(ID: [31989L0361](#), [31988L0661](#), član 2, str.2)

b) *Države članice ne smeju iz zootehničkih razloga zabraniti, ograničiti ili sprečavati.*

123) a) *a position resulting from the exercise of an over-allotment facility by an investment firm or credit institution which is not covered by the greenshoe option may not exceed 5 % of the original offer.*

(ID: [32003R2273](#), član 11, str.6)

b) *pozicija koja proistekne iz korišćenja mogućnosti upisa dodatnih hartija od vrednosti od strane investicionog društva ili kreditne institucije, a koja nije pokrivena opcijom pokrića upisa dodatnih hartija od vrednosti ne može preći 5% prvobitne ponude;*

Kada pogledamo prevode na srpski jezik, dolazimo da zaključka da je ilokucioni potencijal jači u prevodnim ekvivalentima, s obzirom na to da je glagol *morati* kojim se izražava obaveza najzastupljeniji modal u srpskom dijelu korpusa. Posmatrano sa tog aspekta, možemo navesti i primjere i drugih modala koje ovdje pragmatički svrstavamo u obligative, kao što je *should*. U primjeru sa modalom *should*, uočava se jaka deontička obaveza, koja je na srpski prevedena glagolom *morati*, umjesto očekivanog *trebati* koji je pravi prevodni ekvivalent modalu *should*, kako bi se izrazilo značenje obaveze:

124) a) *There should be adequate coordination in place between all investment firms and credit institutions undertaking stabilisation.*

(ID: [32003R2273](#), preambula, tačka 17, str.2)

b) *Mora postojati odgovarajuća koordinacija između svih investicionih društava i kreditnih institucija koji sprovode stabilizaciju.*

Kada je u pitanju deontička modalnost, može se govoriti i o komisivima kojima se govorno lice obavezuje da će izvršiti određene radnje u budućnosti. Komisivi se mogu podijeliti na obećanja i prijetnje, te kao takvi nijesu dio pravnog funkcionalnog stila, niti ih nalazimo u korpusu. S obzirom na to da je u teriji govornih činova uloga adresata veoma važna, jer se na osnovu nje najčešće procjenjuje vrsta govornog čina, važno je naglasiti da se u zakonodavstvu mogu prepoznati određene vrste govornih činova, kao što su gorepomenuti direktivi i

obligativi, ali da je takva analiza mnogo potpunja u nekom drugom funkcionalnom stilu gdje se jasnije uočava adresat, kontekst i drugi elementi komunikacije.

6. Zaključak

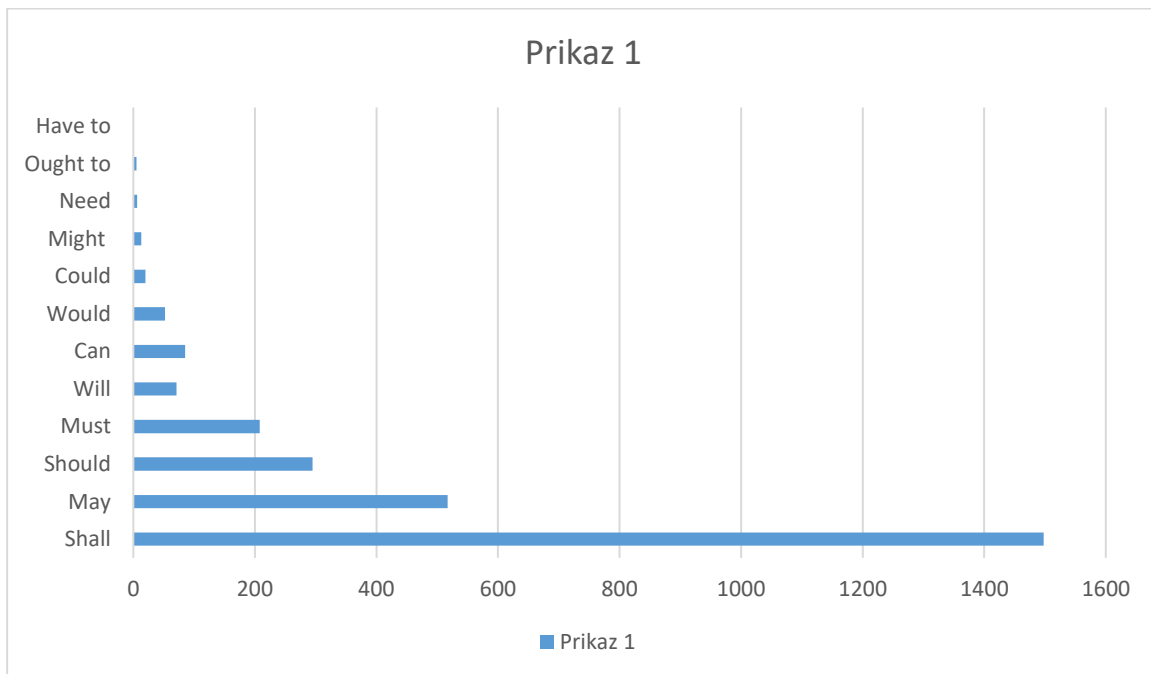
Nakon sprovedene kontrastivne analize modalnih glagola u engleskom i srpskom jeziku u pravnom diskursu, na korpusu dokumenata Evropske unije, uz primjenu tehnike prevodne ekvivalencije i imajući u vidu neodvojivost forme i značenja, što implicira da su morfosintaksa i semantika u analizi pojednako relevantne, u kratkom pregledu ukazaćemo na osnovne rezultate.

Modalni glagoli su obrađeni pojedinačno uz identifikaciju deontičkih i drugih značenja koja oni mogu izražavati u engleskom jeziku, kao i njihovi ekvivalenti u srpskom. Prilikom analize, uzeta je u obzir činjenica da su pojmovi modalnosti, performativnosti i govornih činova isprepletani, te da ih je neophodno tumačiti u međusobnoj sprezi, naročito na nivou semantike.

Modalnost, kao kategorija u jeziku o kojoj je mnogo pisano, a koja još ostavlja prostor za izučavanje, tumači se kroz mnoštvo raznovrsnih pristupa i stvara izvjesne probleme u tumačenju zbog različitih pojmova od kojih se polazi kao osnova za definisanje i različitih terminoloških opredjeljenja i preklapanja. Deontička modalnost u ovom radu pretpostavlja performativnost, jer se njom ne opisuju postojeće pojave, niti izražava odnos prema istinitosti propozicije, već se propisuju norme i pravila, odnosno izražavaju značenja mogućnosti, dužnosti, dozvole i zabrane. Takvo određenje deontičke modalnosti determinisalo je skup semantičko-pragmatičkih obilježja na osnovu kojih je sprovedena deskriptivna analiza, koja je shodno kriterijumima i analiziranim primjerima proširena na semantički i pragmatički nivo.

Kontrastivna analiza je sprovedena na korpusu engleskih i srpskih rečenica, preuzetih iz pravnih tekstova koji sadrže modalne glagole. Cilj rada je bio da se utvrdi kako se upotrebljava svaki pojedinačni modalni glagol u engleskom jeziku i kako se prevodi na srpski uz odgovore na pitanja koja se tiču sličnosti i razlika među kontrastiranim jezicima. Za potrebe rada korišćen je elektronski korpus Evroteka, gdje je pretraživanje vršeno u smjeru modalnih glagola na engleskom jeziku i prevodnih ekvivalenata na srpskom jeziku. Ovakav vid korpusa podrazumijeva veoma obimnu bazu, sa velikim brojem termina koji se svakodnevno unose u nju od 2009. godine, što nameće zaključak da dobijeni rezultati o prevođenju engleskih modala u pravnim dokumentima Evropske unije pružaju relevantnu osnovu za tumačenje date teme na opštem nivou, a to znači da je dobijena prava slika o frekvenciji upotrebe obrađivanih glagola. Kako je cilj rada bio da obuhvati prevođenje samo u jednom smjeru, odnosno sa engleskog na srpski jezik, korpus nije pretraživan u cilju istraživanja koliko srpskih modalnih glagola se javlja u njemu, već su isključivo tumačeni i

analizirani kao prevodni ekvivalenti engleskih modala. Analiza korpusa je pokazala da modalni glagoli u njemu nijesu srazmjerno zastupljeni, a zbog potrebe da se obezbijedi što veći broj različitih ekvivalenata svakom od datih modalnih glagola u engleskom jeziku, korpus ne sadrži proporcionalno jednak broj primjera za svaki modalni glagol. Osim značenja, primjeri su klasifikovani prema tome da li su potvrdnog, negativnog ili upitnog oblika, kao i u skladu sa tim da li upućuju na sadašnjost, prošlost ili eventualno budućnost. Najveći dio korpusa zauzimaju primjeri koji sadrže modalni glagol *shall*, više od 50%, zatim slijede *may*, *should* i *must*. Sa druge strane, u veoma malom broju primjera zastupljeni su modali *need*, *could* i *might*, kao i modalni izraz *have to*. Struktura korpusa prezentovana je na prikazu 1.

Analizirajući učestalost svakog od datih modalnih glagola može se ukazati na određene opšte tendencije. Najprije je potrebno ukazati na veoma veliku frekventnost modala *shall* u korpusu, koji se javlja u više od 50% primjera. Teorijski posmatrano, modal *shall* izražava slabiju deontičku nužnost u opštem diskursu, te nije naročito frekventan glagol. Međutim, u pravnom diskursu on predstavlja najzastupljeniji modal zbog tendencije da se njime izriče pravni imperativ, odnosno značenje obaveze, zabrane i veoma jaka deontička direktiva. U radu je istaknuto da je postojalo više pokreta koji su se zalagali za pojednostavljenje pravnog engleskog jezika, gdje je jedna od smjernica bila ukidanje upotrebe modala *shall* u preskriptivnim odredbama. Međutim, kao što se uočava iz korpusa, Evropska unija čuva upotrebu modala *shall* u pravnom registru, pa je čak i propisuje kao normu u svojoj jezičkoj

politici. Taj modal je na srpski jezik najčešće preveden oblikom prezenta, što je u skladu sa propisanim uputstvima za prevođenje, ali se ipak u tri primjera potkrao prevod futurom, što se smatra greškom i treba izbjegavati takvu vrstu prevođenja. Naravno, prevodilac treba da vodi računa o tome da li je *shall* u engleskom jeziku upotrijebljen u temporalnom značenju, što se naziva još i lažnim imperativom. Ukoliko jeste, prevod futurom je sasvim opravdan.

Neophodno je ukazati i na to da su glagoli koji izražavaju slabija deontička značenja *may* i *should* učestaliji od glagola sa jakim ilokutivnim naponom, kao što su *must* i *have to*. Glagol *may* se najčešće upotrebljava za izražavanje performativne deontičke mogućnosti, u značenju konstativne deontičke mogućnosti dozvole. Ovaj modal se veoma rijetko javlja u značenju zabrane, odnosno u negativnom obliku. Kada izražava dozvolu i upotrebljava se u potvrdnom obliku, na srpski jezik se prevodi glagolom *moći*, dok se negativni oblik prevodi odričnim oblicima glagola *moći* i *smjeti*, te se raspon značenja kreće od nemogućnosti izvršenja određenog čina do deontičkog značenja zabrane. Sa deontičkim značenjem dozvole, u korpusu je mnogo frekventniji glagol *may* od glagola *can*, zbog toga što je *may* formalniji, pa samim tim i zastupljeniji u formalnom diskursu kakav je pravni. Modal *should* se javlja u potvrdnom, negativnom i perfekatskom obliku, za izražavanje značenja obaveze koja je slabija od one izražene modalom *must*. Najčešće se javlja u potvrdnom obliku i kao takav se prevodi srpskim ekvivalentom *trebati*, dok se njegov negativni oblik prevodi odričnim oblikom glagola *trebati*, a u jednom primjeru čak i negativnim oblikom srpskog modalnog glagola *moći*.

Uz modal *should*, najčešće se govori o modalu *ought to*, budući da oba glagola izražavaju značenje obaveze. Modalni glagol *ought to* u korpusu se pojavljuje svega 5 puta i isključivo u potvrdnom obliku, što potvrđuje u literaturi iznesenu činjenicu da su upitni i odrični oblici ovog glagola rijetko u upotrebi (Carter & McCharthy 2006: 660). Analiza korpusa je pokazala da se ovaj modal uvijek upotrebljava sa upućivanjem na sadašnjost i značenjem izricanja obaveze, a na srpski jezik se prevodi adekvatnim oblikom glagola *trebati*.

Rečeno je da je modalni glagol *must* prilično frekventan u korpusu, gdje se javlja u 217 primjera, od čega je 208 pozitivnog karaktera. Riječ je o modalu sa snažnim ilokucionim potencijalom, čije značenje implicira obaveznu koja se mora izvršiti, jer u suprotnom slijede sankcije. Najčešće je na srpski jezik preveden parnjakom *morati*, ali se, ipak, u manjem broju primjera kao prevodni ekvivalent javlja i glagol *trebati*. To je veoma interesatno za analizu, budući da je glagol *trebati* pravi ekvivalent modalima *should* i *ought to*, jer se njime izražava

značenje slabije obaveze, dok se sa *must* izražava jako značenje obaveze. Naravno, prevod zavisi ne samo od forme, već i od konteksta, pa i to treba uzeti u obzir prilikom analize. Negativni oblik modala *must* izražava značenje zabrane i u takvim primjerima kao prevodni ekvivalent uočava se glagol *smjeti*, odnosno njegov negativni oblik. Modalni izraz *have to*, sa druge strane, veoma je rijedak u korpusu i javlja se samo jednom. Ovakva ograničenja upotrebe na sintaksičkom planu pokazuju da je ovaj izraz veoma rijedak u pravnom diskursu, dakle u formalnim jezičkim strukturama i da je uglavnom karakteristika razgovornog stila. Uz njega se može govoriti i o polumodalnom (i leksičkom) glagolu *need*, s obzirom na to da je on u sistemu modalnih glagola povezan sa modalom *must* i modalnim izrazom *have to*. Glagol *need* je veoma rijedak u korpusu, javlja se samo jednom u korpusu, u negativnom obliku. U potvrdnom obliku u korpusu se javlja samo leksički glagol *need*, koji se upotrebljava da izrazi značenje obaveze koju je neophodno ispuniti, dok se u negativnom obliku upotrebljava sa značenjem negiranja obaveze. U oba slučaja na srpski jezik se prevodi glagolom *trebati* u bezličnoj upotrebi.

Za izražavanje značenja mogućnosti, pored modala *may*, koriste se i modalni glagoli *can* i *could*. Istakli smo da je *may* frekventniji jer je formalnijeg karaktera, međutim, i modal *can* je relativno frekventan u korpusu i javlja se u 76 primjera. U svim pozitivnim primjerima identifikovano je značenje neperformativne korijenske mogućnosti, i to najčešće sa pasivom u glavnoj propoziciji, mada ima i primjera u aktivu. Takođe, kao isključivi prevodni ekvivalent u svim primjerima pozitivnog karaktera javlja se glagol *moći*. To sugeriše da je u srpskom jeziku značenje mogućnosti uvijek isto, bez jasnog pokazatelja da li je u engleskom jeziku upotrijebljen modalni glagol *may* ili *can*. Negativnih primjera sa modalom *can* u korpusu nema u značajnijem broju, riječ je o svega 8 primjera, koji svi izražavaju značenje nemogućnosti izvršenja neke radnje i svi su upotrijebljeni u pasivu. Značenje mogućnosti i nemogućnosti izražava se i modalnim glagolom *could*, koji se u korpusu javlja u 20 primjera. Značenje mogućnosti izraženo ovim glagolom slabije je jačine od onog koje se izražava modalom *can*, i upotrebljava se sa upućivanjema na sadašnjost i prošlost. Na srpski jezik preveden je potencijalom glagola *moći* uz dopunu u vidu infinitiva ili oblikom prezenta glagola *moći*. Kada je u pitanju negativna forma modala *could*, ona se upotrebljava u značenju nemogućnosti i prevodi se negativnim oblikom glagola *moći* u obliku potencijala uz dopunu u vidu infinitiva ili konstrukcije *da* +prezent.

Modal *might* je morfološki prošli oblik modala *may*, međutim, u pravnom kontekstu ne izražava prošlu radnju, već radnju koja je manje vjerovatnoće od one izražene njegovim

parnjakom, modalom *may*. Takođe, kod njega se uočava komponenta tentativnosti. U korpusu se javlja u malom broju primjera, svega 13, gdje su svi pozitivnog karaktera. U pogledu prevođenja, primjeri su na srpski jezik prevedeni ili oblikom prezenta modala *moći* i dopune u vidu infinitiva, ili oblikom potencijala glagola *moći* + infinitiv.

U paradigmi modalnih glagola na engleskom jeziku, pored modala *shall*, najviše je pažnje posvećeno glagolu *will*. Razlog tome leži u činjenici da je ovaj glagol i temporalnog i modalnog karaktera, zbog čega su naučnici iz različitih uglova pristupali tumačenju modala *will*. Neki od njih su se zalagali da ga treba isključivo tumačiti kao temporalni glagol, a drugi su bili isključivo za modalnu komponentnu. U ovom korpusu, glagol *will* se javlja u 71 primjera, od čega je 10 negativnog karaktera. Uglavnom je upotrijebljen modalno, za izricanje obaveze koju je neophodno izvršiti, a u negativnom obliku za negiranje date obaveze. Međutim, u određenom, manjem broju primjera, upotrijebljen je u temporalnom značenju. Takvi primjeri su takođe navedeni u radu, kako bi se ukazalo na razliku između njegove upotrebe u temporalnom i modalnom pogledu. Modalno upotrijebljen glagol *will* nosi značenje volitativnosti, dok njegova temporalna upotreba ukazuje na radnju koja će se izvršiti u budućnosti. U dijelu prevođenja, na srpski jezik je u svim primjerima ovaj modal preveden oblikom futura I. Oblikom futura I u radu je preveden i modalni glagol *would*. On se u korpusu javlja u 52 primjera, od čega je 11 negativnog oblika i ne upotrebljava se kao prošli oblik modala *will*, već sa značenjem uslovnosti određene radnje, odnosno da ukaže na radnju za koju je mala vjerovatnoća da će se dogoditi ili na negaciju uslovne radnje. Sa prevodilačkog aspekta, interesantno je to da se ne prevodi nijednim srpskim modalnim glagolom, već potencijalom ili futurom I. Cjelokupna slika engleskih modalnih glagola i njihovih srpskih ekvivalenata dobija se uvidom u sljedeću tabelu.

Tabela 15. Prevodni ekvivalenti engleskih modalnih glagola

Modalni glagol u engleskom jeziku	Ekvivalent u srpskom jeziku
Shall	Prezent
	Moći
	Futur I
Should	Trebati
	Moći
May	Moći
	Smjeti
	Drugo

Might	Moći
Must	Morati
	Trebati
	Smjeti
Can	Moći
	Drugo
Could	Moći
Will	Futur I
Would	Futur I
Ought to	Morati
	Trebati
	Drugo
Need	Trebati
	Morati
	Drugo
Have to	Morati

Pogled na tabelu ukazuje na to da je broj zabilježenih engleskih modalnih glagola mnogo veći, nego srpskih, što jasno ukazuje na to da u engleskom jeziku postoje mnoge nijanse u upotrebi modala, koje je ponekad teško prenijeti srpskim modalima. O tome je i bilo govora prilikom analize modala *may*, *can* i *could*, koji su na srpski jezik prevedeni glagolom *moći*. Takođe, glagol *morati* se upotrebljava kao ekvivalent glagolima *must*, *need* i *ought to*, koji izražavaju razlike u značenju u engleskom jeziku, dok u prevodu nema razlika u nijansi značenja, jer je u svakom primjeru upotrijebljen glagol *morati*. Glagol *smjeti* se javlja kao prevodni ekvivalent modalima *may* i *must*, ali samo u odričnom obliku, čime se ukazuje na značenje zabrane. Na osnovu navedenog zaključuje se da u pravnom diskursu nijedan engleski modalni glagol nema u srpskom jeziku ekvivalent koji je tipičan samo za njega, jer se 4 srpska modalna glagola javljaju kao ekvivalenti tri puta većem broju modala u engleskom jeziku, kao i to da se ne upotrebljava za svaki modalni glagol u svim primjerima njegov ekvivalent u srpskom jeziku, već ima i određenih odstupanja koja, ipak, nijesu veoma frekventna.

Prevođenje pravnog diskursa je veoma zahtjevno u domenu svih jezičkih kategorija i nivoa zbog razlike u pravnim sistemima, jezičkih i kulturoloških razlika, terminoloških neujednačenosti i dvosmislenosti. Kontrastivna analiza modalnih glagola u engleskom i srpskom jeziku je pokazala da su modalni glagoli u engleskom jeziku zastupljeniji nego u srpskom i da izražavaju cijeli spektar različitih značenja koja na srpski jezik ne mogu uvijek biti izražena samo upotrebom modalnih glagola, zbog toga što naspram 12 engleskih modala u korpusu uglavnom stoje 4 srpska. Engleski modali u korpusu su najčešće prevedeni svojim najbližim ekvivalentima u srpskom jeziku, ali nijedan od njih nema ekvivalent koji bi bio

isključivo njegov. Takođe, sprovedena analiza sugerise da u engleskom jeziku koji se koristi u Evropskoj uniji, u pravnom funkcionalnom stilu, nema značajnijih promjena u pogledu upotrebe modalnih glagola, koje se uočavaju u drugim stilovima i svakodnevnom govoru, odnosno trend i frekvencija zastupljenosti modalnih glagola, a među njima i najkontroverznijeg *shall*, ostaju nepromijenjeni. Premda se analiza bazira na postavkama dosadašnjih istraživanja relevantnih za temu rada, sprovedena analiza popunjava neke praznine koje su postojale u dosadašnjim istraživanjima ove oblasti.

Na kraju, sagledavši navedene rezultate kontrastivne analize, identifikovane sličnosti i razlike među ispitivanim jezicima, jezičku politiku Evropske unije i jasne smjernice za prevođenje, čini se da analiza sprovedenog istraživanja, kao i teorijski okvir rada, mogu dati svojevrsan doprinos daljem izučavanju ove problematike, kao što mogu biti korisni prevodiocima koji se hvataju u koštac sa ogromnim brojem dokumenata Evropske unije koje treba prevesti na srpski jezik. Za neko naredno istraživanje korisno bi bilo izučiti upotrebu modalnih izraza i modalnih priloga u engleskom jeziku i njihov prevod na srpski jezik, a možda i uraditi studiju koja se odnosi na obrnuti prevodni smjer u odnosu na onaj istražen u ovom radu, odnosno studiju prevođenja modalnih glagola sa srpskog na engleski jezik, takođe u pravnom diskursu Evropske Unije, i utvrditi da li bi se dobijeni rezultati o prevodnim ekvivalentima podudarali sa rezultatima istraživanja dobijenim u ovoj doktorskoj disertaciji. Takođe, postoje i druge gramatičke oblasti koje bi trebalo detaljnije proučiti, a koje izazivaju probleme prilikom prevođenja, kakva je, na primjer, nominalizacija i dekomponovanje, odnosno eksplicitna kategorizacija u tekstu zakonodavnih akata Evropske unije na engleskom jeziku i njihov prevod na srpski jezik.

Literatura

1. Alexander, L.G. (1988). *Longman English Grammar*. New York: Longman Publishing.
2. Aijmer, K. (2008). Parallel and comparable corpora. In: Lüdeling, A. & M. Kytö (Eds.), *Corpus linguistics. An international handbook*, Volume 1 (275-291). Berlin and New York: Walter de Gruyter.
3. Altay, A. (2002). *Difficulties Encountered in the Translation of legal Texts: The Case of Turkey*. (<http://accurapid.com/Journal/22legal.htm>) (Datum pristupa: 24 May 2016).
4. Asprey, M. (1992). Shall must go. *The Scribes Journal of Legal Writing*, Australian Office of Parliamentary Counsel. 3/79: 79-83.
5. Asprey, M. (1996). *Plain Language for Lawyers*. 2d ed. Leichhardt, N.S.W.: The Federation Press.
6. Bach, K., Harnish, R. (1984). *Linguistic Communication and Speech Acts*, London: The MIT Press.
7. Bajčić, M. (2011): Conceptualization of Legal Terms in different Fields of Law: The Need for a Transparent Terminological Approach. *Research in Language*, 2011, vol. 9.1. Versita: 81–93.
8. Bajčić, M. (2012). *Pravno prevođenje u kontekstu Europske unije. Dijaloški izazov*. (završni rad). Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.
9. Bajčić, M. (2014). Pravno poređenje. U: Stojić, A., Brala- Vukanović, M. i M. Matešić (ur.). *Priručnik za prevoditelje, Prilog teoriji i praksi*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Redak d.o.o. 317-335.
10. Baker, M. (1992). *In other words, a course book on translation*, Routledge: London and New York.
11. Bassnett, S. (2002). *Translation Studies*, Routledge: London.
12. Bhatia, V. (1994.) Cognitive structuring in legislative provisions. *Language and the Law*, Longman: London and New York, 136-156.
13. Biber, D., Conrad, S. & Reppen, R. (1998). *Corpus linguistics. investigating language structure and use*. Cambridge: Cambridge University Press.
14. Biber, D. Johansson, S., Leech, G., Conrad, S. & Finegan, E. (1999). *Longman grammar of spoken and written English*. London: Longman.
15. Biber, D. (2006). *University language: A corpus-based study of spoken and written registers*. Amsterdam: John Benjamins.

16. Blagojević, B. (ur.) (1989). *Pravna enciklopedija 1-2*, Beograd: Savremena administracija.
17. Brdar, I. i Knežević, B. (2011). Modals and modality in translation: a case study based approach, *Jezikoslovlje*, Issue 12.2, 117-145.
18. Bugarski, R. (1972). *Jezik i lingvistika*, Nolit: Beograd.
19. Bugarski, R. (1996). *Jezik u društvu, Čigoja, XX vek*: Beograd.
20. Bugarski, R. (2002). *Lica jezika - sociolingvističke teme*, Biblioteka XX vek: Beograd.
21. Bulatović, V. (2013). Mastering Legal English for Legal Translation Purposes. *Across Languages and Cultures*, Institute of Foreign Languages, Podgorica: University of Montenegro, 681-691.
22. Burukina, O. (2012). Legal language, a realm of contradictions, *Contemporary Readings in Law and Social Justice*, Vol.4 (2), 708-716.
23. Butler, C.S. (1990). Qualification in Science: Modal Meanings in Scientific Texts. In: Nash, W. (ed.): *The Writing Scholar: Studies in Academic Discourse* (Written Communication Annual 3), Newbury Park: Sage, 95-117.
24. Bybee, J. & Pagliuca, W. (1985). Cross-linguistic comparison and the development of grammatical meaning. In: Fisiak, J. (ed.). *Historical semantics, historical word formation*. The Hague: Mouton, 59-83.
25. Cao, D. (2007). *Translating Law*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd. Commission's Translation Strategy SEC (2006) 1489.
26. Carter, R. i McCharty, M. (2006). *Cambridge Grammar of English: A Comprehensive Guide*. Cambridge: Cambridge University Press.
27. Caudill, D.S. (1992). Lacan and Legal Language: Meanings in the Gaps, Gap in the Meanings, *Law and Critique* Vol. III no.2: 169-209.
28. Chung, S. i Timberlake, A. (1985). Tense, aspect and mood. *Language typology and syntactic description, III: Grammatical categories and the lexicon*. Cambridge, CUP.
29. Coates, J. (1983). *The Semantics of Modal Auxiliaries*. London: Croom Helm.
30. Collins, P. (2009). *Modals and Quasi-modals in English*, Amsterdam: Rodopi.
31. Crystal, D. i Davy, D.(1983). *Investigating English style*. Indiana University Press.
32. Crystal, D. (1995). *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*, Cambridge: Cambridge University Press.
33. Crystal, D. (2013). *English as Global language*. Oxford: Oxford University Press.
34. Dickerson, W. (1990). Morphology via orthography: a visual approach to oral decisions. *Applied Linguistics*: 238-52.

35. Downing, A i Locke P. (2016). *English grammar: a university course*. New York: Routledge
36. Dragičević, R. (2007). *Leksikologija srpskog jezika*, Zavod za udžbenike: Beograd.
37. Filipović, R. (1988). *Teorija jezika u kontaktu*, JAZU, školska knjiga: Zagreb.
38. Foley, R. (2002). Legislative language in the EU: The Crucible. *International Journal for the Semiotics of Law* 15.4 (2002): 361-374.
39. Frawley, W. (1992). *Linguistic Semantics*. Hillsdale, New Jersey, Hove and London: Lawrence Erlbaum Associates.
40. Garner, B.A. (1986). *A Dictionary of Modern Legal Usage*, Oxford University Press: Oxford.
41. Garner, B.A. (2002). *The Elements of Legal Style*, Oxford University Press: Oxford.
42. Garzone, G. (2001). Deontic Modality and Performativity in English Legal Texts. In: Gotti and Dossena (eds.) *Modality in Specialized Texts*. Bern: Peter Lang, p.153-173.
43. Gasmi, G. (2010). *Pravo i osnovi prava Evropske unije*, Beograd: Univerzitet Singidunum.
44. Giannoni, D.S. i Frade, C. (2010). *Researching Language and the Law: Textual Features and Translation Issues*, Peter Lang AG, International Academic Publishers: Bern.
45. Gibbons, J. (ed.) (1994). *Language and the Law*, Routledge: London and New York.
46. Goodrich, P. (1984). *Legal discourse: Studies in Linguistics, Rhetoric and Legal Analysis*. (file:///D:/Downloads/350032%20(2).pdf) (Datum pristupa: 15. mart 2016).
47. Gotti, M. (2003). Shall and will in contemporary English: a comparison with past uses. Facchinetti, R., Krug, M. G. & Palmer, F. (eds.). *Modality in contemporary English*. Berlin: Mouton de Gruyter, 267–300.
48. Granger, S. (2003). The corpus approach: A common way forward for contrastive linguistics and translation studies?. *Contrastive Linguistics and Translation*. Special issue of *Le Langage et l'Homme* 34(1). Leuven:Peeters, 17-29.
49. Gustafsson, M. (1975). *Some Syntactic Properties of English Law Language*, University of Turku: Turku.
50. Haigh, R. (2004). *Legal English*, London: Cavendish Publishing Limited.
51. Halliday, M.A. K. i R. Hasan (1985). *Language, Context and Text: Aspects of Language in a Social Semiotic Perspective*. Oxford: Oxford University Press.
52. Hammond, L. (2005). *Serbian: An Essential Grammar*. London and New York: Routledge.

- (<http://www.readersstuffz.com/downloads/ebooks/Language%20Books/Serbian%20%20Essential%20Grammar.pdf>) (Datum preuzimanja: 16. jun 2016)
53. Hansen, B. (2003). The Grammaticalization (and Degrammaticalization?) of Modals in Slavonic. In: Berger, T. and Gutschmidt, K. (eds.): *Funktionale Beschreibung slavischer Sprachen*, Beiträge zum XVIII Internationalen Slavistenkongress in Ljubljana. (Slavolinguistica 4), München: Verlag Otto Sagner: 97-115.
 54. Hansen, B. (2005). How to measure areal convergence: a case study of contact-induced grammaticalization in the German-Hungarian-Slavonic contact area. In: Hansen, B. And Karlik, P. (eds.): *Modality in Slavonic Languages: New Perspectives*, München: Verlag Otto Sagner: 219-237.
 55. Hansen, B. (2009). A morpho-syntactic typology of constructions with modals in Serbian. *Lingvističke sveske*, Novi Sad: 31-43.
 56. Harvey, M. (2002). What's so Special about Legal Translation? *Meta*. XLVII (2). 177-185.
 57. Heid, U. (1997): Zur Strukturierung von einsprachigen und kontrastiven elektronischen Wörterbüchern. *Lexicographica*. Series maior, 77. Tübingen: Niemeyer.
 58. Hiltunen, R. (1990). *Chapters on Legal English: Aspects Past and Present of the Language of Law*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
 59. Hlebec, B. (2008). *Opšta načela prevodjenja*, Beogradska knjiga: Beograd.
 60. Hodak, Lj. M. (2010). *Europska unija*. Zagreb: Mate.
 61. Huddleston, R. & Pullum G. K. (2002). *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
 62. Huddleston, R. & Pullum, G. K. (2005). *A Student's Introduction to English Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
 63. Imre, A. (2011). A Practical Approach to Translating Modal Verbs. The Case of Need. *Terminology and Translation Studies*, Scientia Publishing House, Cluj Napoca, 235-244.
 64. Ivić, M. (1983). O rečenicama kojima se dopunjuje glagol znati. *Lingvistički ogledi*. Beograd: Prosveta, 139:144.
 65. Ivić, P. et al. (2007). *Srpski jezički priručnik*, Beogradska knjiga: Beograd.
 66. Jacobs, R. (1993). *English syntax*, Oxford University Press: Oxford.
 67. James, C. (1980). *Contrastive analysis*, London: Longman.
 68. Jopek-Bosiacka, A. (2010). *Legal communication: A cross-cultural perspective*. Warsaw: Warsaw University Press.

69. *Joint Practical Guide of the European Parliament, the Council and the Commission for persons involved in the drafting of European Union legislation*, (2015), Luxembourg: Publications Office of the European Union. (<http://eur-lex.europa.eu/content/techleg/EN-legislative-drafting-guide.pdf>) (Datum pristupa 16. april 2017).
70. Jopek – Bosniacka, A. (2013). Comparative law and equivalence assessment of system-bound terms in EU legal translation, *Linguistica Antverpiensia*, no 12, (<https://lans-tts.uantwerpen.be/index.php/LANS-TTS/article/view/237>) (Datum pristupa: 15 January 2017).
71. Jovanović, P. et. al. (1998). *Savremeni politički sistemi*, Univerzitet Crne Gore: Podgorica.
72. Kahner, S. (2005). *Issues in Legal Translation*. Ccaps Translation and Localization Newsletter. (http://www.gala-global.org/en/resources/CcasKahaner_EN.pdf) (Datum pristupa: 25 May 2016).
73. Kalogjera, D. (1982). *The English Modals and Their Equivalents in Serbo-Croatian, New Studies*, Vol.1, Fasciale A., Zagreb: Institute of Linguistics, Faculty of Philosophy, University of Zagreb.
74. Kapteyn, P.J.G i Van Themaat, P. (1989). *Introduction to the Law of the European Communities after the coming into force the Single European Act*, Kluwer.
75. Kenworthy, J. (1994). *Language in Action*, Longman: London and New York.
76. Kiefer, F. (1984). Focus and Modality. *Groniger Arbeiten zur Germanistischen Linguistik* 24: 55-81.
77. Klajn, I. (1991). *Rečnik novih reči*, Matica srpska: Novi Sad.
78. Klajn, I. (2003). *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku 1*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva: Beograd.
79. Kordić, S. (2002). *Riječi na granici punoznačnosti*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna nakada
80. Kremzer, N. (1981). Semantičke relacije na intra- i inter-lingvističkom planu. *Teorija i poetika prevođenja*, Prosveta: Beograd, 101-118.
81. Košutić, B. (2014). *Osnovi prava Evropske unije*. Podgorica: CID.
82. Kristal, D. (1999). *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Nolit: Beograd.

83. Krivokapić, M. et al. (ed) (2013). *Re/constructing Meaning: Acquiring Mastery in Translation Studies*, Filozofski Fakultet – Nikšić, Filološki fakultet „Blaže Koneski“ Skoplje: Nikšić-Skoplje.
84. Krois-Linder, A. (2011). *International Legal English*, Cambridge University Press: Cambridge.
85. Kuczma, G. (2010). *Modality in legal texts: an analytic study of translation between English and Polish*, Poznan. (http://ifa.amu.edu.pl/~krynicky/teaching/seminars/bitexts/bas/finals/ba_gabriela_kuczma.pdf) (Date of access: 1 June 2016).
86. Kurtović, R. (2013). Pravna norma i njen značaj. *Pravne teme*, br. 6, 142-154.
87. Langacker, R. W. (2008). The English present: Temporal coincidence vs. epistemic immediacy. In: Langacker, R. *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. Oxford: Oxford University Press. 45-86.
88. Langacker, R. W. (2011). *Cognitive approaches to tense, aspect, and epistemic modality*. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
89. Leech, G. (1971). *Meaning and the English verb*, Longman.
90. Leech, G. (2003). Modality on the move: The English modal auxiliaries 1961-1992. In: Facchinetti, R. Krug, M. and Palmer, F. (eds.) *Modality in Contemporary English*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter: 223-240.
91. Leech, G. (2004). *Meaning and the English verb*. 3rd edition. Harlow : Pearson Education Limited.
92. Lenearts, K, Van Nuffel, P. i Bray, R. (1999). *Constitutional Law of the European Union*, London.
93. Lukić, R. i Košutić, B. (2004). *Uvod u pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu: Beograd.
94. Lunn, V. (1995). The evaluative function of the Spanish subjunctive. In: Bybee, J. And Fleishmann, S. (eds.): *Modality in Grammar and Discourse* (Typological studies in language 32.), Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins: 419-449.
95. Lyons, J. (1977). *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
96. Lyons, J. (1995). *Linguistic Semantics. An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
97. Madžar, L. (2009). *Poslovanje sa Evropskom unijom*. (<http://www.vps.ns.ac.rs/Materijal/mat11693.pdf>) (Datum pristupa: 15. april 2017).

98. Manojlović, N. (2016). Eksplicitna kategorizacija u zakonodavno-pravnom stilu u srpskom i engleskom jeziku na primeru direktiva EU. *Nauka i Evrointegracije*, knjiga 10, tom 2, Pale: Filozofski fakultet, 341-353.
99. McCluskey, B. (2002). English as a Lingua Franca for Europe. *The European English Messenger*, 11/2, 40-46.
100. Mellinkoff, D. (1963). *The Language of the Law*. Little, Brown & Co: Boston.
101. Mithun, M. (1999). The relativity of irreality. In: Bybee, J. & Fleischman, S.(eds.). *Modality in grammar and discourse*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 367-388.
102. Mitrović, D. (2012). *Uvod u pravo*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
103. Monday, J. (2001). *Introducing Translation Studies*, Routledge: London.
104. Mrazović, P. i Vukadinović, Z. (2009). *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Novi Sad: Izdavačka knjižnica Zorana Stanojevića.
105. Mukhani, A. (2008). *Modality in legal texts: an analytic study in translation between English and Arabic*. Penang: University Sains Malaysia.
106. Myhill, J. (1997). Should and ought: the rise of individually oriented modality in American English, *English Language Linguistics* 1 (1): 3-23.
107. Narayanaswamy, K.R. (2004). *A Teacher's Grammar of English*. Telangana: Orient Blackswan.
108. Narrog, N. (2012). *Modality, Subjectivity, and Semantic Change: A Cross-Linguistic Perspective*, Oxford: OUP Oxford.
109. Neumann, R.K. (2001). *Legal Reasoning and Legal Writing*, Aspen Law & Business: New York.
110. Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*, Prentice Hall International: New York and London.
111. Nida, E. (1964). *Toward a Science of Translating*. Leiden: E. J. Brill.
112. Nida, E. i Taber, C. (1969). *The Theory and Practice of Translation*, Brill, Leiden: Boston.
113. Nida, E. (2003). *Fascinated by Languages*. Amsterdam: John Benjamins.
114. Nocić V. i Nocić J. (2013). Modalna logika i logika fikcije. *Theoria* 4, 47-62.
115. Novakov, P. (2013). Engleski modal *could* – distribucija i srpski ekvivalenti. U: Gudurić, Snežana i Stefanović, Marija (ur.), *Jezički i kulture u vremenu i prostoru II/2*, Filozofski fakultet, Novi Sad: 85-94.

116. Novakov, P. (2014). Upotreba modala i modalnih izraza u engleskom i srpskom novinarskom stilu. U: Živančević-Sekeruš, Ivana. i Majstorović, Nebojša (ur.): *Susret kultura*, Filozofski fakultet, Novi Sad: 299-306 .
117. Novakov, P. (2015). Modalni glagoli u engleskom i srpskom naučnom diskursu. U: Mišić Ilić, Biljana i Lopičić, Vesna (ur.). *Jezik, književnost, diskurs. Jezička istraživanja*. Filozofski fakultet: Niš: 435-448.
118. Nuyts, J. (1992). *Aspects of a cognitive-pragmatic theory of language. On' cognition, functionalism and grammar*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
119. Nuyts, J. (2001). *Epistemic Modality, Language and Conceptualization: A Cognitive-Pragmatic Perspective*. Amsterdam: Benjamins Publishing.
120. Nuyts, J. (2006). Modality: Overview and linguistic issues. Frawley, W. (ed.). *The Expression of Modality*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter, p. 1-26.
121. Olohan, M. (2004). *Introducing Corpora in Translation Studies*, Routledge: London and New York.
122. Ostin, Dž. (1994). *Kako delovati rečima*, Novi Sad: Matica srpska.
123. Palmer, F. R. (1974). *The English Verb*. London: Longman Ltd.
124. Palmer, F. R. (1977). Modals and Actuality. *Journal of Linguistics*, Vol. 13, No.1, 1-23.
125. Palmer, F. R. (1979). *Modality and the English Modals*. London and New York: Longman Ltd.
126. Palmer, F. R. (1981). *Semantics*. 2nd edition. Cambridge: Cambridge University Press.
127. Palmer, F. R. (1986). *Mood and Modality*. Cambridge and New York: Cambridge University Press.
128. Palmer, F. R. (2001). *Mood and Modality* (2nd ed.). Cambridge and New York: Cambridge University Press.
129. Palmer, F. R. (2003). Modality In English: Theoretical, descriptive and typological issues. In: Facchinetti, R., Krug, M. G. & Palmer, F. (eds.). *Modality in contemporary English*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1-17.
130. Papafragou, A. (2006). Epistemic modality and truth conditions. *Lingua* 116, 1688–1702.
131. Peliškova, V. (2006). *Modal Verbs in Legal English*, https://is.muni.cz/th/155767/ff_m/modalni_slovesa_v_pravni_anglictine.doc1.doc (datum pristupa: 15. Jun 2016).

- 132.Piper, P. (1983). Sinonimije i konverzije s glagolom MORATI. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 12/1, Beograd, 167-172.
- 133.Piper, P. i dr. (2005). *Sintaksa savremenog srpskog jezika*, Beograd: Institut za srpski jezik SANU, Beogradska knjiga; Novi Sad: Matica srpska.
- 134.Perović, S. (2009). *Jezik u akciji*, CID i Institut za strane jezike: Podgorica.
- 135.Popović, Lj. i Stanojčić, Ž. (1999). *Gramatika srpskoga jezika*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva: Beograd.
- 136.Portner, P. (2009). *Modality*. Oxford: Oxford University Press.
- 137.Prčić, T. (2005). *Engleski u srpskom*, Zmaj: Novi Sad.
138. *Priručnik za prevođenje pravnih akata Evropske unije*, 2012, http://www.seio.gov.rs/upload/documents/prevodjenje/prirucnik_za_prevodjenje_pravnih_akata_evropske_unije.pdf, (datum pristupa: 15. jun 2016).
139. *Priručnik za prevođenje pravnih akata EU – radna verzija*, <http://www.dei.gov.ba/dei/dokumenti/uskladjivanje/default.aspx?id=9675&langTag=bs-BA>, (Datum pristupa: 15. jun 2016).
- 140.Quirk, R., et al. (1985). *A comprehensive grammar of the English language*. London: Longman.
- 141.Radaković, M. (2009). Komunitarno pravo – pravo Evropske unije. *Evropsko zakonodavstvo*, god VIII, br. 29-30, str. 9-15.
- 142.Radovanović, A. (2016). *Modalna značenja sredstava za izražavanje futuralnosti u engleskom i srpskom jeziku*, neobjavljena doktorska disertacija (<https://fedorabg.bg.ac.rs/fedora/get/o:14708/bdef:Content/download>) (Datum pristupa: 15. februar 2017).
- 143.Radovanović, M. (2007). *O pojmu graduelnosti u jeziku i lingvistici, Stari i novi spisi: ogledi o jeziku i umu*, Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića: 176-200.
- 144.Radovanović, M. (2009). *Uvod u fazi lingvistiku*, Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- 145.Ratković, M. (2015). Multijezičnost u Evropskoj uniji u kontekstu prevoda pravnih akata. *Anali poslovne ekonomije*, br.12, 78-85.
- 146.Recanati, F. (1987). *Meaning and Force, the Pragmatics of Performative Utterances*, Cambridge: Cambridge University Press.
- 147.Reiss, K. (1971). Type, kind and individuality of text: decision making in translation. In: Venuti, L. (2000). *The translation studies reader*. London: Routledge

148. Rylance, P. (1994). *Legal writing and Drafting*. London: Blackstone Press Limited
149. Salkie, R. (2010a). Will: Tense or modal or both. *English Language and Linguistics*, 14, 187-215.
150. Sandrini, P. (1996). *Terminologiarbeit im Recht*. Vienna: International Network for Terminology.
151. Sandrini, P. (2006). LSP Translation and Globalization. *Insights into Specialized Translation*, Bern: Peter Lang, 107– 121.
152. Sarkar, A. (1998). The Conflict Between Future Tense and Modality: The Case of Will in English. *University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics*, vol. 5, no. 2, 91-117.
153. Schneiderei, G. (2004). *Legal Language as a Special Language: Structural Features of English Legal Language*, Grin Verlag: Germany.
154. Searle, J. (1969). *Speech acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge: Cambridge University.
155. Seidlhofer, B. (2001). Brave New English. *The European English Messenger* 10/1, p. 42-48.
156. Seidlhofer, B. (2005). Key concept in ELT: English as a lingua franca. *ELT Journal*, 59/4, p. 339-342.
157. Serl, Dž. (1991). *Govorni činovi*, Nolit: Beograd.
158. Snel-Hornbi, M. (2011). *Pravci u studijama prevođenja*, Obodsko slovo: Podgorica.
159. Stanojević, M. (2011). Legal English – Changing Perspective, *Facta Universitatis – Linguistics and literature*, Issue IX-1, p. 65-75.
160. Stanojčić, Ž. i Popović, Lj. (1992). *Gramatika srpskoga jezika*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
161. Stefanovski, Lj. (2007). *English Lexicology*, Academic Press: Skopje.
162. Stevanović, M. (1967a). *Funkcije i značenja glagolskih vremena*. Posebna izdanja SANU. Knjiga CDXXII. Odeljenje literature i jezika. Beograd.
163. Stevanović, M. (1967b). Glagolsko vreme ili glagolski način. *Anali Filološkog fakulteta*, 7, Beograd, 133-140.
164. Stevanović, M. (1991). *Savremeni srpskohrvatski jezik II - Sintaksa*. Peto izdanje. Beograd: Naučna knjiga.
165. Stojanović Prelević, I. (2013). *Performativi i refleksivna komunikacijska namera*, neobjavljena doktorska disertacija.

- [file:///C:/Users/rad543987/Downloads/Stojanovic%20Prelevic%20Ivana_doktorska%20disertacija_Performativi%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/rad543987/Downloads/Stojanovic%20Prelevic%20Ivana_doktorska%20disertacija_Performativi%20(2).pdf) (Datum pristupa: 15. april 2017.)
166. Šarčević, S. (1989). Conceptual Dictionaries for Translation in the Field of Law, *International Journal of Lexicography*, 2/4: 277–295
167. Šarčević, S. (2000). *New Approach to Legal Translation*. Kluwer Law International: The Hague.
168. Šarčević, S. (ed.) (2001). *Legal Translation. Preparation for Accession to the European Union*. Rijeka: Faculty of Law.
169. Šarčević, S. (2012). Challenges to the Legal Translator. *The Oxford Handbook of Language and Law*. Oxford: Oxford University Press, 187–200.
170. Škiljan, D. (1989). *Lingvistika svakodnevice*, Književna zajednica Novog Sada: Novi Sad.
171. Tarnyikova, J. (1985). *Modalita v angličtině*. Olomouc: Univerzita Palackého.
172. Thompson A.J. i Martinet A.V. (1985). *A Practical English Grammar*, Oxford University Press, Oxford
173. Thornton, G. (2005). *Legislative writing*, 4th edition. London-Dublin-Edinburgh: Lexis-Nexis UK.
174. Tiersma, P. M. (2000). *Legal Language*, The University of Chicago Press, Ltd: London.
175. Tošović, B. (2002). *Funkcionalni stilovi*. Beograd: Beogradska knjiga
176. Traugott, E. C., i Dasher, R. B. (2001). *Regularity in semantic change* (Vol. 97). Cambridge University Press.
177. Traugott, E. C. (2010). Revisiting subjectification and intersubjectification. In: Davidse, K., Vandelanotte, L., Cyckens, H. (eds.). *Subjectification, Intersubjectification and Grammaticalization Topics in English Linguistics*. Berlin: Mouton De Gruyter. 29-71. (<http://web.stanford.edu/~traugott/resources/TraugottDavidseIntersbfn.pdf>) (Datum pristupa 21. april 2017).
178. Trbojević-Milošević, I. (2004). *Modalnost, sud, iskaz, epistemička modalnost u engleskom i srpskom jeziku*, Filološki fakultet: Beograd.
179. Van der Auwera, J. & Plungian, V. (1998). Modality's semantic map. *Linguistic Typology* 2, 79-124.
180. Venuti, L. (1995). *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London & New York: Routledge.

181. Vermer, H. (1996). *A Skopos Theory of Translation: (some Arguments for and Against)*, Heidelberg: Textcontext
182. Vince, M. (2012). *Macmillan English Grammar in Context*, Oxford University Press: Oxford.
183. Vojvodić, D. (1997). Performativni iskazi kao rezultat međusobne uslovljenosti leksičkih i gramatičkih značenja glagola. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane 26/2*: 129-139.
184. Vukadinović, R. (1998). *Stvaranje i ostvarivanje komunitarnih prava u Evropskoj uniji*, IES:Beograd.
185. Vukadinović, R. (2006). *Pravo Evropske unije*, Pravni fakultet: Kragujevac.
186. Weston, M. (1991). *An English Reader's Guide to the French Legal System*, New York/Oxford, Berg.
187. Williams, C. (2009). Legal English and the modal revolution. In: Salke, Raphael (ed.). *Modality in English*. 199.
188. Wydick, R.C. (2002). *Plain English for Lawyers*, Carolina Academic Press: Durham, California.
189. Yule, G. (1998). *Explaining English Grammar to Teachers*. Oxford: Oxford University Press.
190. Zvekić - Dušanović, D. (2010). O predikatima tipa *treba hteti, treba smeti*, u: *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* LIII/I: 143-162.
191. Zvekić - Dušanović, D. (2011). *Modalnost: Motivaciona modalnost u srpskom i mađarskom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
192. Živanović, T. (1959). *Sistem sintetičke pravne filozofije*, Beograd: Naučno delo.

Rječnici:

193. *Oxford Advanced Learner's dictionary*, 8th edition (2010), Oxford University Press: Oxford.
194. *Oxford Collocations Dictionary* (2009), Oxford University Press: Oxford.
195. *Oxford Dictionary of Law* (2013), Oxford University Press: Oxford.
196. Stojičić, V. (2006). *Rečnik novih reči, englesko-srpski*, Zmaj, Novi Sad.
197. Vujaklija, M. (1996). *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta: Beograd.
198. *Webster's Compact English Thesaurus* (2002). Geddes and Grosset: Scotland.